

Алишэр Наваи

УЛЮБЁНЫ
СЭРЦАЎ

Алішэр Наваі

УЛЮБЁНЫ СЭРЦАЎ

Пераклад з рускай мовы

Мінск
«Белпринт»
2021

УДК 821.512.133-84
ББК 84(5Узб-4)
Н15

Пераклад з рускай мовы: *Давуд Радкевіч*.
Падрадкавы пераклад з мовы арыгіналу: *Дзмітрый Сеўрук*.

Пераклад зроблены па выданні:
Алишер Навои. Сочинения в 10 томах. – Ташкент: «Фан», 1968–1970. – Т. 1–10. – 3095 с., Том 10. Возлюбленный сердце. Суждение о двух языках. Перевод на русский: Малехова, Алла Николаевна; Рустамов, А.; Старостин, Анатолий Васильевич.

Наваі, А.

Н15 Улюбёны сэрцаў / Алішэр Наваі ; пер. з рус. мовы : Д. Радкевіч, падрадкавы пер. з мовы арыгіналу : Дз. Сеўрук. – Мінск : Белпринт, 2021. – 180 с.
ISBN 978-985-459-557-3.

УДК 821.512.133-84
ББК 84(5Узб-4)

ISBN 978-985-459-557-3

© Выдавецтва «Фан», 1970
© Радкевіч Д., пераклад, 2021
© Выданне на беларускай мове,
афармленне. ТАА «Белпринт», 2021

ЗМЕСТ

ПАДЗЯКІ 7

Шухрат Сіраджыддзінаў

АЛІШЭР НАВАІ – ВЯЛІКІ НАСТАЎНІК 8

Алесь Карлюкевіч

ВЕЧНАСЦЬ АЛІШЭРА НАВАІ 17

ПРАДМОВА ПЕРАКЛАДЧЫКА 20

УСТУП 26

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ

ПРА НОРАВЫ І ЎЧЫНКІ ЛЮДЗЕЙ 33

1. Аб прававерным цары 33

2. Аб прававерных беках 36

3. Аб недастойных намесніках 36

4. Аб несправядлівых і распусных царах-невуках 37

5. Аб вазірах 39

6. Аб нягодных канцлерах 40

7. Аб распусных і разбэшчаных самазваных бахадурах 41

8. Аб есаулах 43

9. Аб воінах і войсках у паходзе 43

10. Пра тое, як людзі цара падобныя на самога цара 45

11. Аб шэйх-уль-ісламе 45

12. Аб суддзях 46

13. Аб муфціях-правазнаўцах 47

14. Аб выкладчыках 48

15. Аб лекарах 49

16. Аб салодкагалосых птушках ў садзе паэзіі 50

17. Аб пісарах 52

18. Аб школьных настаўніках	54
19. Аб імамах	55
20. Аб муэззінах	56
21. Аб чытальніках Кур'ана	56
22. Аб музыках і спеваках	57
23. Аб казачніках і апавядальніках	59
24. Аб прапаведніках	60
25. Аб астролагах	61
26. Аб купцах	62
27. Аб гарадскіх перакупшчыках	63
28. Аб базарных гандляраў	64
29. Аб рамесніках і майстрах	65
30. Аб паліцыі, паліцаях і вязнях	66
31. Аб земляробстве	67
32. Аб галаварэзах і адкідах грамадства	69
33. Аб валацугах і бадзяхах	70
34. Аб дакучлівых жабраках	71
35. Аб сакольніках і паляўнічых	72
36. Аб вераломных нукерах	73
37. Аб шлюбным жыцці і жанчынах	75
38. Аб крывадушных шэйхах	79
39. Аб гуляках	80
40. Аб дэрвішах-суфіях	82

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

ПРА ДОБРЫЯ УЧЫНКІ І ДРЭННЫЯ ЯКАСЦІ	84
1. Аб пакаянні	84
Аповяд пра раскаянага грэшніка	85
2. Аб падзвіжніцтве	87
Аповяд пра падзвіжніка Шамс ад-Дзіна	88
3. Аб спадзяванні на Бога	90
Аповяд пра спадзяванне святых паломнікаў	91

4. Аб задаволенасці малым	93
Аповяд пра шэйха, які задавольваўся малым	95
5. Аб цярглівасці	96
Аповяд аб цярпенні закаханага	98
6. Аб ветлівасці і прыязнасці	99
Аповяд пра ўзнагароду за ветлівасць	101
7. Аб праслаўленні Бога	102
Аповяд аб утоеным сэнсе	103
8. Аб уважлівасці	104
Аповяд пра лёс закаханага	105
9. Аб задаволенасці	106
Аповяд пра тое, што халіф Алі	
пісаў пра задаволенасць	108
10. Аб каханні	109
Аповяд пра каханне Маджнуна	114
Аповяд пра каханне да Ісціны	115
Аповяд аб вышэйшай ступені любові	115

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

РОЗНЫЯ КАРЫСНЫЯ ДУМКІ І ВЫСЛОЎІ	117
Заўвага аб шчодрасці і спрыянні	119
Як быць шчодрым	121
Пра высакароднасць	121
Пра мужнасць	122
Пра адданасць	122
Дадатак пра адданасць і сумленне	123
Заўвага аб лагоднасці	124
[Пра сяброўства]	126
[Здароўе душы і цела]	127
[Настаўленні царам]	128
[Веды – гэта багацце]	129
[Пра хлусню]	133

[Заўвага пра вышукванне заганаў]	135
[Невук горш за асла]	136
[Пра манеры]	137
[Задаволенасць малым]	140
[Лёгка прыйшло – лёгка і пайшло]	140
[Цярпенне]	141
[Пра пусты смех]	141
[Пра вартасці падарожжаў]	156
[Пра сябра-невука]	159
[Пра захаванне таямніц]	161
СЛОЎНІК	165

ПАДЗЯКІ

Перакладчык выказвае падзяку Надзвычайнаму і Паўнамоцнаму Паслу Рэспублікі Узбекістан у Беларусі Насірджану Юсупаву, Дарадцу пасольства Узбекістана Даніяру Абідаву, прафесару Шухрату Сіраджыдзінаву, Алесю Карлюкевічу, Дзмітрыю Сеўруку, муфцію Абу-Бекіру Шабановічу, Алесю Завадскаму, усім сваім калегам па працы і служэнні, маім цяроплівым карэктарам, а таксама ўсім іншым людзям, якія мелі дачыненне да выдання дадзенай кнігі. Асобныя падзякі – маім бацькам, родным і сваякам, жонцы і нашым дзецям – усе яны сваімі справамі, добрымі словамі, карыснымі парадамі і зычлівымі ўсмешкамі зрабілі і робяць свой унёсак у гэтую кнігу.

АЛІШЭР НАВАІ – ВЯЛІКІ НАСТАЎНІК

Геніяльны ўзбекскі паэт Алішэр Наваі праславіўся ўжо пры жыцці не толькі цудоўнымі газелямі¹ і знакамітай «Пяцерыцай» («Хамса»), а таксама як мысляр і мудры настаўнік. Ён стварыў філасофска-дыдактычныя творы, якія мелі на мэце выхаванне Дасканалага Чалавека. Важкае слова Наваі, заснаванае на жыццёвым вопыце паэта, было выказана ў яго апошнім трактаце «Улюбёны сэрцаў» («Махбуб аль-кулуб»), напісаным на схіле жыцця, у якасці пэўнага выніку жыццёвых разважанняў.

Наваі піша: *«Я ў розных краях пабываў і размаітых людзей павідаў, я спазнаў, хто добры чалавек, а хто зладзей, вывучыў добрыя і дрэнныя паводзіны людзей. Я спазнаў розніцу між добром і злом, сэрца і холадам выпрабаваў, і цяплом. Паранена была душа мая людскім падступствам і здэкамі, ды прыхільнасць людзей добрых стала мне лёгкамі. Ды не ведаюць, якое жыццё радаснае і цяжкае, багата хто з сяброў маіх, ні добра, ні зла не знаўшыя.»*

*Хто слодыч мёда не адрозніць ад віна,
Ці зразумее розніцу сустрэчы і расстання?
Пра мяккасць пылу і пра колкасць камяня
Даведацца вандроўнік толькі ў стане.»*

Гэтая кніга – своеасаблівы звод павучанняў і настаўленняў, дзе выкладзены прынцыпы ўзаемаадносін людзей паміж сабой, як павінен паводзіць сябе чалавек, каб быць годным свайго прызначэння, рэкамендацыі пра паводзіны ў грамадстве, сям'і і побыце.

---

¹ Форма ўсходняга вершаскладання.

Кніга дае падрабязную інфармацыю аб крытэрыях высокіх духоўных якасцей, узорных паводзін, якія абавязаны мець кожны чалавек. Як кажа сам Наваі, кніга апавядае аб вартасцях і недахопах, якія сустракаюцца ў людзей розных саслоўяў, дае наказ ім прытрымлівацца высокіх духоўных каштоўнасцей. Таму існуе магчымасць адлюстраваць розныя адценні перакладу назвы «Махбуб аль-кулуб»: «Кніга, блізкая сэрцам» або «Душэўная кніга». Гэтыя варыянты перадаюць своеасаблівае жаданне аўтара – стварыць такую даверную кнігу, якая была б значнай і жаданай для нашчадкаў.

«Ёсць шмат людзей, – кажа мудры настаўнік, – якія яшчэ не паспыталі мноства горкіх і цяжкіх выпрабаванняў жыцця. Пра ўсё гэта я палічыў неабходным сяброў сваіх папярэдзіць і ўсімі сіламі іх пераканаць, што ім патрэбна ведаць, як жывуць розныя віды людзей, якія кажуць словы і якія ў іх жыццёвыя ўмовы. Гэта трэба, каб яны побач з годнымі людзьмі трымаліся, а з нягоднымі – назаўжды рассталіся, каб не дзяліліся з кожным сваёй таямніцай і не пакутавалі ад злых людзей у д’ябальскай вязніцы. Хай будзе карысны мой досвед для тых, хто хоча спазнаць свет адносін людскіх».

Трохчастковая кампазіцыя кнігі своеасаблівая, кожная частка лагічна развівае і дапаўняе папярэдняю. Першы раздзел – пра норавы і ўчынкі розных саслоўяў насельніцтва, другі раздзел – пра плён годнага нораву і кепскіх паводзін, трэці раздзел – карысныя парады ў выглядзе заўваг маладым людзям. Па сутнасці, асноўнай часткай можна назваць трэцюю, дзе Наваі выкладае сваю галоўную ідэю – яго бачанне маральна-этычнага аблічча Ідэальнага Чалавека.

Наваі, здаецца, наўмысна адвёў асноўнай ідэі трэці раздзел. Тут адчуваецца яго багаты вопыт настаўніцтва.

Вядома, без падрыхтоўкі чытача да ўспрымання асноўнай ідэі кнігі немагчыма было б дасягнуць мэты. Таму Наваі перш, чым наставіць чытача на праўдзівы шлях, імкнецца пашырыць яго кругагляд, даць магчымасць паглыбіцца ў сутнасць чалавечых узаемаадносін, іх заган і вартасцяў. Ён дае азначэнне грамадству, яго будове і асноўным духоўным апорам, на якіх яно трымаецца. Так, у першым раздзеле, які складаецца з 40 частак, даецца характарыстыка ўсім саслоўям, ўсёй іерархіі структуры грамадства. У апісанні рэальнай карціны тагачаснага грамадства закладзена жаданне паказаць крывадушша грамадскай свядомасці людзей. Гэта дае магчымасць зразумець сутнасць грамадства знутры. У першай частцы падрабязна выкладаюцца параметры «прафесій», па-за прыярытэтамі і перавагамі: рэлігійных дзеячаў, гандляроў, астралагаў, земляробаў, вайскоўцаў, шэйхаў, дэрвішаў, музыкаў і спевакоў, паэтаў, юрыстаў, аж да міністраў і кіраўнікоў дзяржаў. Алішэр Наваі дэманструе востую назіральнасць, унутраную свабоду характарыстык, парадаксальнасць высноў. Але ў цэнтры ўсіх разваг – ЧАЛАВЕК, які знаходзіцца ў шматузроўневых сацыяльных сувязях з грамадствам.

Напрыклад, аўтар кажа аб якасцях прафесіі лекара, якая вяртае хворага да жыцця. Калі Ісус дыханнем ажыўляў мёртвага, то ўмелы лекар праганяе смерць лекамі. Ад яго пільнай увагі не можа схавацца ніводзін кампанент асобы сапраўднага лекара: ад знешнасці (павінен быць прыязным), да слоў, якія ажыўляюць: *«Хвораму спатканне з ім – выратаванне»*. А дурны лекар-невук параўноўваецца з катам.

«Базарныя гандляры – бязбожныя круцялі, хлуслівыя нахабнікі, што ні гавары. Ім за гонар прадаць за сто

дзінараў рэч, якая каштуе адзін дзінар, купляць за сто тое, што каштуе тысячу – гэта вяршыня іх мар. Шчыра таргавацца – значыць для іх быць грэшнікам, быць верным сваім абяцанням – гэта для іх быць нявернікам».

Кажучы пра дрэнных рамеснікаў, Наваі адзначае: «Для майстроў і рамеснікаў праўду казаць – вялікая праца, таму гэтыя ашуканцы вельмі шмат хлусяць. Вырабы свае яны неверагодным чынам падрабляюць, сваіх абяцанняў ніколі не трымаюць. Казаць праўду, што з’яўляецца выдатнай якасцю людзей, для іх вялікая заміна, а хлусня, якую людзі лічаць велізарнай заганай, для іх – з ліку лепшых учынкаў».

Можна сказаць, што дакладныя характарыстыкі прадстаўнікоў свайго грамадства, дадзеныя Алішэрам Наваі ў кнізе, гучаць надзвычай сучасна, бо маральныя прыкметы прафесіі захоўваюцца, змяняецца лексіка, а глыбінны сэнс застаецца на стагоддзі. Таму філасофска-дыдактычны трактат «Улюбёны сэрцаў» Алішэра Наваі можна лічыць пэўным кодэксам гонару і маралі сучаснага пакалення. Ён вельмі каштоўны для маладых людзей, якія толькі ступілі на шлях усведамлення свайго месца ў грамадстве. Гэтаму прысвечаны другі раздзел, які складаецца з 10 частак. У іх раскрываюцца метады выбаўлення ад бліжніх якасцяў і ачышчэння душы. Аўтар разважае і дае гатовыя рэцэпты, як жыць маладому пакаленню, каб удасканаліць сябе і сваё грамадства, на якія прыярытэты павінны арыентавацца людзі, каб жыць па законах справядлівасці, гонару, высокіх маральных асноў. Ён прыводзіць 10 прынцыпаў самаўдасканалення: пакаянне, адмова ад нядобрых учынкаў, спадзяванне, задаволенасць малым, цяпенне, ветлівасць, прыязнасць, уважлівасць, любоў, згода. Гэтыя якасці захоўваюць

душу чалавека ад бунтоўных жаданняў і забабонаў: умацоўваюць волю, упрыгожваюць яго маральнае аблічча, фармуюць асабістыя якасці, годныя дасканаллага чалавека, якому ўласціва высокая духоўнасць.

«Сапраўднае пакаянне палягае ў тым, каб зразумець, наколькі дрэнныя злыя ўчынкі, апомніцца і прамым шляхам крочыць, з Вышняй дапамогай з кепскага шляху збочыць... Пакаянне – гэта канец сцезжкі бедстваў і пачатак дарогі Ісціны; яно заключана ў тым, каб ад уласнага невуцтва аддаліцца, ад сну чалавечага жыцця абудзіцца; свае непрыстойныя паводзіны зразумець, імкненне да дурных дзеянняў ў сябе здалець; яно заключаецца ў тым, каб зразумець наступствы нядобрых учынкаў і зразумець сваіх дамаганняў злачыннасць».

Як сцвярджае паэт, чалавек, які задаволены малым, пазбаўляецца ад прыніжэння залежнасці, ад звязаных з гэтым разнастайных душэўных пакут. Гэтыя якасці дапамагаюць чалавеку захаваць унутраную свабоду, незалежнасць.

*Хто задаволены малым і толькі Богу служыць,
Таго шануюць людзі, той не тужыць;
А той, хто ненажэрны, той, хто прагны,
Ён прыніжэнне знойдзе, Раю не заслужыць.*

Задаволенасць малым – гэта крэпасць, у якой ты будзеш выбаўлены ад прыхамаці злачынных кіпцюроў, гэта горная вяршыня, на якой ты не будзеш залежаць ад ворагаў і сяброў... Задаволенасць малым прыносіць многа даброт і аслабляе прагу, а прагнасць прыносіць шмат бедаў і знявагу. Подлы люд мае прагнасць і ліхварства, такім уласцівыя нізкасць і жабрацтва... Калі ў прыродзе чалавека сквапнасць будзе, ён не спадабаецца іншым людзям.

Гэта – світанне подласці і мярзоты, закат дабрыні, чалавечнасці і мілоты».

«Хоць ветлівасць аздабляе любога, – кажа Наваі, – калі ветлівыя магутныя і заможныя, то асабліва любаты ў ёй многа. Яна добрая для ўсяго чалавечага роду, але калі старэйшыя ветлівыя да малодшых, так прыемней для народа... Дзякуючы ветлівасці малыя дарослымі падаюцца – такімі іх робяць іх паводзіны. Ветлівасць ад непавагі да людзей адвучае, чалавека ад насмешак і здэкаў выбаўляе. Яна выходзіць з прыродзе чалавека чалавечнасць, як вынік ветлівасці ў існасці людзей з'яўляецца чалавекалюбства».

Высокае пачуццё талерантнасці крыецца ў настаўленні Наваі аб згодзе. Ён адзначае: «На гэтай цудоўнай стадыі падзвіжнік ў карціннай галерэі не адрознівае партрэт кітайца ад партрэта еўрапейца, бо ён усё лічыць творамі Усявышняга Мастака і ўсё бачыць дарэчным на сваім месцы. У яго ўжо не столькі радасці ад райскіх даброт, ён не так ужо смуткуе ад пякельных пакут. Ён вартасці Мусы не ўсхваляе, дзеі Фараона не асуджае. Паміж мудрацом Ібрагімам і Намрудам праклятым ён не бачыць розніцы, для яго яны нібы блізныя».

У трэцім раздзеле кнігі Алішэр Наваі наўпрост звяртаецца да чытача і адкрывае таямніцы духоўнага самаўдасканалення, выкладаючы прынцыпы дасягнення якасцяў, вартых хвалы. Яго мудрыя настаўленні маюць выгляд заўваг пра высакароднасць, вернасць, мужнасць, шчодрасць, лагоднасць і іншыя чалавечыя якасці.

Кажучы аб шчодрасці, Наваі перасцерагае ад пахвальбы: «Даваць людзям грошы напаказ – гэта подласць, а за гэта называць сябе шчодрым – гэта нахабства, таму не шчодры, а скупы той, хто не дае, пакуль яго не бачаць народ і грамадства. Ад шчодрасці далёкі і той, хто прывык

толькі пасля просьбаў даваць, але лепш ужсо не даць, чым, даўшы, папрокамі асыпаць. Шчодрым лічы таго, хто паловай апошняга праснака галоднага насычае; сапраўдным чалавекам лічы таго, хто сам не есць, а гаротнага надзяляе. Частаваць – людзям дагаджаць, апранаць – заганы пакрываць».

«Адданасць – гэта каштоўная жамчужына, якая аздабляе карону чалавечнасці... гэта агністы лал, які ўпрыгожвае галаву высакароднасці... Адданасць звязаная з сумленнем, а сумленне – з адданасцю».

«Дапамагай прыгнечаным і будзеш у бяспецы ад прыгнятальнікаў, прынось карысць падуладным і не зазнаеш шкоды ад уладальнікаў».

«У свеце багата злых людзей, нядобразчыліўцаў, якія ўсяляк імкнуцца цябе зняважыць, абылгаць, параніць тваю душу сваім падступствам», – нібы кажа нам Наваі, – «але ты не бянтэжся ад задаволенага выгляду падлюгі, не прымай гэта блізка да сэрца». Яны гэтым шляхам дамагаюцца сваёй мэты. «Не турбуйся з-за пагроз подлага зласліўца, не прымай за праўду хвалу лісліўца. Калі ты не будзеш звяртаць на іх увагі і не прымеш іх словы за чыстую манету, то першы не адважыцца ажыццявіць свае пагрозы і іх спыніць, а другі – сваю хвалу ў зняслаўленне перакіне».

Адзін да бліжняга імкнецца,
каб толькі злоснасць наталіць,
І ў другога мэта ясна – сабе ён хоча свет здабыць.
І калі не пойдзеш ты насустрач,
не спраўдзіш іх жаданні ім,
Той – ворагам заклёным стане,
другі – паклённікам тваім».

«Неразумны ўчынак – трызненні п’янага ўслых асуджаць. Вар’яту лепш сказаць што-небудзь ціха або зусім прамаўчаць. Калі ты на кінуты камяк бруду адкажаш кулаком, то ў ірванай адзежы і з выдранай барадой вернешся ў свой дом».

Асабліва павучальныя думкі пра высакароднасць і мужнасць. Як піша Наваі, *«высакароднасць і мужнасць – бацькі, а адданасць і сумленне – іх дзеці-блізняты; колькі велічы і бляску ў бацькоў, столькі ж хараства і ззяння ў дзяцей. Кожнае сэрца, у якім ёсць адданасць, і сумленне мае, там, дзе адно жыве, і другое бывае. У каго няма адданасці, той не мае і сумлення. У каго няма іх, у таго няма веры, а у каго няма веры, той не мае і чалавечнасці».*

Вялікі паэт і мысляр Алішэр Наваі, які прысвяціў ўсю сваю дзейнасць і глыбока гуманістычную творчасць народу і ўсяму чалавецтву, быў нястомным настаўнікам, патрыятычна настроеным на выхаванне высока духоўнай моладзі. Усе надзеі на справядлівае грамадскае ўладкаванне і заўвагі па выхаванні высокамаральных якасцей асобы ён выклаў, як завяшчанне. Кніга завяршаецца пажаданнямі Наваі:

*Паэму, што цяпер я завярашаю,
«Улюбёны сэрцаў» із надзей называю.
Калі ў ёй знойдзецца загана, хай прабачаць.
Хай шчасце чытачоў маіх спаткае.*

Духоўнасць і высокая эстэтычная сутнасць твораў Алішэра Наваі з’яўляецца адным з фактараў перакладу іх на іншыя мовы. У прыватнасці, «Улюбёны сэрцаў», па-майстэрску перакладзены таленавітым перакладчыкам Радкевічам Дзмітрыем Мустафавічам, несумненна стане

настольнай кнігай прыхільнікаў усходняй дыдактычнай літаратуры. Бо Алішэр Наваі усё сваё жыццё апяваў дружбу народаў, заклікаў да салідарнасці і талерантнасці, асветы і добрых спраў, ўзвялічваў агульначалавечыя каштоўнасці. Ён не аддзяляў свой лёс ад лёсу народа, прысвяціў усё жыццё духоўнаму развіццю чалавецтва.

*Шухрат Сіраджыддзінаў,
лаўрэат Дзяржаўнай прэміі I ступені па літаратуры
Рэспублікі Узбекістан, доктар філалагічных навук,
прафесар, рэктар Ташкенцкага дзяржаўнага ўніверсітэта
ўзбекскай мовы і літаратуры імя Алішэра Наваі*

ВЕЧНАСЦЬ АЛІШЭРА НАВАІ

Велічыня таленту ўзбекскага паэта, мысляра, дзяржаўнага дзеяча, асветніка Алішэра НАВАІ (9 лютага 1441 – 3 студзеня 1501) бяспрэчная.

Сваімі неўміручымі творамі ён здолеў сягнуць праз стагоддзі ў наш няпросты час. Свае паэтычныя здабыткі вялікі творца складаў на чагатайскай, цюркскай, узбекскай, уйгурскай мовах.

Знаёмства з мноствам вершаў, буйных паэм і навуковых трактатаў пераконвае: у іх занатавана жыццё, якое мы толькі і можам разгледзець праз свет мастацтва, праз глыбіню дакумента. Мо нават у большай ступені – духоўнае жыццё, характар тых людзей, якія жылі, працавалі, ваявалі, адстойвалі свае перакананні ў XV стагоддзі. Алішэр Наваі выпеставаны ў сям’і прыдворнага вяльможы, у літаратуру ўвайшоў досыць рана. У 15 гадоў ён ужо быў вядомы як паэт (псеўданім Наваі ахарактарызаваў яго як «меладычны»). Першыя творы былі напісаны на мове цюркі і фарсі, якая традыцыйна лічылася мовай паэзіі. А цюркі ці стараўзбекская была пазбаўлена літаратурных паўнамоцтваў. І можна толькі здагадвацца, чаго каштаваў свядомы выбар Наваі, які зрабіў крэдам сваёй творчасці абарону стараўзбекскай мовы.

Выступаючы супраць дэспатызму і схаластыкі, паэт вырваўся за межы свайго сацыяльнага класа. Ён здолеў разгледзець увесь народ. Такі рашучы крок не кожнаму з творчых людзей дадзена зрабіць у свае маладыя гады, зрабіць увогуле. Тым больш, што з чатырох гадоў Наваі выходзіўся побач з цімурыдскім прынцам. Так, Усывышні падараваў яму выключныя здольнасці – дапытлівасць, адоранасць, але ж далёка не ўсе і з такой пазнакай тален-

ту, пазнакай выбару маглі вырвацца за акрэсленыя межы, маглі разбурыць традыцыйны і такі зразумелы кансерватызм...

Аднак, атрымаўшы ў 1469 годзе пасаду захавальніка пячаткі пры ўрадзе султана Харасана Хусейна Бакара, Наваі заставаўся самім сабою, чалавекам і паэтам высокай годнасці. У 1472 годзе мастак слова і высокі службовец атрымаў тытул эміра і заняў пасаду візіра. Па меры сіл і магчымасцяў спрыяў развіццю літаратуры і мастацтва, апекаваўся лёсам навукоўцаў, паэтаў, мастакоў. Гэта дзякуючы ініцыятывам менавіта Алішэра Наваі ў краіне было пабудавана больш як 300 грамадскіх будынкаў. Дабрачыннасць творцы выклікала незадаволенасць уплывовых вяльможаў. І ў 1476 годзе поўны сіл і планаў паэт, дзяржаўны дзеяч быў вымушаны пакінуць высокую пасаду. Адзіным служэннем народу і вечнасці ў яго засталася Яе Вялікасць Паэзія.

Але пільнасць інтрыганаў ды цемрашалаў нікуды не падзелася. Кніга Алішэра Наваі «Хамса» выклікала незадаволенасць бекаў, набліжаных да султана Хусейна. І ў выніку паэта адпраўляюць у высылку. Пахаваны Алішэр Наваі ў родным горадзе Гераце.

Узбекскі даследчык Бахціяр Назараў вось што пісаў пра вялікага свайго суродзіча: «...Незалежна ад рэлігіі і веравызнання, Наваі ўзвышае ўсе народы, заклікае іх да дружбы. У сваіх творах разам з вобразамі ўзбекскага, цюркскіх народаў стварае яркія вобразы і прадстаўнікоў іншых народаў: кітайцаў, індыйцаў, арабаў, армян. Аднак жыццё ўзбекскага народа стала ў яго крытэрыем для паказу жыцця ўсяго чалавецтва».

Творамі і памяццю Алішэра Наваі рашуча крочыць па ўсім свеце. Яго месца – у адным шэрагу з Францыскам

Скарынам і Аляксандрам Пушкіным, Шэкспірам і Адамам Міцкевічам, Шандарам Пётэфі і Юліянам Славацкім, Янкам Купалам і Максімам Багдановічам, Уладзімірам Караткевічам і Аркадзею Куляшовым... У розных краінах тытану духа, светачу ўзбекскага народа ўсталяваны помнікі: у Ташкенце, Самаркандзе, Маскве, Ошы, Баку, Токіа. Ёсць помнік паэту і ў Мінску. Яго аўтар – скульптар Максім Марэвіч.

На беларускую мову творы Алішэра Наваі перакладзены Васілём Жуковічам, Яўгенам Міклашэўскім, іншымі паэтамі. Першая кніга ўзбекскага класіка «Лірыка» з ілюстрацыямі таленавітага кніжнага графіка Ірыны Лобан выйшла ў Мінску ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» ў 1993 годзе. Цяпер нас чакае новая сустрэча з таленавітымі пераўвасабленнямі паэзіі Алішэра Наваі на беларускую мову. Значыць, вечнасць легендарнага творцы доўжыцца...

Алесь Карлюкевіч

ПРАДМОВА ПЕРАКЛАДЧЫКА

Уся хвала і ўдзячнасць належыць Аллагу, Госпаду сусветаў! Мір і дабраславенне прароку Мухамаду, яго роду і паплечнікам! Сведчу, што няма бога, вартага пакланення, акрамя Аллага, і што Мухамад – Яго раб і пасланец!

Сённяшні дзень надзвычай шчодры на таленты. І тым не менш, важна раз-пораз заглядаць у старадаўнія кнігі, каб пераканацца ў тым, што існуючыя праблемы шмат у чым паўтараюць тыя ж пытанні, якія цікавілі нашых далёкіх продкаў. І адказы на іх, трапныя характарыстыкі і дасціпныя азначэнні лёгка дапасавалі да падзеяў, з’яваў і асобаў, якія сёння дзівяць, радуюць або раздражняюць. Тым і вызначаецца творчасць майстра, што яно заўжды актуальна, надзённа.

Адным з такіх майстраў з’яўляецца Нізам ад-Дзін Мір Алішэр (1441–1501 гг.) – вялікі паэт і мысляр, які пісаў пад псеўданімамі Наваі і Фані. Ён нарадзіўся ў Гераце ў лютым 1441 года па грыгарыянскім календары ў сям’і буйнога чыноўніка адной з сярэднеазіяцкіх дзяржаў, якія ўзніклі пасля распаду імперыі Цімура. Яшчэ ў юнацкім узросце ён стаў вядомы як паэт, складаў вершы на цюркскай і персідскай мовах. Калі яго школьны сябар, прынц Хусейн Байкара ўзышоў на пасады, ён не забыў і Алішэра. Атрымаўшы тытул эміра, паэт займаў вышэйшыя пасады ў яго дзяржаве, аказваючы пастаянную дапамогу літаратарам, дзеячам мастацтва.

Як змагар супраць карупцыі і прыхільнік справядлівасці Алішэр зарабіў нянавісць чыноўнікаў і прыдворных, якія дамагліся яго высылкі ў Астрабад ў якасці кіраўніка гэтай беднай і аддаленай правінцыі на ўсходнім бера-

зе Каспійскага мора, а там нават спрабавалі арганізаваць на яго замах. Прабыўшы ў Астрабадзе каля года, Алішэр пакінуў дзяржаўную службу і, вярнуўшыся ў 1488 г. у Герат, прысвяціў сябе выключна творчасці. Памёр Наваі ў Гераце ў студзені 1501 г.

Вялікі ўплыў на погляды і творчасць Алішэра аказала яго шматгадовае сяброўства з жыхаром Герата вялікім персідскім суфійскім паэтам і філосафам Абд ар-Рахманам Джамі. Джамі захапіўся суфізмам у юнацтве, калі ён быў вучнем шэйха Ахрара – кіраўніка суфійскага брацтва (*тарыката*) Накшбандзія. Калі ж Джамі стаў шэйхам, ён далучыў да суфійскай навукі і свайго вучня Алішэра.

Псеўданімам Наваі (*меладычны*) Алішэр падпісваў свае вершы, напісаныя на цюркскай мове. У персідскіх жа вершах ён называў сябе Фані (*згаслы, зніклы*) – слова, якое паходзіць ад назвы вышэйшай ступені суфійскага самаўдасканалення (*фана*).

Суфійскія матывы і рысы суфійскага светаўспрымання адбіліся ў многіх яго творах, якія знешне насілі цалкам свецкі характар, і толькі ў сталыя гады, незадоўга да свайго смерці Алішэр палічыў сябе вартым паслядоўна выкласці свае суфійскія погляды як вучань Джамі і вялікага бухарскага шэйха Бага ад-Дзіна Накшбандзі, чье імя было прысвоена аднаму з найстарэйшых суфійскіх тарыкатаў у Харасане і Маверанахры.

У ліку сваіх папярэднікаў, звязаных з ім ланцугом духоўнай пераемнасці, Алішэр, нароўні з Джамі і Накшбандзі, называе Атара і Румі.

Суфійскі светапогляд Алішэра выкладзены ім у паэме «Мова птушак». Нягледзячы на тое, што гэтая паэма напісана на цюркскай мове, Алішэр выступіў пад псеўданімам

Фані, патлумачыўшы ў тэксце паэмы свой выбар яе суфійскім характарам.

Другім познім суфійскай творам Алішэра з'яўляецца ўнікальны тэкст пад назвай «Улюбёны сэрцаў», дзе рыфмаваная проза чаргуецца з вершаванымі ўстаўкамі.

Варта адзначыць, што з-за неадпаведнасці суфійскай сутнасці твораў Алішэра таму штучнаму абліччу, якое было яму навязана ідэолагамі нядаўняга часу, нягледзячы на высокі статус класіка і заснавальніка ўзбекскай літаратуры, некаторыя суфійскія творы Алішэра былі выдадзены толькі ў апошняй траціне ХХ ст., а вялізарная частка яго творчай спадчыны не апублікаваная або прадстаўлена толькі часткова.

Уся паэтычная творчасць Алішэра Наваі была накіравана на абарону і ўслаўленне рэлігіі, духоўнасці, роднай мовы і літаратуры. Алішэр Наваі быў выхаваны на арабскай і персамоўнай паэзіі таго бліскачага перыяду яе развіцця, які даў свету Нізамі, Аміра Хасрова, Фірдаўсі, Унсур, Саадзі, нарэшце, яго настаўніка Джамі. Наваі пачаў як персамоўны паэт, хутка авалодаўшы тэхнікай і вобразным ладам класічнай персідскай паэзіі. Але ён жыў у эпоху фарміравання новых нацыянальных культур. Як пісаў М. І. Конрад, «гэты вялікі паэт, паэт-мысляр, як яго справядліва называюць, які належыць вялізнаму, этнічна разнароднаму свету, стаў класікам узбекскай паэзіі, заснавальнікам узбекскай літаратуры. Паэт, у якога героі хто заўгодна: Фархад – кітаец, Шапур – перс, Шырын – армянка, Кайс – араб, Іскандэр – грэк, гэты паэт стаў паэтам узбекскага народа». Такая была тэндэнцыя культурнага развіцця, і Наваі не пакінуў яе без увагі. Ён выдатна разумее вялікае значэнне сваёй літаратурнай рэформы і сам казаў пра гэта. Напрыклад, у заканчэнні паэмы «Фархад і Шырын» чытаем:

Я – не Хасроў, не мудры Нізамі,
Не шэйх паэтаў нашых дзён – Джамі.
Але пакорліва скажу:
Па сцэжках славы іх хаджу.
Хай Нізамі здабыў без тлуму
Зямлю Берда, Гянджы і Рума;
Хай быў язык Хасрову дан,
Каб пакарыць увесь Индастан;
Няхай на ўвесь Іран пые Джамі,
Ў Аравіі літаўрамі грывіць, –
Ды цюркі усіх плямён, любой краіны,
Мной ганарацца, толькі мной адзіным.
І мой зямляк пад сцягам роднай мовы,
Дзе б ні хадзіў, устаць заўжды гатовы.
Аповесць гэтая – пра гора і расстанні,
Духоўны пошук і пакуты ўзнёмання,
Тут захаваў у кожным слове
Я мілагучнасць роднай мовы.

Тую ж думку ён выказаў на схіле дзён у прозе, у сваім выдатным трактаце «Спрэчка дзвюх моў» (1499): «Багацце цюркскай мовы даказана мноствам фактаў. Таленавітыя паэты з народнага асяроддзя не абавязкова павінны выяўляць свае здольнасці на персідскай мове. Калі яны могуць ствараць на абедзвюх мовах, то ўсё ж вельмі пажадана, каб яны як мага больш пісалі вершаў на сваёй мове». І далей: «Мне здаецца, што я зацвердзіў вялікую ісціну перад годнымі людзьмі цюркскага народа, і яны, спазнаўшы сапраўдную сілу сваёй мовы і яе выразаў, выдатныя якасці сваёй мовы і яе слоў, пазбавіліся ад грэблівых нападак на іх мову і гаворку з боку тых, хто складае вершы на мове персаў».

І нам у Беларусі не пашкодзіла б пераняць урокі слаўтага цюрка. Мы прывыклі да шырокага ўжывання рускай мовы, не саромеемся вывучаць англійскую, польскую ды іншыя, а сваю лічым «вясковай» і нязграбнай, прымаючы ўласную недасведчанасць за недасканаласць мовы. Гэта няправільна. Так не павінна быць. Мы мусім шанаваць роднае слова.

Творы Алішэра Наваі былі ўключаны ў навучальныя праграмы ўсіх школ і медрэсэ Сярэдняй Азіі ад XVI да пачатку XX ст. У гонар Наваі ва Узбекістане названы горад і вобласць, бібліятэкі, тэатры, музеі, праспекты і вуліцы, а таксама станцыя метро ў Ташкенце. Помнікі ў яго гонар усталяваны ў Ашгабадзе, Баку, Маскве, Токіа, Шанхаі.

Памяць пра паэта і дзяржаўнага дзеяча XV ст. захоўваецца і ў нашай краіне: асобныя пераклады вершаў Наваі Васіля Жуковіча выйшлі ў зборніку «Лірыка» у 1993 г., а летам 2019 г. у Мінску быў адкрыты бюст слыннага цюрка, створаны па праекце маладога скульптара Максіма Макарэвіча.

Перад вамі – пераклад літаратурнага скарбу, свайго рода энцыклапедыі этыкі, выдатнага трактату «Улюбёны сэрцаў» (*Махбуб ал-кулуб*), напісанаму амаль напрыканцы жыццёвага шляху паэта. Напісаны рыфмаванай прозай (*сэдж’*), твор перасыпаны вершаванымі ўрыўкамі. Нібы дыяменты ў кароне, у кожным раздзеле змешчаны вершы у форме кыта, маснаві, бэйты і рубаі. Апошнія больш вядомы па творчасці Умара Хаяма, але гэта такія ж папулярны від вершу, як і вядомыя нам санэты, трыялеты ці лімерыкі. Радкі, поўныя глыбокіх жыццёвых назіранняў, мудрых настаўленняў і карысных парад, суцяшаюць засмучаных, часам весяляць меланхалічных, а часам – заклікаюць задумацца нядбайных. Кожны можа знайсці на старонках

гэтай кнігі партрэты знаёмых сучаснікаў і асобаў мінулага. Аўтар па-добраму ўшчувае тых, хто забыўся пра прыстойнасць, шчодро дзеліцца мудрасцю і перасцерагае ад памылак.

Трактат Наваі складаецца з трох частак: першая – своеасаблівая галерэя характараў розных катэгорый людзей, другая – апісанне дзесяці ступеняў духоўнага росту, трэцяя – кароткія замалёўкі і заўвагі, якія так ці інакш звязаныя з асноўнай тэмай трактата. У канцы мы далучылі слоўнік, у якім прывялі тлумачэнне ісламскіх і ўсходніх тэрмінаў, а таксама кароткія біяграфічныя звесткі пра ўзгаданых у кнізе асоб.

Спадзяюся, чытачы атрымаюць не толькі задавальненне ад чытання гэтай кнігі, але і знойдуць у ёй прыклад для добрых справаў і прыстойных паводзін, стаўшы крышку мякчэй сэрцам і святлей душою.

Р.Д.

УСТУП

У імя Аллага, Ласкавага, Літасцівага!

Уся хвала Адзінаму належыць, Вартаму хвалы, хвала бясконца і бязмежная. Яму належаць атрыбуты дасканаласці неад’емныя, якія глыбока ведаюць толькі праведнікі, якім адкрыты ісціны таемныя.

Дасканаласць Яго языкі перадаць няздольныя, перад святасцю Яго людзі змаўкаюць, трымцення поўныя. У садзе Яго велічы ўвесь наш небасхіл меншы за адзін толькі лотас, поўны кветак, а перад Яго ўсемагутнасцю, нібыта кроплі расы на пялёстках лотасу, і зоры, і планеты. Раса тая на пялёсткі лотасу выступае, і яе вільгаць сады Ірама² арашае.

Перад Яго самадастатковасцю цэлы сусвет нібы гаротны жабрак выглядае, а перад Яго ўсемагутнасцю пераменлівы хамелеон гэтага свету сілы не мае. Калі ўсведамляеш Яго быццё, сусвет нібы знікае, а калі ўсведамляеш Яго сутнасць, першага і апошняга марыва пакрывае. Ля абруса Яго дабротаў шахі жабракамі выглядаюць, а калі зразумееш Яго ўсёведанне, пабачыш, што вучоныя невуцтва выяўляюць. Віхура Яго разбуральнай магутнасці ўсё нерухомае і трывалае раскідае, нібы пялёсткі шыпшыны, у бездані Яго няўмольнай моцы жорсткі свет – нібы прах на месцы знесенай самотнай хаціны.

Яго магутнасцю няіснае лёгка з’яўляецца, а існае – без следу ў нябыце раствараецца. Здольнасць змяняць гэтыя станы – з праяваў Яго ласкі, якія спадзевам надзяляюць,

---

² Ірам – легендарны горад на поўдні Аравіі, які славіўся сваімі калонамі, вобраз зямнога Раю.

і з праяваў Яго знішчальнай моцы, якія жахам сэрца скаланаюць.

Жменю зямлі Ён паставіў намеснікам Сваім перад сходам анёлаў і джынаў, асыпаўшы дабраславленнем, а таму, хто шмат год стаяў сярод анёлаў набліжаных, уздзеў на шыю каралі гневу Свайго і ад ласкі аддалення³.

Кыта⁴:

*Яго магутнасць больш за тысячы загадаў,
За міг Ён мог бы свет стварыць, будзь Яго воля.
Стварыў Ён васемнаццаць тысячаў сусветаў,
А потым і Адама разам з яго доляй.
Ён можа з ліку іншых выбраць чалавека,
І аднаго, ў дзясятка, нават сто.
І разумее нават недарэка:
Прычынай для Яго не можа быць ніхто.*

Хвала Валадару ўлады і магутнасці, хвала Валадару сілы і моцы, вялікія Яго дабрадзействы, усеабдымныя Яго даброты, няма вартага пакланення, акрамя Яго.

Незлічонае дабраславленне і замілаванне ўлюбёнаму і пахвалёнаму [Прароку] навек, дзеля становішча якога былі створаны сусвет і чалавек. Рахманым і чыстым душою, стварыў яго дзеля шчасця зямнога і вечнага Пан Бог з найчысцейшага складу элементаў чатырох. Тыя складнікі: паветра – дыханне Масіха⁵, памерлых ажыўляючае,

---

³ Маецца на ўвазе Адам, першачалавек, створаны з гліны, і Ібліс, джын, які быў вядомы сваёй пабожнасцю, але з-за ганарыстасці адмовіўся зрабіць адзін паклон на знак пашаны да чалавека, за што быў асуджаны на вечны праклён і выгнанне ад Бога.

⁴ Кыта – вершаваная форма, кароткі монаарыфмічны верш.

⁵ Масіх – прарок Ісус Хрыстос.

агонь – полымя дрэва суразмоўцы Божага⁶ асвятляючае, зямля – сурма для вачэй Якуба⁷ гаючая, вада – нібы з крыніцы Хызра⁸ жывая вада цякуючая. Слушна сказаць: раз складаюць тваю душу чыстую паветра, агонь, зямля і вада, то і сабой ахвяраваць дзеля цябе не шкада.

Той, хто Лотасу крайняе мяжы на нябесным кані Бураку маланкаю сягнуў, далей за які Святы Дух⁹ ісці не рызыкнуў. Яго аблічча начное неба пышным кветнікам зрабіла, а яго ззянне вочы анёлаў да світання пасля пыльнае буры прыпадабніла.

Яго вартасць вызначаецца словамі: «*Не гаворыць ён па сваёй прыхамаці*»¹⁰, – а тлумачэннем яго слоў з’яўляецца «*Адкрыццё, якое адкрываецца*»¹¹. Ён – хавальнік Боскіх таямніц і сакрэтаў, імя яго – «*літасць для сусветаў*»¹².

Маснаві:

*Нібыта дзве начы аль-Кадр¹³ – дзве яго доўгія касы¹⁴,
Яго аблічча – нібы поўня, што ноччу поўная красы,
Нібыта свечка ў шабестане¹⁵ – яго аблічча ззяе так.
На яго шчоках кроплі поту – нібыта зорны Задьяк.
Святло тых зіхатлівых зорак,
якім свяціць Бог загадаў,*

---

⁶ Маецца на ўвазе прарок Муса (бібл. Майсей).

⁷ Якуб – бацька Юсуфа (бібл. Іосіфа).

⁸ Хызр – праведнік, які мусульманская традыцыя надзяліла здольнасцю.

⁹ Анёл Джыбрыль.

¹⁰ Кур’ан, 53:3.

¹¹ Кур’ан, 53:4.

¹² Кур’ан, 21:107.

¹³ Лейлятуль-кадр, Кадыр-ноч – Ноч прадвызначэння, святая ноч у ісламе. Прыпадае на апошнюю дэкаду месяца Рамадан.

¹⁴ Прарок, мір над ім, часам заплятаў свае валасы ў косы (але яны не былі надта доўгія).

¹⁵ Крытая прахалодная частка будынку, звычайна ніжэй узроўню зямлі.

*А Сам для тысячаў прарокаў
жамчужынай памкненняў стаў.*

Папраўдзе, ён з сонцам на небасхіле прароцтва раўняецца, а пра папличнікаў яго сказана: «Сахабэі¹⁶ яго да зорак прыпадабняюцца». Хай Аллаг дабраславіць яго, яго род і яго папличнікаў да Суднага дня. А затым:

Самы бедны з жабракоў, складальнік незвычайных слоў, я, мізэрны Алішэр, па мянушцы Наваі (хай на грахі мае не зважаюць і заганы мае выбачаюць) вось што кажу і выклад чаго абавязкам сваім лічу.

Я, сціплы, гаротнік, ад світаньня юнацтва да надвячорка сталасці небасхіла абароты, лёсу перавароты, сегасветнага жыцця турботы, часу марнага нягоды – усё паспытаў, усё ў жыцці павідаў. Па розных краях я бадзяўся, з розным людзям знаўся. Часам начаваў я ў руінах прыніжэння і прыгнечанага стану, часамі баляваў у садах раскошы і пашаны.

Маснаві:

*Часам цяжка мне было,
Лёсу кола ўдаль вяло,
Я ведаў гора, ведаў горыч,
І радасць ведаў, ды і слодыч.*

У гады беднасці і нястачы, у парыну гаротнасці і бяды часам сядзеў я на апошняй лаве ў храме навук, часам святлом ведаў акідаў маё сэрца вучоны круг. Часам у мячэці пакарлінасці я клаў зямныя паклоны, рашучасці ў пакланенні поўны. Калі – у ханака¹⁷ дэрвішаў гладышы напаўняў,

¹⁶ Сахабэі – найменне папличнікаў Прарока ў татарскіх рукапісах.

¹⁷ Ханака – прыстанак суфіяў.

а калі і гулякам у шынку віна наліваў¹⁸. Часам пагарджалі мною падлюгі і прыніжалі подल्या нахабнікі і зладзяюгі. У каханні быў я моцны быў і смелы, быў казачнымі прыгажунямі паланёны ўмела. На вуліцы вар'яцтва аплявух мне выпала нямала, часам дзятва каменне ў мяне кідала. Часам з-за беззаконня суайчыннікаў я па чужых краях бадзяўся ды з рознымі валацугамі знаўся. Часам у гарах шукаў спакой, часам – у стэпе прытулак знаходзіў свой. Бывала, на чужыне я хварэў і ніхто з чужынцаў мяне не прыгрэў. Імкнуўся я вярнуцца на радзіму мілую, але да адзіноты цягнула мацней неадольная сіла. Мудрацам служачы ўдала, я слухаў іх выслоўі, і мае словы атрымалі іх ухвалу.

Рубаі:

*Быў небасхіл часамі да мяне няласкаў,
Няшчасці я цярпеў і смутак часам,
Але часамі шчасця ружы нёс –
Непастаянны быў і зменлівы быў лёс.*

У часы задавальнення, калі я быў на службе, з людзьмі царства меў я дружбу, эмірава крэсла я займаў, кіраваў разборам судовых спраў. Быў набліжаным цара я ў тую пару, перад шляхетнымі людзям не гнуў спіну. Шчодро абрусы я сцяліў, вялікіх і шаноўных людзей бяседай весяліў. У садзе баляваў я ўсмак, слодыччу напаўнялі мяне чашнік і спявак. Часам вырашаў я паміж царамі спрэчкі і ўсталёўваў між імі мір навечна. На поле бітвы ішоў я наперадзе ўсіх, выслухоўваў плявузганні невукаў і дурных. З добрымі людзьмі я сябраваў, нямала грамадскім будын-

---

¹⁸ Віно ў сүфійскай тэрміналогіі – Божая любоў; гулякі – дэрвішы; шынок (мейханэ) – тэчке, сүфійскі прытулак. Тут Наваі іграе на кантрасце, але мэта толькі ў тым, каб падкрэсліць свой сүпярэчлівы характар.

каў адбудаваў. Узводзіў я караван-сараі, гуляючы, сэрцы вандроўнікаў радасцю наталяючы.

Бэйт:

*Нягледзячы на стан высокі мой,
Я не расстаўся з мараю сваёй.*

Мэта майго ўступу такая.

Я ў розных краях пабываў і размаітых людзей павідаў, я спазнаў, хто добры чалавек, а хто зладзей, вывучыў добрыя і дрэнныя паводзіны людзей. Я спазнаў розніцу між дабром і злом, сэрца і холадам выпрабаваў, і цяплом. Паранена была душа мая людскім падступствам і здэкамі, ды прыхільнасць людзей добрых стала мне лекамі. Ды не ведаюць, якое жыццё радаснае і цяжкае, багата хто з сяброў маіх, ні добра, ні зла не знаўшыя.

Кыта:

*Хто слодыч мёда не адрозніць ад віна,
Ці зразумее розніцу сустрэчы і расстання?
Пра мяккасць пылу і пра колкасць камяня
Даведацца вандроўнік толькі ў стане.*

Пра ўсё гэта я палічыў неабходным сяброў сваіх папярэдзіць і ўсімі сіламі іх пераканаць, што ім патрэбна ведаць, як жывуць розныя віды людзей, якія кажуць словы і якія ў іх жыццёвыя ўмовы. Гэта трэба, каб яны побач з годнымі людзьмі трымаліся, а з нягоднымі – назаўжды рассталіся, каб не дзяліліся з кожным сваёй таямніцай і не пакутавалі ад злых людзей у д'ябальскай вязніцы. Хай будзе карысны мой досвед для тых, хто хоча спазнаць свет адносін людскіх.

Спазнаўшы схільнасці сэрцаў людзей, урэшце, назваў я гэты трактат «Улюбёны сэрцаў», і адвёў кожнай з трох частак свой раздзел. Першы раздзел – аб нораве і ўчынках розных людскіх колаў, другі раздзел – аб плёне добрага нораву і нягодных паводзін, трэці раздзел – карысныя парады і розныя выслоўі.

Спадзяюся, што чытачы звернуць на кнігу ўважлівы пагляд сваіх вачэй з прыхільнасцю, і кожны, хто прыдбае карысць па меры магчымасці, складальніка добрай малітваю ўзгадае і ад той малітвы радасць яго душу прывітае.

РАЗДЗЕЛ ПЕРШЫ ПРА НОРАВЫ І УЧЫНКІ ЛЮДЗЕЙ

У ім сорак падраздзелаў.

1. Аб прававерным цары

Калі ў цара справядлівасці багата і розуму многа, то ён для Божых рабоў нібыта цень Самага Бога. Ён сапраўдны валадар панства свайго, верш Кур’ана: *«Папраўдзе, Я пастаўлю намесніка на зямлі»* – пра яго. Веліч справядлівага цара апісаць немагчыма, выслоўе *«Я нарадзіўся ў эпоху справядлівага цара»*¹⁹ з’явілася з гэтай прычыны. Той, якім Пан абодвух сусветаў ганарыцца²⁰, казаў: *«Гадзіна справядлівасці лепш за пакланенне людзей і джынаў»*, – і з гэтым нельга не згадзіцца.

Справядлівы цар – гэта ласка Пана Бога для народа, ён ахоўвае і добраўпарадкоўвае ўсе дамы і гасподы. Нібыта сонца і вясновыя хмары, ён кветкі зямлі выводзіць, золатам і жэмчугам сваіх падданных ён абсыпае, каб іх улагодзіць. Дзякуючы яго добразычлівасці і міласэрнасці нябогі і бездапаможныя не прыгнечаныя, а прыгнятальнікі мячом яго пакарання пасечаныя. Дзякуючы яго ахове ягняты пры ваўках не баяцца быць, а раз на дарогах няма разбойнікаў, падарожныя па іх не баяцца хадзіць. Дзякуючы яго апецы пануе радасць у школах, дзякуючы яго абароне ў жаночых лазнях чуваць галасы жанчын

---

¹⁹ Маецца на ўвазе правіцель сасанідскага Ірана Анушырван, які меў тытул «Справядлівы».

²⁰ Маецца на ўвазе Прарок, мір над ім.

і дзяўчат вясёлых. Рабаўнікоў напужаўшы, ён знішчыў іх гвалт, а справы народа прывёў на лад. Прыхільнікі цяганіны ад страху схаваліся па кутах, а прыгнятальнікі атрымалі па руках.

Ад яго стараннасці перапаўняюцца мячэці, ажыўленыя гутаркі вядуцца ў любым універсітэце. Шануючы маёмасць народа, ён мячом адплаты злодзеям кароціць рукі, у пустыню нябыту кідае ён рабаўнікоў, асуджаючы іх на мукі.

Ён загадвае асвятляць крамы для вячэрняга гандлю ліхтарамі, не разгульваюць пры ім галаварэзы па вуліцах начамі. Ханакі дэрвішаў адкрыты з ночы да світанку, у хацінах аскетаў міру прыстанкі. На вуліцах горада ён ахоўвае спакой, нібы пастух, ён абыходзіць прастор начной парой.

Ён разбівае для падданных сады, будзе ім палацы і двары, у дастатку і спакоі яго ваяры. Дзякуючы яму дзяўчыны карагоды па вечарах вядуць, хлопчыкі у масолкі²¹ гуляць ідуць.

Старыя пад напеў ткацкага станка *дуа*²² за яго пяюць, дзяўчыны цярэбляць бавоўну і як бы ў барабан яго славы б'юць. Убогія бласлаўляюць яго і звяртаюцца з любым пытаннем, а ён праяўляе шчодрасць і ласку з усім жаданнем.

Галодных ён частуе са сваіх шчодрых сталоў, голых ён апранае з багатай казны сваіх дароў. Ён поіць сады

---

²¹ Масолкі – гўльня ў бабкі. Некалькі пар бабак (падкапытныя косьці жы-вёлаў) ставяць на роўным месцы ў рад («кон») і з абумоўленага месца кожны гулец па чарзе зьбівае іх біткай (вялікая бабка, набітая свінцом). Збітыя бабкі лічацца выйгранымі.

²² Дуа (ар. «мальба») – просьба-маленне да Бога дзеля вырашэння пэўнага пытання або патрэбы.

Айчыны, нібы дождж жыццядайны, святлом вочы земля-
коў, нібы сонца акідае.

Мараць жыць пад яго ўладай падданыя любога цар-
ства, сярод прыгнечаных ідзе пагудка пра справядлівасць
яго валадарства. Пра яго складаюць трактаты вучоныя,
аб вартасцях яго *касыды*²³ складаюць паэты, натхненнем
акрылёныя. Занятак спевакоў – песні пра яго складаць,
справа музыкаў – мелодыі дзеля славы яго ствараць.

Задавальняючы патрэбы народа, ён шукае міласці Бога
знову і знову. Падчас разбору скаргі судовай ён не забывае
пра Дзень адплаты суровай.

Маснаві:

*Ён цар народа, мудры і высакародны,
А ў шчырасці душы ён з дэрвішам падобны.
Перад царамі зямлі ён, як шах,
Прад беднякамі ён – як прах.
Наш свет зямны, як смецце, ідзе далей,
А царства сэрца для яго – мілей.
Палегчыць долю тых, хто немажымы,
Як шах Абуль-Газі, заўжды ён можа.
Султан Хусейн, заўжды і ўсюды слаўся,
Ты ў сутнасць чалавечнасці пракраўся.
Пакуль круціцца будзе купал неба,
Хай светам шах валодае як трэба
Хай радасць ён нясе народу з сонцам,
Няхай жыццё яго працягнецца бясконца.*

---

²³ Касыда – паэма, ода, верш, які чытаецца нараспеў і звычайна ўсхваляе кагосьці.

2. Аб прававерных беках

На службе згаданага цара прававерны бек без заганы падобны аднаму з чатырох набліжаных²⁴ Прарока-пана. Няўдалым ён заступнік, выгод цара ён адданы ахоўнік. Словы праўды ён цару нагадае і ад смяротных грахоў яго асцерагае.

Злому чалавеку ён нежаданы, а добры ад бедаў ім уратаваны. Ён не думае аб прысваенні маёмасці людской, жонак адбіраць не думае ў мужоў. Бяспека падданных – яго патрэба, радасць народа – яму замест хлеба. Кожнаму верніку ён памочнік чуллiвы, кожны вернік да яго добразычлівы.

Па прыродзе сваёй ён шчыры чалавек, сумленны ў прыдворнай службе гэты бек. Хай не будзе пазбаўлены такога бека шахскі двор, хай славіцца ў дзяржаве яго ўзор.

3. Аб недастойных намесніках

Часта сустракаецца намеснік-ашуканец, ад роду непрыстойны, бязбожны марнатравец. Выдае сябе за прарока гэты падлюга, пляце небыліцы пра Гаўрыіла²⁵ і яго з'яўленне гэты зладзяюга.

Сяброў ён цеснай дружбай з шахам спакушае, ілжывымі фактамі тое сяброўства ён пацвярджае. З-за сквапнасці ён пасылае няслушныя прадпісанні; ён дае ілжывыя

---

²⁴ Маюцца на ўвазе чатыры праведныя халіфы: Абу Бакр, Умар, Усман і Алі, якія кіравалі дзяржавай мусульман пасля смерці Прарока, мір над ім.

²⁵ Гаўрыіл (ар. «Джыбрыль») – імя анёла-вястуну ў ісламе. Менавіта Гаўрыіл перадаваў Боскае Адкрыццё прароку Мухамаду, мір над ім. Наваі мае на ўвазе, што злачынны самазванец прэтэндуе на тое, што і да яго прыходзіць анёл, нібыта ён таксама можа лічыцца прарокам.

звесткі, каб палепшыць свае прыдбанні. Дзеля набыцця маёмасці робіцца чыстай у яго нячыстасць, ганьбаванне вернікаў для яго – урачыстасць. Пакуль на свеце хлусня будзе квітнець, праўды слова ў яго не будзеш мець; каб атрымаць хабар, кажа ён адно, але душы яго не спасцігнуць дно. Такого намесніка, у якога словы – адно, а справы – другое, гнаць з царскага двара трэба мятлою.

4. Аб несправядлівых і распусных царах-невуках

Справядлівы цар падобны на люстэрка, несправядлівы – на яго бок адваротны; той ззяе, нібы светлая раница, гэты з цемрай начной падобны. Прыгнёт – душы яго ўлада, распуста розум яго ўзяла ў асаду. У спусташэнні краіны ён шукае спакой, абадраўшы насельніцтва, ён задаволены сабой. Ён абарочвае галубятні ў гнёзды соваў, у руіны – дамы гарадоў вядомых.

На балі яго льецца віно ракою, а народ ад яго не ведае спакою. Дзеля цэгля для свайго віннага склепа ён у мячэці купал разбярэ, для падлогі сваёй прыбіральні ён пліткі з мінбара²⁶ здзярэ.

Калі ліць кроў любіць гэтая халера, баяцца за жыццё людзі ад гэтага людажэра. Калі ён яшчэ і п'янтос, вернік на вуліцу не кажа нос.

Калі ж ён распуснік і любадзей, нявінныя людзі баяцца за жонак і дзяцей. А калі ён упарты, прызнае толькі свой аргумент і любіць нос высока дзерці, то для беднага Наваі гэта горш ад смерці.

---

²⁶ Мінбар – узвышэнне, з якога чытае казань імам падчас пятнічнага набажэнства.

Непрыстойныя выхадкі яго, як ён думае, – гэта вясёлыя жарты, годныя ўчынкi іншых – нічога не варты. Вялікія заслугі ён вялікімі не кліча, з-за малаважнага промаху праўду ён праўдай не паліча.

Не спраўдзіцца яго памылковае прадказанне – нявінныя нясуць пакаранне. Калі мары яго немагчыма ажыццявіць, нявінных людзей пачнуць катаваць і біць.

Ён атрутай жывую ваду назаве – згаджайся з ім ці будзеш злачынцам названы; ён сонца імглою палічыць – пляскай у ладкі яму ці будзеш абшальмаваны.

Уласная кропля вады для яго за ўсе моры даражэй, уласная парушынка – за пярліну мілей, і яго не турбуе пагібель чужога дабра – яно для яго меднага шэлегу не варта, хай яно будзе, як гара. Калі людзі дзеля яго з жыццём расстаюцца, ён рады таму, што грошыкі яму дастаюцца.

Калі з ім не пагадзіцца, калі ён называе белым каршак чорнага грака, а ты яму не скажаш, што ён спрытна ловіць гусей, чакай, што схопіць цябе яго рука. Калі ён светлы дзень цёмнай ноччу зваць захоча, будзеш пакараны, калі не скажаш, што зорка мігоча. Хто скажа праўду, расплаціцца галавой, а хто заклікае да дабра, развітаецца з душой. Ісціна для яго не ісціна, а дрэнь, і мудрэц не мудрэц, а цяляпень.

З народу нікому ён не рады, ніхто не ведае, куды ён закопвае скарбаў аграмаду. Ён прагне людзей караць і іх кішэні спусташаць, яго найвялікшая радасць – рабаваць ды забіваць. Калі ў яго і вазір такі ж, як ён, – гэта ўсё адно, што Гаман і Фараон²⁷.

---

²⁷ Фараон (ар. Фір'аун) – паводле ісламу, вораг Мусы (бібл. Майсея), мір над ім, нявернік, які ўчыніў самы цяжкі грэх – стаў прэтэндаваць на званне Бога. Гаман – дарадца Фараона, нявернік, які дапамагаў Фараону супраць Мусы.

Бэйт:

*Чым будуць шах з вазірам гэткім,
Халера і чума нам лепей, дзеткі.*

Хай не выводзіць Бог такіх пачвараў у палац сусвету з цемры небыцця і з вязніцы нежывога ў горад жыцця.

5. Аб вазірах

Слова «*вазір*» утворана ад «*візру*», што значыць «грэх», і гэтаму адпавядаюць яго кожны крок і кожны брэх. Гэтую службу толькі вазір Саламона²⁸ Асаф веў разумна і цяропліва, нездарма на пярсцёнку яго быў надпіс: «Аллаг літасцівы да таго, хто паводзіцца справядліва». Калі пайшоў Асаф на вечны супакой, усё сумленне вазіраў, відаць, ён забраў з сабой, таму ні ў каго з гэтых несумленных няма сумлення – жамчужыны дарагой.

Калі, нібы вецер, па ўсім свеце прайдзеш, падобнага да Асафа на гэтай чорнай зямлі не знойдзеш. А зрэшты, нават калі б такога, як Асаф, і знойдзеш, то дарма – трону Саламона даўно ўжо няма.

Гэтыя прыгнятальнікі псуюць краіны вядомасць, марнуюць сабраную людзьмі маёмасць.

Лепш не чарніць пяро з-за гэтых сквапных і не пэцкаць паперы згадваннем гэтых нахабных. Яны такіх лекараў нам нагадаюць, якія хворых атрутай жыцця пазбаўляюць. І тыя, і другія падобныя да змей, шах павінен іх знішчыць хутчэй. Ім хоць бы што людскія енкі і стогны,

---

²⁸ Саламон (ар. Сулейман) – згодна ісламу, прарок, які быў надзелены найбольшай уладай на гэтым свеце. Яму былі падначаленыя не толькі людзі, але і ўсе джынны, жывёлы, птушкі і рыбы.

яны джаляць людзей, нібы скарпіёны. Кончык іх пяра – гэта джала, што нішчыць люд горш кінжала. Дакуль яны будуць тыраніць людзей? Хіба галаву растаўкуць аб брук – на гэта толькі спадзеў.

Маснаві:

Высока ці не, тья людзі падняты,

Пакутуе народ невінаваты.

Хай смерцю цар сурова іх карае,

Бо наш Прарок сказаў:

«Карайце тых, хто прыгнятае».

6. Аб нягодных канцлерах

Канцлеры несумленныя чыняць справы страшэнныя. Калі яны да таго ж і зладзеі, то распуста і падкопы – вось іх надзеі. На іх балі спевы і скокі – гэта аплакванне навукі і веры глыбокай.

Бутлі з ружовай вадой, якія навукоўцы прыносяць, лакеі такіх канцлераў выпіваюць і віна просяць. Прызначаныя для вучоных прысмакі замест закускі кладуць сабе ў зяпу тья вурдалакі.

Усе людскія даброты – для прыхамацьяў тых бязродных. Чыняць злое людзі чорнай косці, нягоднікі ў іх – жаданыя госці. Пажытак дэрвішаў халуі іх па ветру развеюць, за кошт заробку настаўнікаў іх малойчыкі багацеюць.

Калі такі канцлер балое, дык яго віном сам мухтасіб частуе, а кадый-суддзя тое віно сваёю барадой фільтруе²⁹.

---

²⁹ Мухтасіб – назіральнік за шарыяцкім ладам у горадзе, рэгіёне. Кадый – шарыяцкі суддзя. Дадзены пасаж падкрэслівае, што нягоднаму чыноўніку закон няпісаны.

У дзяржаве, дзе ўсяму недазволенаму шырокая дарога, можна таптаць веру і закон трымаць нястрога.

Канцлер павінен навукоўцам паслугаваць, а старэйшын да сябе набліжаць, заможных да літасці заклікаць, немаёмных клопатам атачаць, ён павінен наладжваць вакуфныя³⁰ справы, развіваць земляробства ва ўсёй дзяржаве.

Маснаві:

Хто п'яніца, распуснік ці мантач,

Па ім у гэтым царстве кожны плач.

Калі упартасць з фанабэрыяй у ім,

З яго халатам лепш дамовіцца, чым з ім.

7. Аб распусных і разбэшчаных самазваных бахадурах

Пры царскім двары мантачаць казённыя грошы гэтыя абібокі, не баючыся ані цара, ані Бога. Яны толькі і ўмеюць выхваляцца ды грашыма раскідацца. Іх справа – п'янства без меры, а занятак іх – фанабэрыя. Іх праўда з марнаслоўем змяшана, а калі кажуць штосьці толкам – там хлусня схавана. П'янкі-гулянкі – іхняя вера, бязбожжа ў сэрцах іх засела. Суцяшэнне іх – скакаць конна, іх захапленне – падколваць языком. Іх паслухаць – дык на баях яны шчодрыя нібыта Хатэм, а ў бітвах – адважныя, быццам Рустэм.

---

³⁰ Вақф (мн.л. вакўф) – дабрачынны фонд у шарыяце, прызначаны для розных грамадска-карысных мэтаў: развіцця адукацыі, культуры, навукі, разліку з пазыкамі для даўжнікоў, падтрымкі жадаючых стварыць сям'ю, апекі сірат, адзінокіх старых, утрымання храмаў, дарог, вадаёмаў з пітной вадой, безнаглядных жывёл і г.д.

У іх бухматыя султаны з пёраў, якімі можна і арла спа-лохаць, у іх жудасныя дзіды, якіх збаіцца і спрытны кап'я-носец. Чалма ў іх заблытаней іх падступстваў, а пад чал-мой хаваецца крыніца ўсяго злога ды яго наступстваў.

Яны трубяць, што адпор любому ворагу даць гатовы, і кажуць, што за такую абарону радзімы шах перад імі вечна ў даўгу, знову і знову. З такімі прэтэнзіямі адны з іх співаюцца, а другія – з-за сваёй распусты у Пекла адпраўляюцца. Калі хоць адзін са ста на конныя сабор-ніцтвы ступіць, дык сваімі ж дурнымі скокамі сябе па-губіць. На словах багата ваяўнічасці ў іх, але біць яны здольны толькі паплечнікаў сваіх. Такому бахадуру³¹ нельга ў бітве выступаць – толькі ўласную шкуру будзе ён ратаваць.

Войска шаха – гэта імкненне яго падданых і Божае за-давальненне за клопат пра жабракоў. І калі войскам шаха робіцца Божая дапамога, то на яго сцягу будзе надпіс: «Пе-рамога – толькі ад Бога».

Пакуль цар надзелены ўладай сапраўднай, вораг будзе прыніжаны і зганьбаваны. Уладай надзяляе Аллаг, дорыць і адбірае яе Аллаг. Тое, што Ён дорыць, ніхто не можа ада-браць, тое, што Ён уручае, ніхто не можа адняць. Шах, Божым загадам паслухмяны, не зведае цяжкіх выпраба-ванняў.

Кыта:

*Як цар баіцца Бога, то не страшны
Ніякі вораг. І цару на ласку здасца –
Бо перамогу Бог дае, не войска.
Як вера ёсць, чаго цару баяцца?*

---

³¹ Бахадур – багатыр, ваяр. Наваі мае на ўвазе ілжэ-бахадурай.

Бэйт:

*Ці пераможа войска наша, ці паразу панясе –
Адзін Аллаг рашае справы ўсе.*

8. Аб есаулах

Калі есаул кагосьці суправаджае і таго чалавека ад зламысніка вызваляе, то, калі стане патрабаваць непамернай узнагароды, стане саўдзельнікам злачынства. Калі ж ён будзе браць толькі належную яму плату за стараннасць, то ён на гэта мае права, як на спадчыну бацькаву. А калі возьме менш належнай долі, то гэта пакажа на яго высакароднасць душы і сілу волі. Калі ж ён зусім адмовіцца штосьці браць, яго можна проста святым назваць. Многія велікадушныя людзі абіралі шлях гэты, і такім шляхам дасягалі сваёй высокай мэты.

Маснаві:

*Так, абраннікі Аллага, як бы там ні выглядалі,
Толькі гэтым вольным шляхам*

шчасця дому дасягалі.

*Калі хавала іх магіла, яны не ведалі трывог –
Яны імкнуліся да Бога і ўсіх іх супакоіў Бог.*

9. Аб войнах і войсках у паходзе

Як у паходзе войскаў многа, дык яны горш за Гога і Магога. Ні хвілі яны не сядзяць без справы, у іх вечна тлум і пагоня за славай. Яны чужыя краі рабуюць і аб'ядаюць, нівы ад іх, нібы ад саранчы, знікаюць.

Чалавечнасць для іх нічога не значыць, праведнасць сцёртая з іх памяці няўдзячнай.

Па прыродзе яны някемлівыя і недалёкія, розум і веды іх неглыбокія. Яны без роздуму ідуць у любую краіну, нішто не абудзіць іх ад мрояў наіўных. Яны не адчуваюць ні спякоты, ні холаду, не адчуваюць ні галізны, ні голаду. У зверствах яны горш за ўсе стварэнні, драпежнасцю горш за ўсіх звяроў.

Рубаі:

*Няма дзіўней людзей, чым гэты вось народ,
Чым больш жаруць яны харчоў,
тым горш бурчыць жывот.*

*І томіць сквапнасць, мучыць прага
іх да смерці без канца,
А іншых, праўду вам сказаць, няма для іх клопот.*

Але вось што насмарэч дзівосна – і сярод іх ёсць высакародныя мужы, бо кожнае саслоўе надзелена ласкай нябеснай.

Войскі маюць перакупшчыкаў сваіх, якія танна бяруць і дорага перапрадаюць здабычу іх. Яны здабываюць барыш з салдацкага грабежніцтва, як чыноўнікі атрымліваюць здабычу ад насельніцтва.

Бэйт:

*І ўсе сабраныя ў баях трафеі ваяроў,
Дабром ці не,
сплывуць ураз да гэтых таргашоў.*

Чалавек не ў сілах штосьці ім даказаць: сам Пан Бог павінен такіх пакараць.

10. Пра тое, як людзі цара падобныя на самога цара

Той, хто ў цара службу нясе, па прыкладзе свайго цара вядзе справы ўсе. Калі пры цары будзе справядлівасць узнята, і гэты ў служэнні праўдзе будзе заўзяты. Калі будзе несправядлівы валадар, то і слуга ягоны будзе мукар³². Калі гаспадар трымаецца правай веры, дык і падданыя яго натхнёныя верай і даверам. Але калі ён бязбожнік які, то і народ яго, несумненна, такі.

Мудрацы параўноўваюць цара з возерам, а народ яго з рэкамі, што з возера выцякаюць. Якая ў возеры вада, такой і ў рацэ яна будзе заўсёды. Калі яна там гарчыць, то і тут яна горкая, калі там яна прэсная, то і тут прэсная. Калі там каламутная, то і тут каламутная, калі там празрыстая, то і тут яна празрыстая.

Маснаві:

Ад возера ідзе канал. Мудрэц заўсёды

Пацвердзіць: і тут, і там аднолькавыя воды.

Калі ж вада ў рацэ і возеры адна і тая ж,

То не патрэбен той, хто іх супастаўляе.

11. Аб шэйх-уль-ісламе

Шэйх-уль-іслам – гэта духоўны правадыр мусульман, праўдзівай веры павінен адпавядаць яго стан. Такі чалавек мусіць быць і вучоным, які абараняе веру праўдзі-

---

³² Мукар: у татарскіх рукапісах – анёл, які абавязаны дастаўляць пакуты нявернікам і грэшнікам у Пекле.

вую, і мудрацом, які спазнаў дэрвішаў ісціны і дзівы. Ён мусіць быць знаўцам законаў шарыяту, і аскетам, які ідзе шляхам тарыкату³³. Ён павінен кожнаму, незалежна ад яго праведнасці ці грэшнасці, дапамагаць, і любому, сталаму ці маладому, праўдзівы шлях паказаць. Ён павінен бараніць усё законнае і адхіляць усё нягоднае. Такім ёсць парадак нашае веры, такому шэйх-уль-ісламу людзі аказваюць давер.

Бэйт:

*Такім быў Ансары, хай славіцца навек,
Сапраўдны быў шэйх-уль-іслам і мудры чалавек.*

12. Аб суддзях

Суддзя ў будынку веры з'яўляецца стаўпом, ён вызначае адрозненні паміж добром і злом. Яго сэрца павінна быць ачышчана духоўнымі ведамі, яго розум павінен кіравацца дакладнымі навукамі, яго сэрца павінна быць вызвалена ад асабістых прыхільнасцей, ён павінен далёка адкінуць ад сябе крывадушнасць.

Суд яго павінен быць скарбам духоўных зорак, ён павінен справядліва судзіць кожнага, не зважаючы на тое, сябар ён ці вораг.

Ад яго ведаў і набожнасці яго ў захапленні светлых сэрцаў крыніцы, яго тонкае следства і праніклівасць – страшны сон зламыснікаў і злачынцаў.

Сэрца яго павінна быць Божымі прадпісаннямі ўмацавана, рашэнне яго Прароцкімі хадзісамі павінна быць

---

³³ Тарыкат – духоўны шлях, які яднае вернікаў у своеасаблівы ордэн.

абгрунтавана. Яго розум павінен быць ад юрыдычных хітрыкаў чыстым, яго розум не павінен быць прыцемнены выкрутамі юрыстаў. Муфціяў-хабарнікаў ён павінен вінаваціць, фальшывых вакіляў³⁴ павінен сарамаціць. Заслугоўвае пакарання суддзя-невук, які любіць віно; спаліць бы такога перш, чым ён патрапіць у Агонь, на пякельнае дно.

Суддзя-хабарнік, які закон парушае, непакісны мур веры ламае.

Той, каго людзі могуць хабарам падкупіць, можа за хабар і закон пераступіць. Суддзя не павінен сам абыходзіць закон, з дакладнага шляху збівацца не павінен ён. Скрыўленне і прамую лінію зробіць крывой, нельга наладзіць музычны інструмент з ненацягнутай струной.

Павінен быць жорстка пакараны суддзя-абармот, чыё рашэнне губіць маёмасць народа і сам народ. Суддзя, у якога няма арыенціра ў яго шляху абодвух сусветаў, апынецца на дне калодзежа бедаў.

Наогул распуснік і хлус той, хто судзейскую справу вядзе непатрэбным тонам, а таму, хто распуснік і хлус, нельга давяраць распараджэнне Прароцкім законам.

13. Аб муфціях-правазнаўцах

Муфцій павінен быць правазнаўцам справядлівым і навукоўцам праўдзівым. Ён павінен выдатна ведаць навуку ісламу, а аблічча яго павінна быць аточана арэолам пажанай славы. У душы яго не павінна быць дрэнных запаляў ды розных хітрыкаў і заганаў. Пяро яго мусіць толькі

---

³⁴ Вакіль – паручальнік, той хто ўзяў на сябе паручальніцтва.

праўду пісаць, яго рашэнні не павінны закон парушаць. Ён не павінен быць бэстай і невукам цёмным, п'яніцам і ліхадзеям вераломным.

З-за адной манеты ён не павінен няпраўду праўдай называць, з-за нікчэмнага паднашэння не павінен незаконныя рашэнні прымаць.

За кошык вінаграду ён цэлы сад бязлітасна спальвае, за пуд пшаніцы яго рука цэлае гумно развальвае. Муфцій, які рознымі хітрыкамі недазволенае дазваляе, сваім пяром закон разбурае. Той, хто за хабар выносіць рашэнні, прадае сваю веру за мізэрныя паднашэнні.

Такі муфцій падобны на таго лекара, які людзей трупіць: той – вернікаў, а гэты – веру губіць.

Рубаі:

Гэй, муфцій, хабар свой з паслугай параўнай,

Хоць плата велькая,

ды лепш жаданні прытрымай,

За грошы не крыві душой, шануй пачэсны стан.

За зло абрэжуць, як калям³⁵, – у галаве трымай.

14. Аб выкладчыках

Выкладчык не павінен імкнуцца да чыноў і не павінен вучыць невядомаму, нібы марнаслоў. Дзеля славы ён не павінен слухачоў збіраць, дзеля самахвальства падчас лекцыі крычаць. Ён не павінен, нібы невука, насіць велізарную чалму з доўгім пасам, не павінен на ганаровым месцы ў медрэсэ ганарыста сядзець кожным разам.

---

³⁵ Калям – пісьмовая прылада кшталту пярэ.

Ён павінен трымацца навук духоўных, людзей навуцаць ім са свецкімі навукамі нароўні. Ад недазволенага ён павінен убаку трымацца, ад сумнеўных справаў – ухіляцца. Ён не павінен недасведчаным прапаведаваць няздольна і не павінен рабіць тое, што не дазволена. Інакш ён не выкладчык, а распуснік, чалавек дрэнны, з такім не павінен сябраваць добры вернік.

Навуковец павінен быць справядлівым знаўцам, ён павінен ведаць, што сказана Панам Богам, а што – Яго пасланцам.

Кыта:

*Гаворачы, ён мусіць спасылацца
На Бога і Прарока, на святых, –
Бо хто паслухае такога навукоўца,
Які не будзе славіць Бога ўслых?*

15. Аб лекарах

У лекара павінен быць спрыт і адданасць справе, ён павінен заўжды дапамагчы хворым у іх паправе. Лекаванне ён павінен з душой любіць, сачыненні вучоных лекараў цаніць. Гаварыць ён павінен чароўна і ветліва, дзейнічаць сціпла і кемліва.

Умелы лекар, які дапамагае хворым вялікім і малым, нагадвае Ісу Масіха³⁶ мастацтвам сваім. Іса вяртаў душу ў мёртвае цела малітвай, а ўрач перашкаджае душы выйсці з цела лекаў сілай.

---

³⁶ Іса Масіх – Ісус Хрыстос, у ісламе – адзін з вялікіх прарокаў. Ён асабліва славіцца, як цудадзей і лекар.

Рады бачыць такога лекара хворы, слухацца яго ён усёй душой гатовы. Для хворага лекі – нават прыход яго. Хвораму спатканне з ім – выратаванне, піццё ад яго для хворага – жывой вады адлюстраванне.

Калі ж ён у сваёй справе майстар, але грубы і няўважлівы, то, хоць ён хворага і лечыць, з другога боку, ён яго сваімі паводзінамі калечыць.

А што тычыцца неадукаванага медыцынскага брата, то ён з’яўляецца памочнікам кáта. Той мячом людскія галовы сцінае, а гэты – лекамі забівае. Безумоўна, лепшы з іх той, а не гэты, бо той хоць злачынцаў карае, а гэты – нявінных людзей жыцця пазбаўляе.

Хай не трапіцца нявінны кáту і хай не трапіцца хворы гэткаму вар’яту.

Бэйт:

Як здольны лекар мовіць слова –

хвароба сыдзе назаўжды,

А хмурны лекар кіне позірк – прыбудзе для душы бяды.

16. Аб салодкагалосых птушках ў садзе паэзіі

Іх некалькі родаў. Першы род карыстаецца дарамі скарбніцы нябеснага пазнання, веліч якога не мае людскога апісання. Гэтыя людзі падбіраюць жамчужыны са скарбніц ідэй і нанізваюць іх на нітку паэзіі для задавальнення людзей.

Найвялікшая справа – укладаць у вянкi вершаў краскі³⁷, гэта шаноўная справа і Божая ласка. Бо і Кур’ан так-

---

³⁷ Кветкі.

сама пасланы быў рыфмаваным радком, Прарок صلی الله علیه وسلم любіў вершы, і хадзісы на іх падобныя часцяком. Але паколькі мэтай у іх была не паэзія, то людзі і не называюць іх вершамі.

Валадаром і правадыром гэтага роду паэтаў, заснавальнікам гэтай шаноўнай супольнасці і яго кіраўніком з'яўляецца жамчужына мора святасці, зорка цудаў на небасхіле, эмір вернікаў Алі³⁸, хай будзе Аллаг ім задаволены і асвеціць яго аблічча. Ён склаў дзіван вершаў, у якім багата таямнічых думак і дасціпных слоў выказаў першы.

Назавем яшчэ некаторых з тых, хто мае дачыненне да гэтай выдатнай плеяды. З персамоўных – гэта паэт, якому быў дадзены таямнічы паэтычны дар, Фарыд ад-Дзін Атар, стваральнік маснаві, і шукальнік жамчужын ў моры Ісціны маўляна Джаляль ад-Дзін Румі. Іх мэтай у вершаскладанні з'яўляецца бязмежнасці Боскіх таямніц спазнанне.

Ёсць яшчэ старэйшыны, якія святымі сталі, і іх паслядоўнікі – мужы, якія Бога спазналі. Гэтыя паслядоўнікі паэзію настаўнікаў паважаюць і на іх, як на дасканалы ўзор, пазіраюць.

Гэта – паэты, што шлях да вышэйшай ісціны спазналі, гэта – алхімікі, якія філасофскі камень адшукалі.

Другі род паэтаў – гэта тыя, што вышэйшай праўдзе сегасветнае аблічча надавалі і такім чынам вершы складалі. Да гэтага роду адносяцца такія, як дасціпны чалавек сярод мудрых мужоў, шэйх Мусліх ад-Дзін Саадзі Шыразскі, шчодры каханы сярод прыхільнікаў любові эмір Хасроў Дэлійскі, шэйх, які разблытаў хітрамудрыя вузлы суфізму Захір ад-Дзін Санаі, рэдкі сярод прыхільнікаў ісціны шэйх

³⁸ Амір аль-му'мінін – тытул халіфа. Алі ібн Абу Таліб – стрыечны брат Прарока صلی الله علیه وسلم, апошні праведны халіф.

Аўхад ад-Дзін, выразнік глыбокіх думак Хаджа Шамс ад-Дзін Мухамад Хафіз.

Паэтам, у духоўнай і свецкай паэзіі дасканалым, у абодвух гэтых відах паэзіі паспяховым, правадыром і валадаром людзей паэзіі з’яўляецца яго светласць шэйх-уль-іслам, маўляна свайго народу і веры Абд ар-Рахман Джамі, хай асветліць і асвяціць Аллаг яго апошні прыстанак. Ён таленавіты і ў паэзіі першага роду, ён дасягнуў дасканаласці і ў складанні вытанчаных радкоў паэзіі другога роду. У гэтым свеце яго далікатныя вершы людзям, што шукаюць асалоду і думку шчасцем надзяляюць, яго вершы, прысвечаныя пазнанню Пана Бога, іх захапленне абуджаюць.

Рубаі:

Калі паэт выдатны,

няма нічога лепш за яго майстэрства,

А калі паэт няздолны, то горш за яго хіба няверства.

Што да таго, хто так і сяк, ён не цікавы, не мастак,

Пакінь іх верш, бо то не верш – адно блюзнерства.

17. Аб пісарах

Пісар, які кнігі паэтаў упрыгожвае – чарадзей, моўных скарбаў ён казначэй. Але справа хавальніка скарбу – захоўванне яго, вераломнасць – прысваенне не свайго. Той, хто да прысвоіць чужое імкнецца, захавальнікам быць не можа, такому крадзеж стратай рукі абярнецца³⁹.

---

³⁹ Крадзеж каштоўных прадметаў са скарбніцы паводле шарыята караецца адсячэннем кісці рукі.

Добры почырк і прыгожыя кропкі на старонцы, нібы пушок і радзімкі на тварах прыгажунь вабяць бясконца. Прыгожы почырк каліграфа ўпрыгожвае словы паэта, радуе вочы пісьменніка і чытача прыгажосць гэта. Перапісчык-майстар літарай роўна напісанай скарае душы людзей пераборлівых самых. Пісарам не будзе незадаволены ніхто, калі ён напіша правільна і адзін радок, і сто.

Ды калі форма літар аказваецца несуразмернай, то і змест сачынення здаецца мізэрным. А калі пісар да таго ж і памыляецца раз за разам, то будзе лепш, каб яго рука адсохла ад якой заразы. Калі ён, няправільна паставіўшы кропкі, ператварае «сонца» у «донца», а «мак» у «муку», сто праклёнаў на таго, хто мае такую руку.

Дрэнные пісары лісты пэцкаюць, багамазы, як бароды свае пэцкаюць фарбамі старыя блазны. Бароды гэтых блазнаў варгыя толькі таго, каб кінуць іх ў яму туалетную, а пэндзлі гэтых пісцоў лепш за ўсё кінуць ў апраметную⁴⁰.

Багатае зместам пасланне, напісанае прыгожым почыркам каханай, цешыць душу і радуе сэрцы рахманых. Хоць почырк каханай староннім непазнавальны – для закаханага ён заўсёды ратавальны.

А што тычыцца дрэннага пісца, то яго месца – гэта вязніца, такая ж чорная, як яго чарніліца, і хай галава яго будзе разбіта, як расшчэплены яго калям, а твар яго – такі ж чорны і агідны.

Бэйт:

*А калі пісары наважсацца пярэчыць гэтым словам,
Дык няхай, як калем, будуць расшчэпленыя іх галовы.*

---

⁴⁰ Апраметная (рус. преисподняя) – сінонім слова «Пекла».

18. Аб школьных настаўніках

Школьны настаўнік заўзяты – падобны нявінных дзяцей кáту. Ён любіць дзяцей навучаць, але заўсёды гатовы іх пакараць. Калі ён непрамырымы і бязлітасны, то справа дрэнь, па прыродзе ён – сталь, а сэрца яго – камень.

Ён хмурыцца і гневаецца на дзяцей, злуецца на нявінных людзей. У большасці настаўнікі маюць грубы нораў гарачы, розум іх мае нястачу. Аднак часта яны ўтаймоўваюць палкай непакорлівую дзіцячую прыроду, выпраўляюць пакараннем блгі нораў малых год за годам. Грубасць у прыродзе іх – гэта напільнік, якім яны выпраўляюць вучняў сваіх.

Ніводзін чалавек не ў сілах зрабіць тое, што робіць настаўнік, не толькі чалавек, гэтага не зробіць нават Пекла ўладальнік.

Выхаванне нават аднаго дзіцяці магутнага мужа змуцьць; здзяйсняе подзвіг настаўнік, які адразу мноства дзяцей выходзіць і вучыць. Гэтая знясільваючая праца робіць іх тупымі – такая пакута каго хочаш робіць дурнымі.

Вучань абавязаны ўсім свайму настаўніку, паслугавец яму належыць нават калі ты стаў начальнікам; хоць бы вучань і суддзёй стаць змог, калі задаволены ім настаўнік, будзе задаволены ім і Пан Бог.

Бэйт:

*Хто навучыў цябе Ісціне хоць словам,
Яму хоць сотню скарбаў дай –
не адплаціць табе такога.*

19. Аб імамах

Імам у сваё чытанне Кур'ана ўлюбёны, ён сваім намазам паланены. Думаючы, што адзін ён – сапраўдны чалавек, ён ганарыста ходзіць, і мяркуючы, што ён лепшы на свеце, ганарыста сябе паводзіць. Ён думае, што кожны намаз, выкананы ім, будзе прыняты небам ураз, што адпусцяца грахі ўсім, хто моліцца за ім. Ён гучным голасам чытае Кур'ан – гэта сведчыць пра яго пыху і крывадушша; ён заўжды моліцца наперадзе ўсіх, бо адно сябе любіць, а дух яго занядбаны блудзіць. Ён думае, што з'яўляецца народным начальнікам, мяркуе, што з'яўляецца ўсіх людзей настаўнікам. Намаз павінен узначальваць дасканалы імам, а не такі – звычайны невук і хам.

Выступаць у якасці імамаў павінны для сваіх паслядоўнікаў настаўнікі або выхавальнікі, калі здзяйсняюць намаз іх вучні, навукоўцы – падчас намаза простых людзей, дасведчанья людзі – падчас намаза сваіх дзяцей.

Калі ёсць неабходнасць, а вучонага чалавека няма, то па пытаннях абрадаў, набажэнстваў і шарыяту можа і невучоны чалавек даць сваю параду.

Не дасканалы чалавек той, хто чакае, што за пасаду імама стануць грошы плаціць, а сапраўдны мужчына на яго, як на чалавека не глядзіць.

Кыта:

Толькі той дакораў пазбягае,

Хто ў цішы здзяйсняе свой намаз.

Кыбла⁴¹ невукі – заняць пасаду ймама,

І маліцца ён гатовы напаказ.

---

⁴¹ Кыбла – кірунак малітвы ў ісламе (да святыні Кааба ў горадзе Мекка).

20. Аб муэззінах

Можна душу аддаць муэззіну, які да пакланення заклікае, калі ён словы азану дыхтоўна прамаўляе. Калі да таго ж яшчэ і пабожны ды сціплы ён, увесь народ будзе яго голасам паланёны. Голас яго выцягвае зламыснікаў з кутка зла і ў мячэць прыводзіць, як напеў заклінальніка змеяў змяю з яе нары выводзіць. Калі муэззін неахайны, з голасам брыдкім, калі яго цела запаскуджана і ён нядобрасумленны, а розум яго не схільны да пабожнасці і голас яго горш за крык асла, то найлепей набіць яму горла зямлёй або глінай, ці нават з мінарэту долу скінуць.

Рубаі:

*Калі чытае шчыры вернік і словы чыста прамаўляе,
Калі прыемны яго голас і выкананне захапляе,
Душы слухач не пашкадуе на знак удзячнасці аддаць,
Але калі не гэтакі ён – няхай і рот не разяўляе.*

21. Аб чытальніках Кур'ана

Дакладнае вымаўленне і прыгожае чытанне добрага чытача дораць шчасце душы і сэрцу слухача. Калі і голас яго прыемны, тыя, хто схільны да малітоўнага экстазу, захапленнем напаўняюцца адразу. Калі ж ён непрыемным голасам пагана чытае, хай лепш ён атруту глытае. Калі ж ён распуснік і аматар дзей гвалтоўных, пашкадуй і атруты, камянямі горла яму напоўні! Зрэшты, калі гэтакія чытальнікі да таго ж яшчэ шмат чытаюць, ёсць надзея, што засохне рот такога дурначы, як адтуліна ракавіны, а язык – як язык касача.

Бэйт:

*О Божса! Хай Кур'ан той не чытае,
Хто рот для ежсы толькі раскрывае.*

22. Аб музыках і спеваках

Вясёламу музыку і натхнёнаму спеваку прыхільнікі мастацтва і прыгажосці аддаюць свае сэрцы, нібы земляку. Калі спявак цудоўную песню з прыемным напевам пяе, слухач казну свайго жыцця яму аддае. Прыемная музыка бадзёрасць у сэрца ўлівае, выдатны голас слухачоў натхняе. Спявак з голасам чароўным узмацняе ў закаханых жар любоўны; калі яму ўласціва абаянне, ён выклікае сярод паланёных ім замяшанне.

Калі спявак сваю песню сумнымі нотамі пачынае, яго ўдар па струнах ў сэрцах, поўных любові, глыбокія сляды пакідае. Выконваючы прыемную песню, спявак-прыгажун высякае гарачыя іскры з закаханых сэрцаў гукамі струн.

Калі лагодны музыкант разумны і дасціпны, нават чалавек з каменным сэрцам ад пачуццяў сціхне, асабліва, калі ён і спявае, і грае, – ён царства сэрца пакарае.

Гэта імгненне для чалавека, які стаў на шлях спазнання Ісціны, з'яўляецца вельмі падступным і каварным, ён можа або працягваць удаस्कанальвацца, або трапіць у аблуду, і тады яго праца стане марнай. Некаторыя людзі часам адным гарачым уздыхам мэты дасягалі, а іншыя часам з-за пагібельнага віна гублялі тое, што гадамі набывалі.

Шыблі і Нуры, хай будзе святой іх таямніца, пайшлі па шляху слухання музыкі і гэтак Ісціна ім змагла адкрыцца. Але многім людзям Божым, якія прыходзілі ў шынок,

паслухаць напевы арганона⁴², было няўцям, як аддавалі яны чашніку золата – і веру, і іслам.

Калі хтосьці ў шынку будзе ўстрымлівацца ад віна, прыемны голас флейты можа прымусіць яго выпіць келіх да дна. Калі чалавек пра віно і думаць не жадае, скрыпка стагнаць і ўгаворваць яго пачынае. Калі гітара бярэ чалавечка за душу, то магчыма, што ён не падумае аб наступствах сваіх учынкаў. Арфа, запрашаючы яго піць, горла дзярэ, а лютня ўпроставе на свой лад і над арфай верх бярэ. Рубаб⁴³, апускаючы ўніз галаву, баляваць запрашае, а кабуз⁴⁴ гучна да баляванне заклікае. Калі канун⁴⁵ і чагана⁴⁶ ладзяць свае напевы, а круглавідыя чашнікі з паклонам напайняюць келіхі, чалавек веру і набожнасць забывае, у гэты час у яго розуму і свядомасці не бывае.

Хоць і без таго любоў ахоплівае пабожных, пакуль не згасне, але ад гуку флейты і віна агонь любові разгараецца мацней, быццам ад ветру і масла. Нават у пустыні вярблюд араба ад песні хутчэй бяжыць – так маланка бліскае ў хмарах, калі гром грыміць.

Ад музыкі чалавек усё памылкова ўяўляе і з-за таго бедствы яго напаткаюць.

Хоць слугі гэтага рамяства людзі нібыта вясёлыя і сардэчныя, на самай справе яны ўбогія і прырода іх нізкая. Той, хто грае і спявае, міласцінай на жыццё зарабляе. Пакуль заказчыкі гэтых людзей запрашаюць, яны сабе граюць і спяваюць. Пакуль для іх шмат дароў на вясёлым сходзе, яны гатовыя граць пры любой нагодзе. Калі дары

⁴² Музычны інструмент.

⁴³ Рубаб – струнны смычковы інструмент арабскага паходжання, з амаль круглым корпусам і круглай невялікай адтулінай для рэзанансу на дэцы.

⁴⁴ Кабуз – лютнепадобны інструмент, аналаг украінскай кобзы.

⁴⁵ Канун – струнны шчыпковы інструмент тыпу цытры.

⁴⁶ Чагана – смычковы інструмент.

пачынаюць канчацца, яны пачынаюць какетнічаць і таргавацца. А калі ў цябе ўсё канчаецца, у іх незадаволенасць пачынаецца. Хоць бы гадамі яны атрымлівалі з цябе дары, яны праходзяць міма і не пазнаюць цябе з гэтай пары.

Яны незадаволеныя, калі ты ім менш даеш, няўдзячныя, калі ім больш нясеш. Адны з іх – падступныя інтрыганы, іншыя – нявыхаваныя грубіяны.

Нібы гук ненастроенага інструмента, непрыемныя іх учынкi, няма сэнсу ў іх словах, і такія ж іх недарэчныя жарты і кпінкі. Вернасцю яны не надзеленыя, верны чалавек для іх – што д'ябал ненадзейны.

Нявернік-спявак – горш як пярэварацень-ваўкалак. Хоць бы ты гадамі апекаваўся над ім і выходьваў яго ў сябе, калі хоць раз ты адмовіш яму ў яго просьбе, ён стане чужым для цябе.

Гэта не мужчына – па ўчынках ён блудніца, нібы распуста ў дарагой спадніцы. Ён чаруе багаццяў спевамі і забавамі, рабуе людзей лямантам і барабанами.

Маснаві:

Душа падалей ад бяды няхай бяжыць.

«Пясняр» гарлае – птушка прэч ляціць.

Каб ён не пудзіў, дык спусцілася б назад,

Збавення птушку пустабрэх адвадзіць рад.

23. Аб казачніках і апавядальніках

Казачнік лухту балбоча, апавядальнік слухачоў задурцыць хоча. Кола, якое сабралася вакол апавядальніка з яго падманам, – гэта зборышча адурманеных нарка-

манаў. Апаবাদальнік гучна крычыць і пляскае ў ладкі, каб адпудзіць птушак розуму і зрабіць людзей вар’ятамі. Сам ён дзейнічае, нібы розуму пазбаўлены, балбоча, нібы п’яны. Цукеркай называе ён вярблюджы гной і ім прылавак завальвае, а «аматары» купляюць і ядуць, і нахвальваюць.

Бэйт:

*«Ласунак» твой не купяць – то бяда табе, саколік.
Як ні крычы, свой гандаль не палепшыш ты ніколі.*

24. Аб прапаведніках

Прапаведнік павінен перадаць словы Аллага стараца, а таксама выслоўі Богага Пасланца. Ён павінен перш стаць на паказаны Панам Богам і Прарокам шлях сам, а потым заклікаць і тлумачыць яго сутнасць усім людзям. Той, хто падарожніка па невядомай для яго самога дарозе напраўляе, – той са шляху яго збівае; падарожнік, які заблудзіцца ў стэпе, загіне.

П’яніца, які заклікае людзей не піць, нібыта соня, які заклікае чалавека нядрэмным быць. Той, хто размаўляе ў сне, – чалавек хворы, той, хто слухае яго, – чалавек шалёны.

Прапаведзь – гэта справа настаўніка абазнанага, гэты занятак прапаведніка адукаванага. Такі прапаведнік павінен спачатку сам належны шлях прайсці, а потым весці людзей гэтым шляхам. Саб’ецца са шляху той, хто не ведае дарогі, да мэты не данясуць яго ногі.

Прапаведнік – гэта той, пры якім невук робіцца дасведчаным, а абазнаны аказваецца неасвечаным.

Калі прапаведнік вучоны і пабожны, то той, хто ад-маўляецца ад яго слоў, – распусны і бязбожны. Той, хто не дзейнічае ў адпаведнасці са сваім словам, для ўсіх стане бескарысным пустасловам.

Прапаведнік, які чытае прамову па паперцы, падобны да акцёра, які выступае з дапамогай суфлёра.

Рубаі:

Калі не можа прапаведнік

без падказкі вымавіць ні слова,

Памочніка ён раб,

а не раб Божы і прамоваў схова,

Ён перадаць загад не зможа людзям нізавошта,

Спяваць не кожны здольны з тарам⁴⁷...

жаданне – спеваў вось аснова.

25. Аб астралагах

Астролаг, які па планетах ды зорках прадказвае лёс, падобны да варажбіта, які расказвае глупства, разглядаючы пыл і жаўтапёс. Яго табліца – небыліца. Яго астранамічны каляндар склаў неразумны свінар. Складзеныя ім гараскопы на сметнік трэба выкінуць усім скопам. Яго інструменты для назірання месяца зусім недакладныя і нельга ім даверыцца. Той, хто працуе з такімі прыборамі, – гэта проста невук, ён не бачыць, што існуе лёс з наканаваннем дрэннага і добрага.

Калі даць яму ў рукі гранат, то ён не можа сказаць, колькі ў ім частак, плевак і зярнят. Ён не зможа сказаць, які

---

⁴⁷ Тар – струнны шчыпковы (плектарны) музычны інструмент.

гэты гранат на смак: горкі ці кіслы, салодкі ці так. А між тым людзі рэжуць гранаты, каб іх уласцінасці вывучаць і вучаць іншых, каб умелі вызначаць.

І вось такі чалавек распавядае бабуліны казкі пра небасхіл, зоркі і сузор'і, пра іх спрыяльны і злавесны уплыў на лёс і на надвор'е. Хоць нават адно з дзесяці яго прадказанняў, нават выпадкова, не здзяйсняецца, ён сваім рамяством з верай у яго займаецца.

Ёсць выраз «звездары хлусілі»; якія яшчэ на несапраўднасць яго прадказанняў патрэбны намёкі?! бо астралаг – гэта чалавек ад праўды далёкі. Няма ў яго ведаў пра будучыню, а на вачах – бяльмо няведання і слепаты прах.

Бэйт:

*Мо' лёс прарочыць можа небасхіл нам зоркаблісны,
Ды гэта ведае Пан Бог, звяздар тут бескарысны.*

26. Аб купцах

Купцы, дзякуючы свайму рамяству і падарожжам, уяўленне аб краях і гарадах маюць, пра дзівы розныя распавядаюць. Яны на вярблюдах пустыню перасякаюць, перавальваюць праз хрыбты гор, яны перажываюць жахі ў марскі шторм. Каб жыць сумленна здабытым хлебам, ім даводзіцца вельмі шмат ездзіць і цярпець вялікія цяжкасці пад гэтым небам.

Свае сотні яны да тысяч давесці мараць, палатно шоўкам замяніць жадаюць. Не павінен быць прыбытак адзінай мэтай купца, дзеля яго здабывання ён не павінен працаваць без канца. У мэтах гандлю ён не павінен раз-пораз па-

дымаць ветразі сваіх караблёў, дзеля жэмчугу не павінен лезці ў пашчу зубастых кітоў.

Ён не павінен фанабэрыцца маёмасцю і грашыма, думаць, быццам ён вялікі будзе з вялікаю світай і мноствам слуг. Каб зберагчы дарагую тканіну, ён не павінен з рыз-зём мірыцца, каб назапасіць прадукты харчавання, ён не павінен чэрствым хлебам душыцца.

Ён павінен працаваць, каб лепей жыць, прыбытак павінен яго спакою служыць.

Каб гутарыць з паважанымі людзьмі, ён павінен раз'язджаць, ён павінен імкнуцца няўдалым у іх справах дапамогу аказаць. Закят ён павінен своечасова ўручаць і прысваення чужога пазбягаць.

Ён не павінен толькі маёмасць шанаваць, а самога сябе зневажаць. Ён не павінен для сябе хлеба і мяса шкадаваць і пакуту мець, а потым з-за гэтага хваробу цярпець. Не варта дзеля нашчадкаў багацце здабываць, рызыкуючы трапіць у бяду, маёмасць нажываць. Такі чалавек не гаспадар, а слуга ён, і з-за сваёй ганебнасці і подласці ўвесь час будзе цярпець урон.

Бэйт:

У такога чалавека следу розуму няма.

Духам бедны ён. Хоць цэлы свет прыдбае ён – дарма.

27. Аб гарадскіх перакупшчыках

Гандляр, які ў горадзе тавар перакупляе, сабе выгады, а людзям неўраджаю жадае.

Народная страта яму прыбытак дае, дзякуючы яму ён танна скупляе і дорага перапрадае. Калі ён купляе

добраю тканіну, дык яго простым палатном заве, калі ж прадае палатно, ён яго за добраю тканіну выдае. Ён можа ўсунуць замест кашмірскай простую шаль, можа прадаць цыноўку замест залатой парчы – яму няведамы жаль. Акрамя сумлення, усё ёсць на яго прылаўку; з-за адсутнасці сумлення, абы не прызнаваць віны, гатовы нават гаўкаць. Вандроўны купец – мужчына, а гэты – як бы яго хатняя гаспадыня, ці, дакладней, той – воін арміі ў паходзе, што церпіць нягоды, а гэты – яго жонка, якая не ведае цяжараў паходу.

Перакупшчыкам дастаецца барыш, пакупніку – ня-якасны тавар дастаецца, а пасярэдніку – з двух бакоў ілжывая клятва застаецца.

Бэйт:

*Не людзі зусім гэтыя людзі,
калі ты прыгледзешся лепш,
Трымайся падалей ад іх –
вось што можаш ты найменш.*

28. Аб базарных гандлярах

Базарныя гандляры – бязбожныя круцялі, хлуслівыя нахабнікі, што ні гавары. Ім за гонар прадаць за сто дзінараў рэч, якая каштуе адзін дзінар, купляць за сто тое, што каштуе тысячу – гэта вяршыня іх мар. Шчыра таргавацца – значыць для іх быць грэшнікам, быць верным сваім абяцанням – гэта для іх быць нявернікам. Яны не прызнаюць прыкметаў канца свету, яны не вераць, што ёсць нябесныя шалі правасуддзя для ўзважвання спраў сёгасветных.

У іх бацька стараецца ашукаць сына, сын – бацьку, яны мяркуюць, што на іх вуду трапяць і абодва анёлы-пісары⁴⁸.

Бэйт:

*Такі сябе святым абвесціць,
яму і гэта хоць бы што,
Калі ўважліва паглядзіш –
вар’ят ён хворы, больш ніхто.*

29. Аб рамесніках і майстрах

Для майстроў і рамеснікаў праўду казаць – вялікая праца, таму гэтыя ашуканцы вельмі шмат хлусяць. Вырабы свае яны неверагодным чынам падрабляюць, сваіх абяцанняў ніколі не трымаюць. Казаць праўду, што з’яўляецца выдатнай якасцю людзей, для іх вялікая заміна, а хлусня, якую людзі лічаць велізарнай заганай, для іх – з ліку лепшых учынкаў.

Маснаві:

*З ранку да вечара майстар заняты.
Як чараўнік ва ўсіх справах, зацяты.
Рамеснік прывык да штодзённай работы,
Уверх і ўніз ён бяжыць ад згрызотаў.
Калі ён руплівы, то мо й збагацее,
А не – што ж ты зробіш! Тады ён згалее.*

---

⁴⁸ Паводле ісламскай веры, на абодвух плячах чалавека знаходзяцца два анёлы, якія запісваюць зробленае чалавекам: добрыя справы піша анёл справа, а дрэнныя – злева.

30. Аб паліцыі, паліцаях і вязнях

Гарадскі галава, паліцыя і вартавыя – гэта абаронцы і заступнікі забойцаў і злодзеяў зляя. Вязніца і вязні – гэта нібы пекла і грэшнікі. Вартавыя – гэта анёлы-мукары⁴⁹, паліцыя – гэта ўладар пекла, які дае загады. Злачынцы сядзяць у ланцугах з ярмом на шыі; яны падобныя да пякельных грэшнікаў.

Вязніца пра сэрца злодзеяў сведчыць, дзе цемра вісіць, у неспакойным сэрцы зняволеных сядзельцаў трывога сядзіць. Там больш страху, чым надзеі, і пануе там ён, больш пакоры, чым супраціву, у таго, хто парушыў закон.

Штараз, калі вартаўнікі кагосьці з іх забіраюць, у астатніх ад страху сэрцы заміраюць. Відавочцы пакарання страшныя весткі нясуць, вярнуўшыся ў вязніцу, жудасныя размовы вядуць. Адзін распавядае, што такі і такі, калі яго вешалі, стаяў смела, другі кажа, што такі і такі, калі яму галаву секлі, сядзеў умела. Адзін здзіўлены мужнасцю знявечанага, другі захоплены вершамі прыгнечанага. І мноства такіх жудасных рэчаў у людзей, такіх дзіўных падзей.

Стражнік перш лоўляй злачынца займаецца, а атрымаўшы жаданае, яго вызваліць з вязніцы стараецца. Вязніца нагадвае дзень Страшнага суду, яна падобная на сапраўднае Пекла і навявае нуду. Вязняў змрочнай гарадской вязніцы можна параўнаць з палоннымі каханьня ў іх сумным прыстанку. Барані нас Бог ад учынкаў, якія прыводзяць туды, і ад здарэнняў, якія кідаюць людзей у кайданы сораму і бяды.

---

⁴⁹ Мукар – у рукапісах беларускіх татараў – пякельныя анёлы, якія прымушаюць грэшнікаў пакутаваць.

Бэйт:

*Пакутай і бядой багаты той прыстанак,
Для вязняў тут прыгнёт адзін – настаўнік.*

Бэйт:

*Як пераступіш ты вязніцы той парог,
То ў цябе адна надзея – толькі Бог.*

31. Аб земляробстве

Селянін арэ зямлю, каб засеяць яе, і ў гэты час ён адкрывае шлях да надзённага хлеба. Калі ён пабожны і сумленны, яго вол падобны на вярблюдзіцу Саліха⁵⁰. Валы селяніна, як магутныя асілкі, пакорліва аруць, нетаропка наперад ідуць і ідуць.

Падчас працы дзе селянін – і яны там, ён імі кіруе, нібы Адам⁵¹.

Дзякуючы сялянам добраўпарадкаваны свет, дзякуючы ім людзі могуць ладзіць урачысты абед.

Кожны рух і кожны крок не забыты – яны прычына багацця і дабрабыту.

Калі селянін добрасумленна сее зярнятка адно, Пан Бог дазваляе яму сабраць ураджай у сам-сямсот на яго гумно. Але пакуль усходы дадуць насенне, пакуль ўраджай дойдзе да гумна, чарвякі і птушкі збожжам насычаюцца, звяры стэпавыя ім наядаюцца. Дзякуючы гэтаму збожжу ў дастатку дом мурашак, шчасна жыве ста-

---

⁵⁰ Саліх – адзін з прарокаў. Яго цудам з’яўляецца вялізарная вярблюдзіца, якая давала многа малака, выпіваючы дзённую норму для ўсяго селішча.

⁵¹ Адам – першы чалавек і прарок Божы. Згодна ісламу, яму былі падуладныя назвы ўсіх рэчаў і самі гэтыя рэчы.

так дзікіх аслоў, галубы палка буркуюць, жаўрукі ў небе святкуюць; зарабляе на хлеб жнец, які зерне жне, падборшчык каласоў гэтым зернем жыве. Дзякуючы яму дасягае мэты травапольшчык, атрымлівае неабходнае працаўнік з матыкай, жабрак бывае сыты і кожны мужчына моцны і вялікі.

Збожжам сілкуецца падарожнік, дзякуючы яму дасягае мэты духоўны настаўнік, працуе печ пекара, квітнеюць справы гандляра сенам. Дзякуючы збожжы сілкуюцца гаротныя, атрымліваюць у дастатку прадукты харчавання вандроўныя. Дзякуючы збожжы пабожны спакойна моліцца, а пустэльнік можа малым здавольвацца. Дзякуючы яму торба жабрака поўная хлеба, царская скарбніца – каштоўных камянёў і дарагіх металаў, як трэба.

Ужо адно вырашчванне хлеба селянінам – такая любата, што і нельга сказаць, а іншыя дабрадзействы сялян пяром не апісаць. Сад яго – гэта рай на зямлі, агарод яго – гэта крыніца духоўнай падтрымкі ад нягодаў злых. Мы не памылімся, калі кожнае дрэва яго з небасхілам параўнаем, а плады яго – зоркамі на ім называем. Адсюль ідуць для немаёмных людзей усе прыправы і воцат, і мноства іншых дароў, закускі і чыстыя напоі багацеяў і цароў. Пладамі рознымі яго сад уславы, і ўвесь горад упрыгожаны імі таксама.

Такі чалавек не павінен быць ілжывым і скнарай, не павінен прыкідвацца бездапаможным небаракам. Ён не павінен адмаўляцца ад выплаты шахскага падатку і не павінен прыгнятаць бедных падзёншчыкаў мізэрнай платтай. Тады яго збожжа ператворацца ў жамчужыны дабрабыту, а насенне стануць зоркамі велічы. Такі селянін – сын Адамаў лепшы самы, а каго ён корміць – тыя нібы дзеці таго сына Адама.

Кыта:

*Хто сваёй справай выбраў земляробства,
Імкнецца людзям добрым хлеб аддаць,
Загадам Бога земляроб – вышэй рамёстваў,
І чалавечнасць мусіць ён увасабляць.*

**32. Аб галаварэзах
і адкідах грамадства**

Галаварэзы і адкіды грамадства – гэта проста стварэнні неразумныя, у іх не такі, як у вернікаў, лад жыцця і паводзіны іх бяздумныя. У іх няма чалавечых якасцяў, усе яны нахабныя і мярзотныя, усе ўчынкi іх дзікія і нягодныя. Галаварэзы, якія забіваюць людзей нажамі, – гэта шалёныя сабакі, а нажы іх я параўнаю з сабачымі зубамі. Галаварэз – злы сабака, калі ён цвярозы, а калі ён п’яны, з ім не справяцца і сто сабак.

Многія з іх гінуць ад мяча смерці, як дзікія жывёлы, і ў час пакарання яны замест малітвы чытаюць свае асаблівыя прамовы. Яны прывыклі кожнага мінака лаяць, і нібы скарпіёны, яго цела джаляць. У іх няма ні гонару, ні розуму, ні сумлення, ні сораму. Іх справа – нявер’е і брыдота, іх занятак – распуста і подласць. Гарадскія падонкі – род ядавітых насякомых, неабходна асцерагацца іх і іх знаёмых.

Бэйт:

*Пакуты людзям – вось адзіны клопат іх.
Пра іх сказаў Прарок: «Карайце злых!»*

33. Аб валацугах і бадзях

Вандроўныя скамарохі і цыганы славяцца як акрабаты і весялуны. Іх высокія скокі кажуць, што яны ўраўнаважаны, іх стойка кажа пра тое, што ўсё для іх абыякава. Сябелюбства і фанабэрыстасці яны не ведаюць, яны гэтыя ўласцівасці з зямлёю змешваюць. Падскокваючы, яны бягуць ад пыхі людской, не выхваляючыся сваім блазнерствам, яны даюць людзям смяцца над сабой. Яны пра заўтрашні дзень не бядуюць, тое, што сёння зароблена, усё ядуць, усё, што даюць, яны бяруць, а калі не даюць – то не крыўдуюць.

Іх дом і прыстанак – гэта руіны прыніжэння, іх стаянка і прытулак – гэта навес пакорнага служэння.

Як толькі відняе, муж і жонка на заробкі адпраўляюцца, а сыны і дачкі па розных вуліцах разбягаюцца. Усю заробленую днём здабычу яны кладуць увечары ў адну кучу. Яны не кладуцца спаць, пакуль не прядуць усё, што здолелі прынесці, і не гавораць пра тое, што заўтра не будзе чаго есці.

На другі дзень раніцою паўтараецца ўсё, што было ўчора. Калі чалавек здолее так жыць, гэта таксама не дрэнна. Вышэй чалавечай фанабэрыстасці такога прыніжэння мора, лепш людской пахвальбы такая пакора.

Бэйт:

Калі чалавек сапраўдны,

ён сябе чалавекам не кліча,

Самую цяжкую працу

нават працай не паліча.

34. Аб дакучлівых жабраках

Жабракі і ўбогія – людзі без сораму і сумлення, і іх многа! Яны бяруць сваёй дакучлівасцю днём, да ўсяго прыглядаючыся, ходзяць па дварах багацеяў, а ўначы – дапамагаюць рабаваць людзей ліхадзеям.

Калі ты даеш ім міласціну, яны ніколі слова падзякі не гавораць, а калі ім штось падорыш, без усялякай удзячнасці яны бяруць усё без разбору.

Колькі б яны ні елі, як на голад хворы, яны не могуць напоўніць страўнік свой; як хворага вадзянкай, нельга іх напаіць нават вадой. Выдзеўбаны гарбуз, у які такі жабрак збірае міласціну, нібы галава наркамана, поўная розных неўтаймоўных заманаў, а жабрацкі мех падобны на нутро крывадушнага суфія, поўнае рознага ашуканства і падману.

Акрамя тых, хто абмывае нябожчыкаў, ніхто не забярэ ў такога гаротнага медзяка, які ён носіць з сабой; манета, якую ён закопвае, прысвойваецца толькі зямлэй.

У вачах гэтых людзей гараць сквапнасць і прага, а значыць, яны спусташаюць іх сэрцы і пазбаўляюць іх удачы.

Сярод іх ёсць такія праклятыя, якія называюць сябе святымі пілігрымамі; нельга параўноўваць нават д'ябла, шайтана з гэтымі самазванцамі, таму памаўчым. Няма чалавечых якасцяў і веры ў людзей такіх, свіння і мядзведзь чалавечней за іх. Каб адысці ад людскога свету, яны мяняць свой выгляд здольны, апрачаюць вывернутыя футры, каб уступіць у свет жывёлны.

Кожны жабрак, які б ён не стаў, як дрэнныя думкі, чыстаму сэрцу ніколі спакою не даваў.

Рубаі:

*Ім не пасуюць правілы людскія,
Законны мусульман для іх чужыя;
Хто павядзецца са смеццем людскім,
Не слухае добрыя словы святыя.*

35. Аб сакольніках і паляўнічых

Сярод паляўнічых сакольнік – правадыр, ён іх магутны валадар. Але ў яго на руцэ лоўчая птушка садзіцца, з-за якой ён днём і ноччу пакутаваць не баіцца. Ён і ночы бавіць без сну, спакойнае жыццё хіба часам сніцца яму. Каб задаволіць свой запал, ён звязвае ногі птушкі вольнай і радуецца, катуючы яе па начах катаваннем і бодем. Ён нітку жарсці ў іголку сквапнасці ўдзявае і вочы гэтай бездапаможнай птушкі зашывае.

Гэтым ён яе да палявання прывучае, і яна забіваць іншых жывёл пачынае. Днём ён па стэпах і далінах блукае і нарэшце бесклапотную дзічыну знаходзіць. Рознымі хітрыкамі ён сваю птушку на гэтую дзічыну напускае, але яна, злавіўшы дзічыну, зноў у яго рукі трапляе. Пасля гэтага, вырваўшы ў злоўленай птушкі крылы, ён вышчыпвае ў яе пёры і з любоўю корміць свайго драпежнага вучня. Праліўшы кроў яшчэ ў некалькіх такіх, ён бок ім распорвае і крылы адрывае ў іх. Затым, прычапіўшы іх, ён адпраўляецца дамоў, задаволены сваёй спрытнай птушкай і самім сабой. Каб задаволіць свой злашчасны запал, ён ногі дзічыны па дарозе з’ядае, а рэшту на сонцы пакідае.

На другі дзень ён некалькі бітых птушак свайму ўладару падносіць і прагна ў яго за гэта дары просіць.

Усё, што ён пра птушак балбоча, – глупства, усе яго самаўсхваленне – распуста.

Усім гэтым учынкам прычына – запал; запал вядзе да таго, што ён мучыць жывёл, шпацыруе, есць смажаніну і атрымлівае дары ад таго, хто мае над ім уладу.

Маснаві:

*З карысталоубствам ён сябруе,
Быць чалавечным не пасуе.
А трэба срэбра, медзь заўжды,
Ячмень – каню,
а птушкам – больш вады.*

36. Аб вераломных нукерах

Калі нукер⁵² карыстаецца ўвагай свайго начальніка, павагай свайго бека, ад якога ён атрымлівае дарункі, дык законы мужнасці і яго чалавечая існасць патрабуюць, каб ён добрасумленна службу нёс і доўг свой прызнаваў, а калі трэба – то і жыццё сваё ахвяраваў. Ды не падобна на мужнасць, калі ён тоіць крыўду на свайго начальніка, скардзіцца на яго іншым, калі і начальнік яго ў лік сваіх любімцаў не запіша. Адсюль ужо няўдзячнасць бярэ выток, а ўсё гэта здрадай сканчаецца, і подласць змушае яго бегчы, устаўшы на варожы бок. Не мужчына той, хто перш сябе слугой пэўнага чалавека называе, а пасля ад яго збягае, асабліва, калі не раз узнагароджаны быў, шматкроць урачыста службыць абяцаў, а пасля сваю прысягу не стрымаў.

---

⁵² Нукер – дружыннік на службе шляхетнага гаспадара, целаахоўнік.

Той, хто туды-сюды перакідаецца, сваё слова не трымае, гэткай неаднаслоўнасцю сваю мужчынскую годнасць падрывае. Малайцом не лічыцца такі «друг», ён не ўваходзіць у мужчынскі круг і, калі валадар мудры і беззаганны, такі чалавек не будзе як мужчына пакараны. Вось калі ён учыніць мужчынскае злачынства, дык яго прывядуць, даб'юцца яго прызнання, знімуць яму галаву і кроўю змыюць яго віну. А што ж да гэтага перабежчыка, дык яго твар трэба падфарбаваць румянамі ды бяліламі. За гэту справу варты ўзяцца стары гермафрадыт і гідкая лядашчая баба. Яны аздобяць і ўпрыгожаць дзівосным чынам гэту «нявесту». Бровы яго яны басмой падвядуць, канцы броваў звядуць разам. Да скроняў яго кучаравыя кудзеры прыладзяць, а на твары з абодвух бакоў мушкі пасадзяць. Лоб яго павяжуць хусцінкай, нібы шаноўнай пані, чалма на яго галаве фатою цнатлівай нявесты стане. Прыбраўшы яго такім чынам, на рагатага буйвала хай яго пасадзяць і правядуць па ўсім гарадскім вуліцам, а вакол яго хай збяруцца людзі і кожны яго ганьбаваць будзе. Каб я белую паперу чарніць не ўстыдаўся і зламоўным быць не баяўся, пра адпаведных ім таварышах і каханках я б напісаў і іх баль і забавы ўсім паказаў. І хоць людзям, пэўна, да спадобы ганьбаванне такога паскудніка і выкрыццё гэтага подлага падманшчыка ўхваляць добрыя людзі, але сказанага тут даволі будзе.

Бэйт:

*На крывадушнікаў такіх не будзем траціць час –
Яго геройства прэч сышло. І гэта ўрок для нас.*

37. Аб шлюбным жыцці і жанчынах

Ажаніцца – гэта вечнай бядой таміцца, невылечнай хваробай хварэць, адчуваць ярмо, якога не здалець.

Хоць з пачатку да канца гэтая справа прыносіць багата смутку і крыўды, але ў яе ёсць і іншы бок, які выводзіць да добра па гэтых лабірынтах. Калі знойдзецца годная жонка, яна супакоіць і ашчаслівіць свайго мужа. Давядзе яна да ладу дом свой і гаспадару хаты дасць жаданы спакой.

Сэрца будзе радавацца, калі яна будзе прыгожай, з добрай славай, а душа будзе спакойная, калі яна будзе сумленнай і ласкавай. Калі яна разумная, то ў яе дзеяннях будзе мудрасць, у гаспадарцы будзе лад, а ў хаце – утульнасць.

Калі мужчыну шчасце ўсміхнецца і такая пара для яго знайдзецца, яна ў сумную і цяжкую пару будзе яму спачуваць і дапамагаць, у дні хваробы і цяжару не будзе яго пакідаць, не дазволіць яму хварэць і пакутаваць не дасць. Усе жыццёвыя нягоды яна будзе пераносіць разам з ім, пазбаўляць яго ад трывог, будзе трываць з ім разам кожнае выпрабаванне, якое пашле Пан Бог. Калі ён будзе сумаваць, будзе і яна за яго перажываць, калі муж будзе хварэць, то будзе хварэць і яго жонка.

Калі і не вельмі вялікай дабрынёй і прыгажосцю вылучаецца жонка, калі яна не бачыць у сваім мужы сябра, муж на яе не будзе спадзеваў ускладаць, але ўсё ж надзеяй будзе жыць, будзе з ёй гжэчным і ласкава ўшчуваць. Часам яго цяжкасці будуць спатоленыя, хоць шматлікія патрэбы яго і не будуць задаволеныя. Такі шлюб яшчэ больш-менш трывалы, такі муж яшчэ не занадта няшчасны і няўдалы.

Але барані Бог ад нягоднай жонкі, у якой заган багата, такая для дома – злая страта. Калі яна сварлівая, то яна сэрца будзе разрываць, калі яна будзе паводзіць сябе непрыстойна, яна душу будзе раздзіраць. Калі яна ліхаслоўная, то яна сэрца мужа будзе раніць, а калі яна несумленная, мужа сваімі ўчынкамі будзе ганіць. Калі яна п’яніца, то ў хаце будзе бязлад, а калі яна распусніца, то дом прыйдзе ў заняпад.

Аднак такая жанчына, якую я першай апісаў, за сто гадоў адзін раз нараджаецца, сярод ста тысяч жанчын адзін раз сустракаецца. Калі хтосьці знойдзе сабе такую, ён павінен блаславіць лёс, трэба павіншаваць гэтага малайца з такім шчасцем, якое ён прынёс.

Аднак Усявышні Госпад стварыў з недахопамі гэтую пароду, ён выдаліў дасканаласць і сумленнасць з іх прыроды. Ён надзяліў гэты пол кепскай натурай, ператварыўшы многіх мужчын у слуг жанчын, а гэта найгорай.

Занятак жанчын – інтрыгі і падступства, іх мара – падман і вераломства. Яны не хваляць Пана Бога Усявышняга за яго міласці, не дзякуюць людзей за іх шчодрасць.

Іх вера – гэта нястрыманасць, іх лад дзеянняў – гэта бессаромнасць.

Іх любімая справа – самаўсхваленне свавольнае, прсякнута іх цела самаздаволеннем. Іх вера заганная, паколькі ў іх няма розуму, іх розум у заняпадзе, бо іх вера няўстойлівая.

Сукенка іх брудам жарсці забруджана, паводзіны брыдотай іх прыроды атручаны. Калі яны цвярозыя, яны апілья ад віна невуцтва, калі яны п’яныя, аддаюць сэрца віну і палюбоўнікам. Яны заўсёды шукаюць загану ў іншых, яны бачаць толькі недахопы ў іх. Па-майстэрску яны выклікаюць варажнечу сярод людзей, будаваць падкопы – гэта ім усяго мілей.

Сваімі падкопамі і ліхаслоўем яны нявінных людзей забіваюць, ілжывымі довадамі яны любога з прамога шляху збіваюць. Сумленнасці у іх няма, несумленнасць – вось іх пастаянная дарога. Яны сваім ліхаслоўем сорама у слухача выклікаюць, праз слова яны каго-небудзь праклінаюць. Гожаму мужу, падобнаму да царэвіча, яны зло сваімі здрадамі прычыняюць, а са страшным палубоўнікам, падобным на д’ябла, яны вельмі ветлівыя і ласкава яму дагаджаюць. Надзеўшы чадру, яны дзёрзкім падманам займаюцца, а прыбраўшыся, пералюбнічаць адпраўляюцца. Сетка выкрутаў іх падобная павуціне, ніхто не зразумее сутнасці іх падкопаў.

У ліку такіх, як яны, і лядашчая старая, якая свой твар, падобны на стары бурдзюк, фарбуе румянамі, а сваю галаву, што трасецца, аздабляе пышнымі султанамі. Лепш было б, калі б абрынулася скала і з плячэй тую галаву зняла.

Нават плюгавая старая ўсё адно хоча прыбірацца і душыцца, патрабуе збрую з каштоўнымі камянямі нават старая асліца.

Іх мужы – гэта рабочыя аслы, што ім мусяць дагаджаць, бездапаможныя слугі, а дакладней – халопы, што іх глядзяць.

Паколькі ўсе людзі розныя, то і жанчыны адна ад адной таксама зусім адрозныя. Але іх можна падзяліць на тры роды – простых жанчын, прывілеяваных жанчын і высакародных жанчын.

Простыя нібыта жывёлы жывуць, яны толькі спяць, ядуць і п’юць. Фарбавацца і прыбірацца – гэта іх богаслужэнне, упрыгожвацца і малявацца – такое іх маленне. Іх дэвіз – веры не ведаць і не знаць, мэта іх – сваімі падкопамі як мага больш дрэннай славы прыдбаць.

Прывілеяваныя жанчыны нібы д'ябал і шайтаны невыносныя, яны падступныя і злосныя. Для іх добры намер – прыгнятаць і зло пасяліць, для іх сумленняя і набожняя справа – строіць падкопы і здрады чыніць. У параўнанні з імі злы дух у вераломстве і падступнасці няўмелы, а д'ябал у выхадках і хітрыках нясмелы. У параўнанні з імі анёлы слабыя, а чэрці дурныя.

Сем'і руйнаваць для іх такая ж высакародная справа, як храм будаваць, кроў нявінных людзей праліваць для іх такая ж ласка, як мёртвых уваскрашаць. Калі хтосьці аказвае ім дабро, яны яго да зла кіруюць, таго, хто ім дае мёд, яны атрутай частуюць. Яны руйнуюць дом цноты і гонару, ламаюць будынак пабожнасці і разганяюць сумлення водары.

Дасведчаныя ў многіх навукх навукоўцы, дасціпныя і ўважлівыя мудрацы напісалі пра іх падступства мноства кніг, і можна падумаць, што яны ўсё падрабязна апісалі, аднак самі яны мяркуюць, што яшчэ не выказалі ўсё. Як жа мог я пра іх напісаць ў гэтых некалькіх разрозненых старонках? Не мог я закрануць і сотай часткі іх учынкаў.

Высакародныя цалкам супрацьлеглыя тым, каго я толькі што апісаў. Яны праўдзівыя, ведаюць толькі праўду, увесь час узгадваюць Пана Бога як языком, так і сэрцам. Навукоўцаў веры яны навучаюць, ад іх подыху вялікія святыя карысць набываюць. Такіх жанчын Божыя Пасланцы і Прарокі ўсхвалялі, лічачы іх сёстрамі набліжаных да іх анёлаў. Галаву сваю яны пакрываюць покрывам цноты, а свой твар – шоўкам жаночага гонару. Хай не здыме з галавы такой хусцінку Пан Бог, хай не зніме гэтага покрыва з такога твару злы рок, няхай не ступіць загана на яе парог.

38. Аб крывадушных шэйхах

Самахвальства крывадушнага шэйха – гэта пазалочаная медзь, здольная толькі звонку бліскаецць. Ён пабожным толькі выглядае, а знутры яго ашуканскія выбрыкі напаўняюць.

Ён вычварна апрацаецца, каб прыцягваць увагу простага люду, каб ачмураць людзей, чыніць шарлатанскія «цуды». Чалма яго поўная імкнення да ўлады, кожны волас у яго – распуснасць і здрада. Стракаты халат, які ён носіць, аб стракатасці яго хітрыкаў галосіць.

Ён прыкрывае заганы сваім бурнусам, кожная нітка якога спрадзена на прасніцы крывадушнасці хлуса. Яго зубная шчотка – гэта напільнік, якім ён зубы сквапнасці точыць, у чахле грэбня схаваныя прылады, якімі ён людзей з панталыку збіць хоча.

Ён перабірае ружанец для адводу вачэй, моліцца напаказ усіх даўжэй. На галаву ён накручвае велізарную чалму, каб лепш акручваць людзей, на хвост лісы падобны пас чалмы, які ён імкнецца зрабіць чым даўжэй. Ён не да месца чувае⁵³, нібы раптам здурнеў, яго лямант – гэта кудатанне курэй. Іншыя вакол яго круцяцца ўраганам, нібыта п’яныя ў зборышчы п’яным.

Не ад душы ўсё, што ён гаворыць, мае на карыслівыя мэты ўсё, што ён робіць. Цуды, якія ён робіць, паскудства; усё тое, што ён пра цуды кажа, гэта глупства. Яго спевы пазбаўлены рытму і строю, ён ва ўсім прытворства кроіць. У знешнасці яго пышнасці многа, але змястоўнага няма ў ім нічога.

---

⁵³ Чуванне – (рус. радение), духоўная практыка, звязаная ў ісламе з прамаўленнем зікру ўслых, а ў некаторых плынях – і з пэўнымі рухамі.

І гэты мярзотны чалавек у прыгожым адзенні сябе з набожнымі людзьмі ставіць мае надзею. Гэта вялікі сорам.

І ўсё ж-такі людзі прыходзяць да яго, каб стаць яго мюрыдамі і яго слухаць, яны фанатычна і самааддана яму служаць. Ён захоўвае свой уплыў махлярствам, падманам пад сваёй уладай трымае паству. Самі чэрці бянтэжацца ад яго ўчынкаў, разгубіўся нават Ібліс злачынны.

Рубаі:

*Пад покрывам беднасці тут столькі
крывадушша, ханжаства, шахрайства:
Бывае так – пляце цыноўкі
на пасадзе сам ўладыка царства,
Калі ханжа заве сябе дэрвішам,
а той цар сябе заве царом,
То розуму няма ў абодвух,
і сумленне ў іх змянілася нядбайствам.*

39. Аб гуляках

Заўсёднік шынка – то апілы гуляка – бавіць час за келіхам без нічога нікага.

У галаве яго да віна цяга пануе, ён, нібы хмель, толькі ля куфля начуе.

Калі ён даведаецца, што дзесь баяванне віруе, ён дастаўляе туды пляшкі з віном і там балюе.

Чалму гонару кожнае імгненне ён з галавы зняць гатовы, за глыток віна ён да ног чашніка ўпасці гатовы. Ён вар’ят, бо звязаны з шынком, ён бедны, бо любіць адно келіхі з віном.

Калі ён з рук чашніка чару віна выпівае, ён сябе мацнейшым і шчаслівейшым за Джамшыда⁵⁴ адчувае.

Ён пакланяецца чашніку, прыгажосці яго твару, ён падае ніцма ля ног прадаўца хмельнага тавару.

Жартаўнікі-п'яніцы парвалі яго кашулю, ён жа з-за любові да іх ног пад сабой не чуе. У мейхане⁵⁵ ён падае пабітую чару і просіць у яе наліць віна. Ён цалкам стаў на ганебны шлях, не адзін п'яны збівае яго дома і ў гасцях. Ён просіць у вясёлым сходзе, каб яму ля дзвярэй месца далі, жадаючы, каб яго самалюбства растапталі. Ён не абцяжарвае сваю галаву чалмой, не турбуе халатам стан свой.

Але хоць ён як асоба з зямлёй мяшаецца, але дзякуючы сваёй велікадушнасці ён да нябёсаў уздымаецца⁵⁶. Ён не сумуе ад бедстваў, якія прыносяць час, не пакутуе ад непасільнага цяжару, як кожны з нас. Ні жыццё, ні смерць яму не страшныя, паміж заможным і немаёмным розніца яму не бачная. Яго суцяшэнне – праліваць горкія слёзы; нібы пляшка, ён рады быць падобным да чары з віном. У карчме ён і аднаго імгнення цвярозым не бывае, на сясветнае дабро і зло ён не паглядае. Ён не разбіраецца ў тым, што добра, а што дрэнна. Можна сказаць, што гэта не чалавек, а сапраўдны цуд. Ён прывык з несправядлівасцю і з цяжкім жыццём мірыцца, мэта яго – прабачэння і міласці Госпада дамагачыся і Яго ласкай наталіцца. Ён губляецца ў пыле карчмы быцця мірскага, спадзеючыся атрымаць вечнае жыццё ад Пана Бога. Гуляка і немаём-

---

⁵⁴ Джамшыд – легендарны багатыр.

⁵⁵ Мейхана – шынок.

⁵⁶ Тут і да канца раздзелу Наваі выкарыстоўвае вобраз бесклапотнага гулякі як алегорыю сапраўднага багамольца, верніка, які цалкам аддае сябе Богу.

няя шчаслівы ў гэтым, так што ім могуць пазаздросціць і цары гэтага свету.

Рубаі:

*Гуляка п'е віно штодзённа адно з кілішка небыцця,
Ад свету ён не хоча плёну, і ад магільнага жыцця.
Адзін спадзеў на ласку Бога і дзень і ноч трымае ён,
Ён лепшы, чым аскет,
што псуе таемна святасць Адкрыцця.*

Хай усім няшчасным усміхнецца такое шчасце без пакарання, хай яны заслужаць вечнае жыццё шляхам пакаяння.

40. Аб дэрвісах-суфіях

Дэрвіш – той, хто прывык з усім мірыцца, і нават калі цяжка на душы, быць добрым і не сварыцца. Дэрвіш павінен правільнага шляху да Ісціны трымацца, паказваць сябе такім, які ён ёсць, і не выхваляцца. Каб ачысціць сябе ад бруду жарсцяў, ён павінен выпрабоўваць сябе суровай галечай, зняможваць сваё цела, ісці шляхам устрымання і дасягнуць гэтым шляхам палаца дасканаласці.

Нікога, акрамя Аллага, не будзе заўважаць зрок яго; акрамя абсалютнага быцця, ён не будзе бачыць нічога – ні чужога, ні свайго. Нутро яго будзе адпавядаць знешнасці. Сэрца будзе супадаць з абліччам. Хоць бы і сапсавалася знешнасць, каб схавць свой унутраны свет, гэта не будзе перашкодай духоўнай дасканаласці. У дэрвіша ірваны халат, поўны выцвілых фарб – у руінах знаходзіцца скарб. Дасканалы муж дрэнна апранаецца – скарб цара Фары-

дуна ў руінах хаваецца. Рэчаіснасць людзей зместу – гэта таямніца нявыказанага слова, рэчаіснасць людзей формы – гэта ўдаванне, у якой зместу не адшукаеш нават выпадкова.

Сапраўдныя мужы свой сапраўдны ўнутраны свет хавалі і прадметам асуджэння людзей бывалі. Яны разбуралі знешняга выгляду будынак, а ўзмацнялі ўнутранага свету падмурак. Яны былі задаволеныя ўсім, што пасылаў ім рок, не выклікалі іх незадаволенасці цяжкі прыгнёт і людскі папрок. Яны не елі, не пілі, ад усяго зракаліся і дзеля Госпада свайго перажывалі гора, і крывавамі слязьмі абліваліся. Куток згоды і задаволенасці – вось іх прыстанак, пустыня пазбаўлення і ўстрымання – вось іх суцяшальнік і загойванне ранаў. Яны выхаваныя і велікадушныя, сябру і ворагу жадаюць толькі добра.

Хто мае гэтыя якасці, той – дэрвіш.

Рубаі:

*Прашу цябе, Магутны Божжа,
нябыту птушку прыручы
Ці у сетку мне злавіць дазволь
і Тваім мастацтвам навучы.
Дарогі беднасці спазнаў я,
і шчасце ў гэтым для мяне.
Мяне, няшчаснага, у прыстанак
нябыту Свой Ты заключы.*

РАЗДЗЕЛ ДРУГІ

ПРА ДОБРЫЯ УЧЫНКІ І ДРЭННЫЯ ЯКАСЦІ

1. Аб пакаянні

Сапраўднае пакаянне (*таўба*) палягае ў тым, каб зразумець, наколькі дрэнныя злыя ўчынкі, апомніцца і прамым шляхам крочыць, з Вышняй дапамогай з кепскага шляху збочыць. Люстэрка сэрца грэшнага чалавека пакаянне пыл ерасі змятае, губка малітвы гэта люстэрка да бляску націрае.

Пакаянне – гэта канец сцежкі бедстваў і пачатак дарогі Ісціны; яно заключана ў тым, каб ад уласнага неўцтва аддаліцца, ад сну чалавечага жыцця абудзіцца; свае непрыстойныя паводзіны зразумець, імкненне да дурных дзеянняў ў сябе здалець; яно заключаецца ў тым, каб зразумець наступствы нядобрых учынкаў і зразумець сваіх дамаганняў злачыннасць; пакаянне – гэта з-за нізкіх учынкаў збянтэжанасць, ад сваіх правінаў сарамлівасць; пакаянне – гэта ўсведамленне чэрствасці людской прыроды і прыхамацяў сваіх мярзоту; яно і ў тым, каб спыніць самавольнасць сэрца і спыніць свавольства душы; гэта – часіна выратавання нябеснага, адмова ад асалоды цялеснай.

Гэтая бліскучая жамчужына не кожнаму нябогу дастаецца, карыстацца гэтай паходняй дапамогі Усемагутнага Напраўніка не кожнаму ўдаецца. Калі чалавек з высакароднай натурай з правільнага шляху збіваецца, калі чалавек з набожнай існасцю забываецца, ім авалодвае нейкі шал, прычынай якога з'яўляецца жорсткі запал. Потым на яго сыходзіць нябесная дапамога і да яго вяртаецца

прытомнасць па волі Бога. Пасля гэтага жыццё яго гняце, сорам цісне яго ў бядзе. Ён устрымліваецца ад грэшных спраў і просіць прабачэння, моліць аб грахоў ранейшых адпушчэнні. Ён свае памылкі выпраўляе і на прамы шлях выступае.

Гэты этап – першая ўдача суфія, першы прыпынак падчас Падарожжа да мэты. Гэтага шчасця чалавек сам па сабе ніяк здабыць не зможа, «*гэта – ласка Аллага, якую Ён пасылае таму, каму захаца*»⁵⁷. Кожны шчаслівец тым ці іншым шляхам становіцца такім дасведчаным, кожны шчасны неяк дасягае гэтага шчасця.

Рубаі:

*Хто ад Пана Бога ласкай быў надзелены хоць раз,
Хай нявартай справай будзе неяк апаганены на час –
Ў рэшце рэшт памылку ўбачыць,
знойдзе шлях загладзіць грэх,
Зноў на той дарозе пойдзе,
што шукае кожны з нас.*

Аповяд пра раскаянага грэшніка

Увасабленне нябеснага мастацтва, няхай асвеціць Усявышні яго таямніцу, Абдула ібн Мубарак сваё пакаянне і шлях Ісціны пачаў так. Ён быў у прыгажунію з тварам, як у перы, закаханы і мянушкай шаленца ад людзей названы. Харакство хітрай прыгажуні яго паланіла, і розум яго пайшоў з уладанняў сэрца, не маючы сілы.

---

⁵⁷ Кур’ан, 57:21. «Імкнецся ж да даравання вашага Госпада і Рая, шырыня якога нібы шырыня неба і зямлі. Ён падрыхтаваны для тых, хто паверыў у Аллага і Яго пасланцаў. Такой ёсць ласка Аллага, якой Ён надзяляе, каго пажадае. Аллаг – валадар вялікай ласкі».

Аднойчы ў зімовую ноч ён сваю каханую ля яе агароджы чакаў і ў марах аб спатканні з ёй нічога не чуў і не адчуваў, хоць хмара пасылала з неба на зямлю снег густы, і ад гэтага мускус ночы змешваўся з камфарай, снежная завая была падобная на набег войска кахання на краіну сэрца, а лісце дрэва, акалелае ад моцнай сцюжы, нагадваў маўклівыя языкі закаханых.

Але Ібн Мубарак не адчуваў нічога ад жару кахання спацелы, снег і сцюжа не дзейнічалі на яго расхрыстанае цела. Ён прастаяў да таго часу, пакуль певень, заклікаючы прачнуцца, не пракрычаў, пакуль муэдзін да ранішняй малітву не прызваў. Калі ён пачуў муэдзіна голас, ён падумаў, што пачынаецца вечаровы намаз. Але калі паказалася зара і неба праяснілася, яго сэрца стала турбавацца, нібы ў ім сонца з'явілася. Ранішні прамень душу яго асвятліў, Натхняльнік ісціны на яго свет праліў.

Пасля таго як ён ачуняў, ён звярнуўся сам да сябе: «Гэй ты, няшчасны сын Мубарака стараннага, няўдзячны мізэрны раб Бога Ласкавага, калі імам падчас вячэрняга намаза вялікую суру чытае, галаву тваю брудныя думкі напаўняюць, а нуда душу не пакідае. Але з-за сваёй бяздольнай жарсці, дзеля прыхамаці сваёй злой натуры, ты нібы вар'ят блукаеш, доўгую ноч халоднай зімы без сну прабаўляеш, ранішняю зару ад вечаровай не аддзяляеш».

Сэрца яго ад жуду ў грудзях спыніцца захацела, душа ад сораму стала выходзіць з цела. Але Пан Бог аказаў ласку, шлях да раскаяння души яго паказаў, ён стаў сябе выхоўваць ды навучаць і здолеў у Меццы шэйхам шэйхаў стаць. Хай выведзе Госпад Усемагутны на гэты праўдзівы шлях любога, хай усім Ён пашле шчасце пакаяння такога.

Кыта:

Праз моц раскаяння і даравання браму

Халопскі сын ўзыходзіць да нябёс,

Цары пры ім становяцца рабамі –

Адзіны шлях да высяў даў нам лёс.

2. Аб падзвіжніцтве

Падзвіжніцтва (зухд) – гэта ўсіх сегасветных выгод забыццё, ад усіх прыхамацяў адрачэнне; гэта значыць вырваць з сэрца мару пра багацце і пасады, разбіць куміра самапакланення ў пыл; гэта значыць – з надзеяй галечы сябе падвяргаць, усе дамаганні капрызаў сваіх забываць; гэта значыць – дарогай закона можна ісці, з велізарнай любоўю рухацца прымым шляхам, каб ісціну знайсці; гэта значыць – не класці напаказ зямны паклон, думкі аб такім набажэнстве выкінуць з галавы вон; гэта значыць – зрок ад пагляду на чалавека процілеглага полу зберагчы, язык ад непрыстойных слоў сцерагчы; гэта значыць – затуліць вушы ад людскога марнаслоўя, утрымліваць рукі ад сегасветных учынкаў недазволеных; гэта значыць – не ставіцца на шлях наведвання людзей бяздумных, не паўтараць чужых слоў тлумных; гэта значыць – запячатаць постам рот і не ўжываць нічога з таго, што хоча чалавечы живот; гэта значыць – камфарай боязі Бога прымусіць сябе не рабіць з таго, што выклікае цягу да процілеглага полу, нічога; гэта значыць – есці як мага менш, трымаць чысціню ежы як мага больш; гэта значыць – увесь час сябе ад натоўпу адасабляць, з людзьмі марна не балбатаць; гэта значыць – па начах маліцца пастаянна, паўтараць імя Пана Бога без перастанку.

Калі аскет на прыступку падымаецца, яго прырода святлом выбаўлення ад бруду жарсцяў ачышчаецца. Святлом пазнання яго сэрца акідае, зьянне гэтага святла яму радасць дастаўляе. Пачынае прыносіць плён яго маленне, пачынае прыводзіць да добрых вынікаў яго адрачэнне, а сам ён з кожнай хвілінай руплівей і руплівей за справу бярэцца, сэрца міг за мігам мацней б'ецца.

Ён спусташае чарку за чаркай ласку, але не напіваецца, асушвае куфлі захаплення, але не насычаецца. О Божа, прыспор гэты келіх тым, хто прагне, здаволь смагу на гэтым шляху сасмаглых, пачцівых, Пане Божа, бо Ты Шчодры і Літасцівы.

Бэйт:

*Тым, хто пойдзе шляхам Праўды,
хлебам надзялі яго,
Тых, хто гэтага жадае, ацалі іх ад нягод.*

Аповяд пра падзвіжніка Шамс ад-Дзіна

Правадыр мужоў ісціны, маўляна Шамс ад-Дзін, які жыў у адным з селішчаў вілаета⁵⁸ Джам, цягам трыццаці год пазбаўляў сябе ўсіх сегасветных выгод. Па начах ён маліўся, а днём – поснікаў. Ён увесь час у кутку пакойчыка пры мячэці пражываў, выходзіў адтуль толькі тады, калі ўмыванне здзяйсняў. Ён ад людзей ані не браў, па чарзе зуб за зубам вырываў, на працягу трыццаці гадоў у яго пад бокам была адна цыноўка, а пад галавой – адзіная цагліна.

---

⁵⁸ Вілает – адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка дзяржавы, рэгіён, вобласць.

Кічык Мірза, праходзячы праз гэты вілает, пачуў пра гэтага шануюнага чалавека і зайшоў яго адведаць. Калі ён увайшоў у тую мячэць, маўляна сядзеў у паношаным халаце і ў старой шапцы, ды па твары яго нельга было сказаць, што ён у чымсьці мае патрэбу. Мірза расчуліўся і паднёс яму жменю манет, але маўляна адмовіўся узяць іх і прамовіў наступныя словы: «Паколькі я прывык жыць так, мне нічога не трэба. Калі гэтыя грошы мне браць, скажыце мне, што я буду з імі рабіць і куды дзяваць? Мне хапае невялікай долі тых сродкаў, што ідуць на аднаго вашага слугу. Я вам вельмі ўдзячны, але не, будзьце ласкавы, прабачце мяне!»

Кічык Мірза нічога не мог сказаць, заплакаў, зрабіў зямны паклон⁵⁹ і пайшоў. Ён сам – ласка яму Божая – мне пра гэта распавядаў.

Праз пэўны час я, мізэрны гаротнік, таксама меў гонар наведаць маўляну і быць сведкам таго, што яго паводзіны адпавядаюць таму, што пра яго распавядаюць, і нават пераўзыходзяць гэтыя апавяданні. Хай надзеліць Пан Бог Усявышні і ўсіх, хто мае патрэбу, і жадаючых таго духмянасцю гэтага кветніка і водарам яго пахкага мурогу.

Бэйт:

*У сэрцы у каго агонь любві палае,
той, хто да беднасці імкнецца,
Хай без надзеі Бог яго не пакідае,
хай ён на Бога спадзяецца.*

---

⁵⁹ Відачвочна, маецца на ўвазе *саджа-шукру* – паклон удзячнасці, які робіцца Богу за яго ласку. Кічык Мірза зразумеў, што аскетызм у тым ліку і ў тым, што чалавек не мае патрэбы ў чымсьці іншым, акрамя Божай ласкі і ў якасці падзякі за ўрок зрабіў паклон Богу.

3. Аб спадзяванні на Бога

Надзея (*тавакуль*) – гэта выдаленне ўсіх сродкаў на шляху, які вядзе да Праўды, гэта зняцце заслоны прычын; гэта азначае – адмовіцца ад пасярэдніцтва прычын і звярнуцца да беспрычыннай першапрычыны.

Ва ўсемагутных руках лёсу прычына – гэта гнілая нітка, перад ззяннем паходні наканавання блякне іскра сродку. Прыхільнікі спадзявання, якія на шлях Ісціны выступаюць, дарожнага пажытку са шчодрэга стала Пана Бога чакаюць. Тыя, хто валодае дасканалым спадзяваннем, сілкуюцца з нябесных сталоў, яны п’юць з кубка ласкі Божай, і іх адзенне выдаецца з казны нябесных дароў.

Хоць плаванне на караблі з’яўляецца прычынай, якая дазваляе нам перасягнуць мора, ёсць людзі, якія, не замачыўшы ног, могуць хадзіць па вадзе без бяды і без гора; хоць верхавыя жывёлы лічацца сродкам, з дапамогай якога можна перайсці пустыню, ёсць такія людзі, якія могуць пешкі абысці ўвесь свет і не загінуць.

Ніхто іншы не зможа з’есці ежу, якая з’яўляецца тваім пажыткам, а ты не здолееш з’есці тую страву, якая была дадзена доляю іншага. Твой хлеб надзённы будзе належаць табе, а іншы сваю долю возьме сабе. Калі нават вы не хочаце гэтага, лёс вам гэта прынясе, і калі вы нават не думалі есці, ён вас прымусіць і з’ясе.

Тыя, хто спасціг гэта, не пераймаюцца з-за здабыцця пражытку, яны не сеюць хлеб, каб дасягнуць дабрабыту. З-за недасканаласці спадзявання людзі, каб здабыць хлеб надзённы, займаюцца рамяством і штукарствам, з-за няпоўнага разумення Ісціны яны зарабляюць на сваё жыццё працай марнай. Не думае аб галоднай смер-

ці той, хто спасціг, што корміць яго Ўсемагутны Пан, не выказвае незадаволенасці сваёй доляй той, хто ведае, што долю размяркоўвае Бог Сам. Хіба табе не дасць ежу Той, Хто корміць звяроў і птаства, хіба цябе не надзеліць Той, ад Каго атрымліваюць пажытак жыхары мурашынага царства?

Той, хто жадае прызначаную Небам долю сваю павялічыць працай, той спрабуе нітку дажджу завязаць вузлом і злавіць, той, хто імкнецца сваімі высілкамі загаданы Небам лёс змяніць, той хоча па зямлі на караблі плаваць, баючыся ногі замачыць. Так робяць тыя, сэрцы якіх святлом разумення першапрычыны не асвечана, духоўны зрок якіх ад сонца Ісціны не абудзіўся, а спіць прыгнечана.

Мужы спадзявання адмовіліся ад усіх прычын і вынікаў, і рушылі шляхам спадзявання на Аллага. Яны ведаюць, што Госпад хлебам надзённым надзяляе і есці яго прымушае. Яны з дарогі рабаўнікоў – сумнеў і нерашучасць – прагналі, і шляхам спадзявання Каабу мэты засталі.

Бэйт:

*Хто абраў дарогу веры,
хто прыйшоў у тарыкат,
Бліскавіца іх не спаліць,
бура ў моры – Райскі сад.*

Аповяд пра спадзяванне святых паломнікаў

Шэйх Ібрагім і адзін з яго мюрыдаў – хай будучь святых іх таямніцы – пайшлі пешшу шляхам спадзявання, у Каабу. Яго светласць шэйх спытаў у свайго мюрыда, ці няма ў яго чаго-небудзь з сабой. Мюрыд шэйху адказаў,

што ён выйшаў на шлях спадзявання і пры ім няма нічога. Пасля таго як яны прайшлі некалькі крокаў, шэйх яшчэ раз папрасіў:

– Ты паглядзі лепш і выкінь тое лішняе, што ў цябе ёсць, а то ў мяне нешта ногі цяжка ідуць.

Мюрыд сказаў, што пры ім ёсць некалькі запасных шнуркоў для абутку, якія ён узяў з сабой на выпадак, калі тыя шнуркі, якімі ён замацаваў абутак, парвуцца падчас падарожжа. Шэйх спытаў:

– Але цяпер жа ў цябе шнуркі цэлыя, пакуль яны не рвуцца?

Мюрыд адказаў:

– Так.

Шэйх сказаў:

– У такім разе выкінь усе лішнія шнуркі.

Мюрыд потым распавядаў: «Я не мог адмовіцца, супраць волі выкінуў іх і пайшоў далей. Раптам у дарозе ў мяне парваўся шнурок, я нахіліўся, каб выцягнуць яго, а затым папракнуць шэйха, але тут я заўважыў на зямлі цэлы шнурок. Я здзівіўся, замацаваў свой абутак і дагнаў шэйха. Калі ў мяне з’яўлялася патрэба ў новым шнурку, я штораз знаходзіў яго такім чынам. І так маё спадзяванне дасягнула дасканаласці».

Мужы спадзявання падарожжа да Праўды вось такім шляхам здзяйсняюць, на ўсялякія сродкі яны ўвагі не звяртаюць.

Кыта:

Як спадзяванне будзе лжывым,

дык толькі шкоду прынясе,

Спакусай будзе нават дробязь,

хто ісцін простых не спасціг.

*Калі вы шчырыя, то можна
Каруна⁶⁰ скарбы ўзяць усе,
А падарожнік тарыката да Праўды пойдзе міма іх.*

4. Аб задаволенасці малым

Задаволенасць малым (*канаат*) – гэта значыць у дастатковай для малітвы колькасці ежу прымаць і больш ні аб чым не бедаваць; гэта значыць, збядняючы сябе, запал зніжаць, шляхам выпрабаванняў пажаду аслабляць.

Задаволенасць малым – гэта крыніца, вады ў якой не змяншаецца, колькі б яе ні бралі; гэта казна, у якой манеты не канчаюцца, колькі б іх не раздавалі; гэта ніва, на якой расліны гонару і велічы растуць, гэта дрэва, галіны якога плады незалежнасці і пашаны даюць.

Задаволенасць малым радуе душу людзей, яно праясняе зрок вачэй. Чэрствы хлеб задаволенага малым дэрвіша лепш за пышны стол цара прагнага, і посная поліўка незалежнага, хай сабе і небагатага, лепш тлустай стравы багацея – залежнага, хоць і прыбранага.

Цар той, хто дае, але не бярэ, жабрак – той, хто бярэ, але не дае. Той, хто здавольвацца малым, будзе да нягод прывыкаць, вызваліцца ад заганных звычак, агульных для цара і для жабрака. Хоць яго дом будзе цеснаватым, ён мае шмат пераваг і лепш за гмахі багатых.

Задаволенасць малым – гэта крэпасць, у якой ты будзеш выбаўлены ад прыхамаці злачынных кіпцюроў, гэта

---

⁶⁰ Карун – біблейскі Карэй, вельмі багаты чалавек, чые скарбы былі нагэтулькі агромністымі, што нават ключы ад іх маглі падняць хіба некалькі асілкаў. З-за сваёй сквапнасці і нявер'я Карун быў пакараны – разам са сваімі скарбамі праваліўся пад зямлю.

горная вяршыня, на якой ты не будзеш залежаць ад ворагаў і сяброў; гэта сціпасць, вынікам якой з'яўляецца гонар, гэта галеча, якая прыводзіць да свабоды ад патрэбы, гэта насенне, ураджаем якога з'яўляецца маёмасць, гэта дрэва, плодам якога з'яўляецца магутнасць; гэта горкае віно, якое дорыць весялосць, гэта цяжкая дарога, якая прывядзе да радасці вашамосць.

Задаволенасць малым прыносіць многа даброт і аслабляе прагу, а прагнасць прыносіць шмат бедаў і знявагу. Подлы люд мае прагнасць і ліхварства, такім уласцівыя нізкасць і жабрацтва.

Дзеянні прагнага сарамацяць яго самога, учынкi яго прыносяць яму знявагі многа. Калі ў прыродзе чалавек скапагнасць будзе, ён не спадабаецца іншым людзям. Гэта – світанне подласці і мярзоты, закат дабрыні, чалавечнасці і мілоты.

Сквагнасць – гэта пажар, які спальвае дом сумлення, бура, што пускае па ветры гумно гонару, тушыць светач мудрасці. Чалавек, які на скнагнасць хворы, – гэта тое ж самае, што чалавек, які любіць хціва есці без меры. Скнарлівасць – гэта ўласцінасць подлых людзей, прагнасць да ежы – уласцінасць дзікіх звяроў.

Задаволенасць малым – гэта такая каштоўнасць, якая ратуе людзей ад тых двух бедстваў і выбаўляе ад іх наступстваў. Два віды гэтай подлай прыроды падобныя на брыдкіх блізнят. Яны горш адзін другога, абодва яны горш усяго благога. Адзін подлы, другі – агідны, абодва яны па сутнасці нізкія. Прапаведнік Праўды⁶¹ – хай дабраславіць яго Аллаг і вітае – сведчыў, што задаволены малым – чалавек людзям мілы, а сквагнага – гоняць што мае сілы.

---

⁶¹ Маецца на ўвазе прарок Мухамад, мір над ім.

Рубаі:

*Хто задаволены малым і толькі Богу служыць,
Таго шануюць людзі, той не тужыць;
А той, хто ненажэрны, той, хто прагны,
Ён прыніжэнне знойдзе, Раю не заслужыць.*

Аповяд пра шэйха, які задавольваўся малым

Хавальнік Боскіх таямніц шэйх Шах-Зіяратгахі – няхай асвеціць Аллаг яго таямніцу – вырашыў пайсці па шляху задаволенасці малым і пасяліўся ў селішчы Зіяратгах. Ён не браў міласціны і людскіх прынашэнняў і дароў, адмаўляўся ад падарункаў магутных цароў. Ён працаваў на сваёй невялікай спадчыннай сядзібе, сеяў хлеб і садзіў дрэвы. Сваімі залатымі рукамі ён свае нівы паліваў, сухія галіны са сваіх дрэваў зразаў. Такім чынам, задавальняючыся малым, ён жыў і Аднаму Богу служыў.

Трымаючыся прадпісання «Будзе ў пашане той, хто здавольваецца малым» ён дайшоў да такога стану, што магутныя султаны, навукоўцы і дасведчаныя шэйхі са сталічнага горада Герата прыходзілі за некалькі вёрст на паклон да гэтага вялікага чалавека, цалавалі прах яго парога і тым самым уздымалі галаву свайго гонару да небасхіла.

Усё, што трапляла ў іх рукі з хлеба яго пасеву або з пладоў яго саду, яны, беражліва захоўваючы, адносілі ў горад сваім жонкам і дзецям; тыя, хто еў гэтыя плады, спадзяваліся на выратаванне ў замагільным жыцці. Плады задаволенасці не могуць быць больш дасканалымі, духмянасць пахкага мурогу кветніка радасці не можа быць больш прыемнай.

Рубаі:

*Стварыў нямала цудаў Бог на свеце гэтым,
Ды добраму не засцяць свет багаціі свету.
Ён шчодра раздае ўсім, хто не напросіць.
Не зловіць хцівасць добрага ў сеткі.*

5. Аб цярплівасці

Цярпенне (*сабр*) – гэта адмова ад жыццёвых выгод і цялесных асалод; гэта азначае нялёгкім пакланеннем скоўваць жарсці, устойліва зносіць усё нягоды і не ўпасці; гэта азначае пераносіць усе цяжкасці шляху да Праўды, сцярпець ўсе чутае і бачанае, якое б яно ні было горкае і бязладнае.

Цярпенне горкае, але слодыч – яго плён, гэта цяжкая справа, але яна аддаляе бедствы здавён. Няма такога няўдачніка, які не дасягнуў бы поспеху, калі па шляху цярпення пайшоў, няма такога няшчаснага, які б дзякуючы цярпенню шчасця не знайшоў.

Яно – ключ да суцяшэння, шлях да задач вырашэння. Яно – спадарожнік надакучлівы, які да мэты давядзе; сябар нудны, які да жаданага прывядзе; ламавы конь, які да месца давязе без ліха; павольны мул, які да прытулку прыйдзе паціху.

Яно падобна на ментара, які засмучае чалавека словамі непрыемнымі, але для яго карыснымі; прыпадабняецца да лекара, які хворага доўгім лячэннем даймае, але яго вылечвае і такім чынам ажыўляе. Закаханыя пра яго не хочуць нават чуць, але яно прыводзіць да спаткання; пакутуючы ў расстанні, яны не хочуць нават успамінаць пра яго, але яно вяртае каханую і каханне.

Салавей душы не ведае, што рабіць у клетцы цярпення – маўчаць, спяваць ці крычаць; папугай сэрца не ведае, што рабіць – затаіцца, галасіць ці стагнаць. У стэпе цярпення ёсць і хваляванне, і спакойны дух; у яго даліне ёсць і павольны, і імклівы рух. Яно не звяртае ўвагі на закаханага, хоць ён ад расстання памірае, яму абыякава, калі нават ён у агні жарсцяў згарае.

Цярпенне цёмнае і доўгае, нібыта ноч расстання, але яно прыносіць гадзіну ранішняга спаткання; яно цяжкае і далёкае, як шлях хаджу, але прыводзіць да Каабы шчасця.

Кожны раб Божы, пазбаўлены цярпення, у рэшце рэшт ахвяруе сабой у якасці кары, кожны хто спадзяецца, ды не мае цярпення, у рэшце рэшт развітваецца з марай.

Яно для закаханых з’яўляецца хваробай, якая вечна даймае, а для хворых – атрутай, якая жыццё адбірае.

Цяжар цярпення і здаровага чалавека скруціць, пакута, звязаная з цярпеннем, яго пачуццё атруціць.

Цярпліваць душы непрыемнасці прыносіць, яно ад сэрца вялікай мужнасці просіць. Шлях да яе складаецца з цемры і бедстваў, ды той, хто ідзе гэтым шляхам, нібы Хызр, знаходзіць жывую ваду за дарожным прахам.

Прарок Аюб, мір над ім, – адзін з тых, хто насіў груз цяжкасцяў цярпення⁶², пасланнік Мухамад ﷺ – адзін з тых, хто вытрымліваў цяжар яго нашэння.

Бэйт:

*Цярпліўца праца – ўсіх цяжэйшай намнога,
Але цярплівы добры дар бярэ ад Бога.*

---

⁶² Аюб – прарок-цярплівец, які быў выпрабаваны стратай дзяцей, маёмасці і здароўя, аднак не наракаў на Бога і лёс, за што быў вернуты ў нармальны стан і атрымаў яшчэ больш даброт ад Бога.

Аповяд аб цярпенні закаханага

Адзін зняможаны ад кахання да ружовашчокай прыгажуні пакутаваў, за што ён быў абвінавачаны і ў турму патрапіў. Ён разнастайным катаванням падвяргаўся, але ў сваёй любові не прызнаўся. Нарэшце, аднойчы вартавыя выцягнулі яго з вязніцы, прыцягнулі звязанага на плошчу, кінулі на зямлю і пачалі яго біць так моцна, што паламалі цэлае бярэмя палак.

Ён быў зранены ад галавы да ног, на ім не было ні аднаго жывога месца. Ад удараў пацярпела яго цела, ад крыві плошча пачырванела. І ўсё ж ён рота не адкрываў, захоўваючы таямніцу ў сваёй душы.

Стаміўшыся катаваць, яго адцягнулі ў бок і вырашылі даць яму вызваленне – інакш і нельга было паступіць па сумленні. Тады ён выплюнуў з рота пакусаную манету. Калі каты адышлі ад яго, да яго наблізіліся людзі, каб даведацца, у чым справа. Ён распавёў наступнае: калі яго катавалі, пры гэтым прысутнічала яго каханая, якая глядзела на яго. Калі ён пад ўдарамі ляжаў, ён у роце манету трымаў. Калі боль рабіўся невыносным, ён кусаў гэтую манету і такім чынам пакусаў яе ўсю. Ён ведаў, што каханая глядзіць на яго, і даказаў ёй сваё цярпенне і мужнасць. Калі яна ўсё гэта зразумела, то да яго падышла і на ногі падняла. Пяшчотнымі словамі яна, нібы бальзамам, яго раны загаіла; пасля таго, як яна да яго прысела, ад яе ласкавых слоў вярнулася жыццёвая сіла ў яго знясіленае цела.

Яму дасталася такое дабро, пра якое ён нават марыць не збіраўся, ён дасягнуў такога шчасця, аб якім і думаць баяўся.

Усё гэта было вынікам цярпення і пакуты, плёнам трываласці і выпрабаванняў.

Бэйт:

*Хто цярпліва зносіць беды,
каго лёс не зможа здужаць,
Той уколы не адчуе
і калючай самай ружы.*

6. Аб ветлівасці і прыязнасці

Ветлівасць (*тавазу*)⁶³ любоў людзей да выхаванага чалавека спараджае, у дачыненні да яго ва ўсіх пачуццё дружбы абуджае. Яна расквечвае ружы блізкасці у кветніку дружбы, упрыгожвае баль спагады і прыхільнасці гэтымі ружамі. Яна прымушае ганарыстасць ворага змякчыцца і абуджае ў сэрцы злога ворага пачуццё чалавечнасці. Пастаянная ветлівасць выклікае сорам нават у бессаромнага суперніка і перашкаджае бессаромнаму ворагу рабіць ліхія ўчынкі.

Хоць ветлівасць аздабляе любога, калі ветлівыя магутныя і заможныя, то асабліва любаты ў ёй многа. Яна добрая для ўсяго чалавечага роду, але калі старэйшыя ветлівыя да малодшых, так прыемней для народа.

Ветлівасцю без марнатраўства можна людзям дагаджаць, не даючы дароў, ад чалавека добра чакаць.

Ветлівасць старэйшых спрыяе, каб малодшыя іх дабраслаўлялі, і праз гэта дабраслаўленне жыццёвыя выгоды звычайнымі сталі. Праз ветлівасць старэйшыя да малодшых спагаду маюць, і ад гэтага пачуцця яны ніколі не адвыкаюць. Дзякуючы ветлівасці малыя дарослымі падаюцца – такімі іх робяць іх паводзіны. Ветлівасць ад непавагі

---

⁶³ Таксама мае значэнне сціпласць.

да людзей адвучае, чалавека ад насмешак і здзекаў выбаўляе. Яна выхоўвае ў прыродзе чалавека чалавечнасць, як вынік ветлівасці ў існасці людзей з'яўляецца чалавекалюбства.

Калі ветлівасць прыносіць столькі карысці малодшым, то старэйшым яна прыносіць іх у некалькі разоў больш. Ветлівасць надае любові прыгажосць, па рэчышчы ветлівасці людзі прыходзяць да сяброўства. Ветлівасць і прыязнасць (*адаб*) люстэрка дружбы ачышчаюць, з абодвух бакоў яго асвятляюць. Прыхільнікі ветлівасці і прыязнасці ў людзях да сябе павагу і пашану абуджаюць – той, хто сее такое насенне, і ўраджай такі збірае.

Гэтыя якасці з'яўляюцца добрым пачаткам для адносін паміж людзьмі; калі яны моцныя, робяцца трывалымі і адносіны паміж тымі, хто любіць. Калі абодва бакі дасканалыя ў сэнсе маралі, то ў адказ на ветлівасць і прыязнасць яны таксама выказваюць ў адносінах адзін да аднаго павагу і заспакаенне. Як выдатна з такімі сябрамі сядзець, з такімі прыяцелямі дружбу мець! Наколькі добрыя людзі, якія берагуць каханне і сяброўства, захоўваюць адзінства і ўзаемную павагу!

Чалавек дасягае сегасветных выгод, калі ён праяўляе гэтыя якасці дзеля чысціні дружбы, ён можа спадзявацца на літасць Божую пасля смерці, калі ён праяўляе іх для задавальнення Госпада. Калі ён гэта робіць дзеля Бога, то шчасце яму будзе ўсміхацца, калі ён так паводзіцца з-за сваёй прыязнасці і маральнасці, ён шчасцем будзе напаўняцца.

Варты такога спрыяння і дасягае яго толькі той, хто мае прыроджаную спагаду да сціпласці і выказвае да яе шанаванне. Але не вартыя яго самалюбец ганарлівы і невук нецярплівы.

Бэйт:

*Такое жыццё – толькі ў мудрых,
хто мае развагу, цярплівых,
Не будзе яно супакоем пустых самалюбцаў юрлівых.*

Аповяд пра ўзнагароду за ветлівасць

Дзіўных вестак збіральнікі, дзівосных навін апавядальнікі распавядаюць так: аднойчы падчас паляўнічай мітусні, калі паляўнічыя конна скакалі і дзічыну стралялі, шахская жамчужына з пышнай кароны Хасрова Парвіза на зямлю ўпала, і ў мітусні ніхто не заўважыў, калі яна прапала. Калі ўсе з палявання вярнуліся, аб тым, што адбылося даведаліся і праз абвяшчальнікаў шукаць гэтую рэдкую жамчужыну ўсіх людзей паслалі. Паколькі гэта ўпрыгожанне кароны варта было даніны ад цэлага народа, то была абяцаная вялікая ўзнагарода. Людзі ў стэпе жамчужыну шукалі і пра ўзнагароду мары хавалі.

А ў той час ішлі два падарожнікі, адзін з якіх быў невук, а другі – адукаваны. Невук быў самазадаволеннем з-за свайго невуцтва поўны, а другі асветлены святлом ветлівасці і выхаваны дыхтоўна. Першага звалі Мудбір-вандроўнік, а другога – Мукбіль-выбраннік.

Выпадкова ў гэты час яны па тым жа стэпе ў горад ішлі, а насустрач ім выйшлі людзі, тыя, што жамчужыну шукалі і не знайшлі. Калі правадыр гэтых людзей да іх падышоў, Мудбір з-за сваёй пыхі прайшоў міма, нават не глянуўшы на яго. А Мукбіль ветліва вочы долу апусціў і, вітаючы правадыра, галаву нахіліў. І тут пад нагамі ён жамчужыну згледзіў, падняў яе, пацалаваў і правадыру даў. Правадыр, які таксама і захавальнікам абяцанай узнагароды быў, прывёў Мукбіля ў палац і Хасрову Парвізу паведаміў пра ўсё,

што адбылося. Хасроў быў вельмі задаволены, Мукбіля надзяліў шчодрымі дарамі па сваёй волі.

Мудбір з-за сваёй фанабэрыстасці апальшчыкам⁶⁴ лазневай печы стаў, а Мукбіль дзякуючы ветлівасці і прыязнасці жамчужыну мэты дастаў.

Бэйт:

*Хто ганарысты – стаў ахвярай прыніжэння,
ад люду ён адлучаны,
А сціплы – зарабіў багацце і з марай не разлучаны.*

7. Аб праслаўленні Бога

Услаўленне Бога (*зікр*) ў тым, каб сэрцам Ісціну ўспамінаць і языком яе праслаўляць.

Некаторыя кажуць, што язык павінен устрымлівацца ад гэтай справы, а толькі сэрца павінна Ісціне аддаваць славу. Услаўленне Госпада значыць, што трэба сэрца праўдай запаўняць і ад усіх іншых думак вызваляць. Сутнасць зікру⁶⁵ заключана ў аддаленні ад усяго сегасветнага і ў збліжэнні са Стваральнікам нашага свету тленнага. Услаўленне ў тым, каб, акрамя Бога, усё забываць, толькі Ім сваё сэрца суцяшаць.

На вышэйшай стадыі той, хто славіць, цалкам знікае ў Тым, Каго славяць, ён не можа нават гуку вымавіць, нават слова сказаць. Каб дасягнуць гэтай святасці, трэба ад усіх спадзяванняў адмовіцца, адрачыся ад быцця і нябыту, ад існага і няіснага; не думаць пра існуючае і неіснуючае – ні пра што, ісці да асноўнай мэты адзіным шляхам.

⁶⁴ Апальшчык – рус. истопник.

⁶⁵ Зікр – памінане, услаўленне Бога.

Калі не адмовіцца ад самога сябе і ад усяго таго, што не ёсць Ісціна, гэтай каханай нам не спазнаць, калі не адмовіцца ад усяго існага і няіснага, гэтай жывой вады нам не дастаць.

Той, хто нырае ў гэтае мора, не павінен рота раскрываць, калі хоча жэмчуг мэты дастаць. Той, хто шукае шлях да гэтае святыні, павінен маўчаць, калі ён хоча хавальнікам яе стаць.

Таму, хто не ўмее захоўваць таямніцу цара, галаву сцінаюць, мячом пакарання дрэва яго жыцця ад караня аддзяляюць. Чалавек выдае таямніцу цара ад бяссілля сэрца свайго і ад моцнага ўздзеяння гэтага віна на яго.

Рубаі:

*Тыя, што суфійскіх ісцін келіх выпілі спаўна,
Ап'янелі больш за піўшых чару чыстага віна.
Сапраўднае віно ледзь з тысячнай доляй мы параўнаем,
Гэтых вінаў, што мудрых
ап'яняюць і штодня іх пояць дап'яна.*

Аповяд аб утоеным сэнсе

Набліжаны да Усявышняга Стваральніка Хаджа Абдула аль-Ансары – хай будзе святой яго таямніца – сказаў: «Тое, што казаў Мансур⁶⁶, я таксама казаў, але ён казаў пра гэта адкрыта, а я іншасказальна. Я, дзякуючы таму, што схавалі таямніцу, шчасце сваё знайшоў, а ён за тое, што

⁶⁶ Мансур аль-Халадж, суфійскі містык, які дапускаў неразумныя выказванні (*шатахат*), знаходзячыся ў экстазе. Навакольныя людзі меркавалі, што гэта – свядома сказаныя словы, а значыць, відавочнае нявер'е. За гэта яго пакаралі смерцю. У цэлым, меркаванні суфіяў адносна справы Мансура падзяляюцца. Некаторыя яго асуджаюць, а некаторыя – апраўдваюць, зважаючы на тое, што сказанае несвядома не ўлічваецца.

выдаў таямніцу, на шыбеніцу пайшоў. Ён у той час быў няспелым юнаком, таму не былі своечасовымі яго словы на гэты конт. Слухач адрынуў яго і асудзіў яго на тое, што адбылося. А я пра гэта кажу, адстойваю свае словы і ўсім даказваю. Мне ніхто не можа запырэчыць, таму і не прырэчыць. Хоць аднолькавы змест маіх словаў, але знешні выгляд у іх не такі, хоць і не новы».

Прыхільнікі знешняй формы толькі на знешнасць увагу і звяртаюць, а прыхільнікі зместу са зместу карысць здабываюць.

О Божа, асвятлі цёмныя сэрцы аблудных прахам ног гэтых дасведчаных людзей, праясні саслабелы зрок іх вачэй!

Бэйт:

*Зрабі, о Божа, ясным мне на сутнасці быццё,
Каб навекі шчасця поўным стала ўсё маё жыццё!*

8. Аб уважлівасці

Увага (*тавадджуг*) – гэта азначае на Ісціне засяроджвацца і да яе звяртацца, парваць нітку сувязі з людзьмі і да Ісціны прывязацца; гэта адмова ад усіх спадзяванняў, якія ўвагу ад Ісціны аддаляюць і да ўсяго іншага, акрамя Пана Бога, набліжаюць.

Падзвіжнік не павінен нікуды свой позірк адводзіць і сваё рашэнне адмоўнае або станоўчае выказваць нават тады, калі здабудзе дабрабыт зямны і нябесны, узровень святога ці нават прарока.

Калі прыляціць страла, ён не павінен заплюшчваць вочы, а калі яна пашкодзіць адно вока, другое ён павінен раскрыць яшчэ больш ахвоча.

Калі падчас сузірання Ісціны на яго будзе каменне ляцець, ён не павінен хаваць галаву і нават абараніцца хацець. Калі накіруецца на яго люты леў, то яго, нібы мурашкі, не павінен баяцца ён; ён павінен глядзець, як на муху, калі з'явіцца раз'юшаны слон. Плынь няшчасця, нібы кропля, не павінна ўвагу яго адцягнуць, бура бедстваў не павінна нават валасок на яго галаве варухнуць.

Вераломнае неба з усімі сваімі зоркамі для яго – усеяны залатымі пырскамі блакітны лісток просты, маланка падзей для яго – знесены ветрам жоўты пялёстак. Яркае сонца для яго – малой парушынкi доля, паўнаводнае мора – нікчэмная кропля.

Нічым нельга ўвагу яго адцягнуць, нельга пагасіць агонь яго сузірання, калі на яго дажджышчы лінуць.

Гэтая стадыя падзвіжніка даказвае яго адданасць і паказвае яго шчырасць; яна прыкмета таго, што ён шчыры ўлюбёны, чыстай душой паланёны; бяспрэчны доказ таго, што яго планы далёкія, важнае сведчанне таго, што яго каханне высокае.

Маснаві:

Індус адным сваім паглядам

З галінкі ліст сарваць дасць рады.

Аповяд пра лёс закаханага

Сэрца беднага апальшчыка сагрэў жар любові да сонцападобнай царэўны, ад гэтага жару кроў яго ўскіпела, душа яго імкнулася выйсці з цела. Здабытак розуму ён выпусціў з рук, нібы сябе забыў, моцны запал вар'ятам яго зрабіў. Дзеці збівалі яго каменнем, гналі яго з адной вуліцы на другую імгненне за імгненнем. А ён імя царэўны

паўтараў – і тым ён сэрца сваё суцяшаў. Калі яму надакучвалі камяні малечы, ён прыходзіў да сваёй печы.

Пра каханне апальшчыка пайшлі па горадзе чуткі, дасягнула і вушэй царэўны тая пагудка. Паколькі шчырая любоў валодае чароўнай сілай, яна кранула яе сэрца, і ўбачыць свайго апантанага закаханага ёй стала міла.

Царэўна выехала на шпацыр конна і накіравалася да апальшчыка на кані сваім годна. Калі небарака-апальшчык даведаўся пра гэта шчасце, ён засяродзіў на ёй ўсю сваю ўвагу і скіраваў на яе погляд, пакуль не страціў прытомнасць. Ён увесь быў ахоплены агнём пякучым і сузіраў, хоць ужо стаў невідучым. Людзі не паспелі прыйсці да яго на дапамогу, а душа ўжо адляцела ад нябогі.

Царэўна, прычына яго смерці, па сваім неразумным закаханым плакала і тужыла – сама яго забіла і сама ж па ім жалобу насіла.

Бэйт:

*Калі каханне сегасветнае такую сілу мае,
То сіла любові сапраўднай цэлья горы скранае.*

9. Аб задаволенасці

Задоволенасць (*рыза*) – гэта азначае адмовіцца ад сваіх жаданняў і самазадавальнення; выпіць чару задаволенасці Вышняй Ісцінай; гэта значыць сэрца пахаваць і забыць, дзеля задавальнення сапраўды Улюбёнага жыць.

Гэтая стадыя з'яўляецца вельмі высокім узроўнем, найвышэйшай ступенню падзвіжніка, таму што спачатку, калі ён знаходзіцца ў ніжэйшай зняважанай стадыі, яго задаволенасць нікчэмная. Але калі самазадавальненне яго

ў агні знішчэння цалкам згарае і ён, дзейнічаючы дзеля задавальнення Божай Ісціны, угору сябе падымае, ён сябе ад бруды таго, што не ёсць Бог, ачышчае і высокія якасці набывае.

На гэтай цудоўнай стадыі падзвіжнік ў карціннай галерэі не адрознівае партрэт кітайца ад партрэта еўрапейца, бо ён усё лічыць творамі Усявышняга Мастака і ўсё бачыць дарэчным на сваім месцы. У яго ўжо не столькі радасці ад райскіх даброт, ён не так ужо смуткуе ад пякельных пакут. Ён вартасці Мусы не ўсхваляе, дзеі Фараона не асуджае. Паміж мудрацом Ібрагімам і Намрудам праклятым ён не бачыць розніцы, для яго яны нібы блізныя⁶⁷.

Калі ў садзе сусвету ў яго ногі будуць ўтыкацца шыпы або на яго галаву будуць сыпацца кветкі, то ён, паколькі ўсё гэта адбываецца па волі і загадзе Усемагутнага Садойніка сусвету, не павінен ні берагчы ногі ад шыпоў, ні хаваць галаву ад кветак.

Дзеля задавальнення Улюбёнага ён павінен душу падарыць, калі Ён запатрабуе і жыццё, ён і яго павінен з задавальненнем уручыць і лёс за гэта дабраславіць. Ён павінен жыць дзеля Яго і памерці, калі ў гэтым сутнасць задаволенасці на гэтым свеце.

Ён павінен бачыць сваю задаволенасць у задавальненні Ісціны, дзеля яе адмовіцца ад уласных жаданняў і ахвяраваць сабой. Калі Ісціна будзе літасцівая да яго, яна павінна быць каханай яго, калі яна будзе строга яго судзіць, ён

⁶⁷ Сэнс дадзенага фрагмента вельмі важны для разумення сутнасці ісламу. Маецца на ўвазе, што на пэўным этапе вернік пачынае судзіць выключна сябе і пазбаўляецца як ад асуджэння, так і ад празмернай пахвалы стварэнняў. Гэта не значыць, што ён губляе розум і здольнасць адрозніваць добрае ад дрэннага. Ён толькі засяроджваецца на Тым, Хто дае ўсё добрае і дрэннае.

усё адно павінен яе любіць. Ён павінен успрымаць яе як лячэнне, калі нават яна яму нават наносіць рану, ён павінен быць рады, калі яна яго рану на грудзях перавязвае старанна.

Бэйт:

*Будзь задаволены ўсім, што добрым
ці то дрэнным выглядае,
Бо сутнасць усяго – ад Пана Бога,
добра ўсё, што Ён стварае.*

**Аповяд пра тое, што халіф Алі
пісаў пра задаволенасць**

Жэмчуг мора святасці, зорка неба праўдзівай дарогі, пераможны леў Божы, валадар прававерных Алі, сын Абу Таліба, хай будзе ім задаволены Пан Бог, аб стадыі задаволенасці пасланні складаў і пра падзвіжніка, надзеленага якасцямі задаволенасці, пяром асветы распавядаў.

Ён выказвае такую думку: «Калі задаволенасць падзвіжніка дасканалая і адпавядае задаволенасці нябеснай, калі яго папросяць падставіць левую вачніцу пад вушак дзвярэй, ён не павінен пра сваё становішча забываць і ў знак празмернай адданасці і правую вачніцу для гэтай справы аддаваць. Калі ён зробіць так, то яго свавольства не прыйдзе да задаволенасці.

Чаму той, хто знаходзіцца на ўзроўні задаволенасці і дзеля падпарадкавання губляе ўсё сваё, павінен лічыць правае вока шанюўным, а левае нікчэмным? Задаволенасць патрабуе рабіць дакладна так, як загадана».

Такая салодкая ягада ў садзе святасці бывае, такі прыемны плод на дрэве ісціны паспявае.

Бэйт:

*Тут адно родзіць, а ў іншай зямлі – другое,
Але ў краі якім растуць плады спакою?*

10. Аб каханні

Каханне (*ішк*) – гэта зіхатлівае свяціла, ад якога ідзе яснасць і святло людскіх вачэй, бліскачы жэмчуг, які дорыць прыгажосць і каштоўнасць вяноў людзей; гэта ўзыходзячае сонца, якое сэрца, зарослае калючым хмызам смутку, на кветнік ператварае, срэбны месяц, якая цёмную спачывальню душы асвятляе; гэта шырокае мора, кожны вір якога топіль сотні караблёў розуму і прасвятлення, высокая гара, кожны камень якой зносіць галаву пабожнасці і праведнага служэння; гэта пякучае полымя, у якім палаюць сэрцы, зіхоткая бліскавіца, ад якой душы пакутуюць без канца; гэта крываважны цмок, высмоктвае кроў людзей, нібы вампір; грозны цар, што парушае спакой і мір. Той не нап’ецца крывёю, колькі б ні піў, гэты не здавольваецца крывёю, колькі б ні ліў.

Каханне – гэта ўдар маланкі, які спальвае гумно розуму і веры; бура, якая разносіць па свеце яго попел без усялякай меры. Для яго аднолькавыя жабрак і шах, яно набожнага і распуснага ператварае ў прах.

Яно ў душы закаханага цягу да каханай выклікае, адным ззяннем сваім яго душу адымае.

Закаханы – палонны такой нягоды, ахвяра такой непагоды. Ён патанае ў хвалях шторму, яго забівае раскатам грому. Ён пакутуе пад уладай вераломнай пачвары, губляе розум ад д’явольскай кары. Гэтай смутай ён паланёны, перад гэтым катам ён безабаронны. Ён – пакутнік такога крывапіўцы, ён – ахвяра такога забойцы.

Фархад быў адным з нявольнікаў гары каханна высокай, Маджнун быў адным з палонных пустыні вар'яцтва шырокай. Матылёк – адзін са звар'яцелых закаханых у свяцільню начэй, адзін з гарача закаханых у ружу – палымяны салавей.

Адным з тых, хто адчуў жар каханна, з'яўляецца Хасроў, паэт цудоўны, адным з праслаўленых ў шынку каханна з'яўляецца Джамі, усім вядомы, – хай будзе ім пухам зямля, хай уганаруе Аллаг нас ісці па іх шляхах, хай накіруе нас па іх слядах.

Бэйт:

Хай вечна будуць без расстання

У саюзе цесным век яны.

Як саламандры ў палымяным

Агні сябруюць ва ўсе дні.

Вышэй апісаная любоў і вышэй згаданыя закаханыя існуюць дзякуючы Каханай⁶⁸, яны заўсёды знаходзяцца ў вышэй згаданым стане і валодаюць вышэй названымі якасцямі.

Сутнасць іх Каханай – прыгажосць, і выслоўе: «*Папраўдзе, Аллаг прыгожы і любіць Ён прыгажосць*» сведчыць пра гэта. Каханне, нягледзячы на наяўнасць у ёй гонару і велічы, волі і самастойнасці, з'яўляецца нямоглым слугой і бездапаможным рабом пры пышным двары царства прыгажосці.

Калі султанша прыгажосці выходзіць з-за найчысцейшай заслоны сваёй і калі загараецца бляск яе з'яўлення, ён разбівае шкло вокнаў вачэй закаханага, агаломшвае, нібы

---

⁶⁸ Маецца на ўвазе Бог.

вочы аленья здзіўленага, а затым адважны чарадзеі кахан-
ня праз гэтыя вокны прабіраецца ў дом сэрца; ад яго раз-
бурэнняў у гэтым доме губляецца розум і разважлівасць.

Невядома, як ахвяры гэтага тырана, пасланага султан-
шай прыгажосці, будуць яго прыгнёт цярапец, пад яго
цяжкім цяжарам які стан яны будуць мець.

Нягледзячы на гэта, палонныя пакутнікі гэтага царства
і бяздольныя людзі гэтага панства, віном гэтай прыгажосці
да страты прытомнасці напіваюцца, ад яе сузірання дзівам
напаўняюцца, ёю паланёныя, у яе горача ўлюбляюцца.

Калі гэтая султанша, захапіўшы тую краіну і паланіўшы
хуткім набегам яе жыхароў, сыходзіць з саду ззяння ў сваю
таемную святыню, калі гэтае святло заходзіць за заслону
цемры, калі сонца прыгажосці хаваецца за чорнымі хма-
рамі, бяздольны і зняволены народ гэтай краіны, з-за пе-
рапынку яго сузірання, а ён жадае яго працягу, такія шум
і мітусню падымае, што можна падумаць, быццам Дня
ўваскрасення зара палае. Народ смуткуе, бядуе, падымае
крык, нібы ў Часіну Адплаты, у той міг крыкі і лямант да-
сягаюць небасхілу і лясных шатаў. Гэта такі стан, цяжкасць
якога нельга пераказаць, бедствы якога нельга апісаць,
яго не зразумее той, хто сам яго не перажываў, і не па-
верыць той, хто сам відавочцам гэтага не быў. Усё гэта
і называецца развітаннем і растаннем.⁶⁹

Тры віды любові маюцца, якія на некалькі ступеняў
падзяляюцца. Першы від – гэта звычайная любоў, рас-
паўсюджаная сярод простага люду. Пра яе кажуць: «Такі
і такі закахаўся ў такую і такую».

У найвышэйшай ступені гэтага віду любові мэтай
з'яўляецца законны шлюб, агульны і традыцыйны для

⁶⁹ У дадзеным урыўку Наваі тлумачыць суфійскія тэрміны, якія абазначаюць
сустрэчу і расстанне з Богам падчас пакланення.

ўсяго чалавецтва звычай. Што тычыцца ніжэйшай ступені, то на гэтай ступені могуць паўстаць трывогі і хваляванні, беспарадкі і непрыемнасці, пра якія нязручна распавядаць і непрыстойна пісаць.

Другі від – гэта любоў абраных, якая бывае ў асаблівых людзей. Гэта азначае – нявінным поглядам нявінных вачэй нявіннае аблічча сузіраць, пад дзеяннем гэтага нявіннага аблічча нявіннае сэрца ўзбуджаць і шляхам гэтага нявіннага сузірання атрымліваць асалоду ад нявіннай прыгажосці сапраўднага Улюбёнага.

Адным з ранейшых паэтаў, нявіннай любоўю паланёных, паэтаў, што пісалі паэмы аб гарача закаханых, з’яўляецца Эмір Хасроў Дэлііскі, леў лесу паэзіі, саламандра агню храма любоўных нягодаў, беззаганна падарожнік даліны жарсці і асалоды. Яго выдатныя выказванні, бліскучыя і змястоўныя вершы выклікалі збянтэжанасць сярод улюбёных і лямант на сходзе людзей, захапленнем паланёных.

Яшчэ адным з цудоўных, нябачаных і рэдкіх у любові людзей, уладальнікам нявіннай прамовы і нявінных вачэй, гонарам мусульманскай супольнасці і веры з’яўляецца шэйх Іракі, які надзелены якасцямі сапраўднага закаханага і якім складзены творы бездакорнага зместу і формы.

З наступных варта згадаць нявіннага гульца любові, які, робячы адзін толькі ход, трапляе адразу ў два сусветы, паверазнага таямніц гулякаў, апілых віном Ісціны ў шынку любові, сонца нацыі і веры Хаджу Хафіза Шыразскага, а таксама правадыра беззаганных закаханых, які адным пальмяным духам спальвае гэтае святло і таго шэйх-уль-Іслама, які ўчыняе на нябеснае царства паход, яго светласць, настаўніка – намі ушанаванага – сваёй супольнасці і веры Абд ар-Рахмана Джамі, хай будзе яму зямля пухам.

Хоць іх вартасці і вышэй чыста паэтычных, але яны і паэзіяй усіх жанраў сусвет перамагалі, любоўным агнём сваіх вершаў увесь свет спальвалі і па ветру пускалі, ад кожнага іх бэйта душы і сэрцы мужоў любоўю палалі.

Ёсць і яшчэ людзі, якім давялося паспытаць віна любові з чары гэтага валадара, якія ішлі па ўказаным ім шляху, вершы якіх пра каханне і жарсці сагравалі сэрца цюркаў і ўздымалі замяшанне сярод сартаў⁷⁰.

Мэта іх у гэтай творчасці і ў гэтай паэзіі – выказванне сваёй любові, скаргі на полымя жарсці і яе наступствы, і гордыя выказванні пра пакуты, якія прычыняюцца маланкай любоўных бедстваў.

Свет кахання адрозніваецца бездапаможным станам закаханага і вялікай прыгажосцю каханай. Кожны закаханы дзіўнымі думкамі жыве; ён перажывае дзіўны стан, адчувае цудоўныя перажыванні і пагібельныя мукі. Ён у словах выказвае ўсё, што яго дзівіць: бязмежнасць прыгажосці каханай, яе пяшчота, празмернасць яе зламыснасці і гонару і іншыя яе якасці; сілу сваёй любові і жарсці, бясконцасць засмучэнняў, свае просьбы і да таго падобныя перажыванні; ёсць яшчэ цяжкія абставіны, якія маюць дачыненне да абодвух бакоў. Хоць пра іх складаюць шмат кніг і пішуць багата твораў, але нам не ўяўляецца магчымым цалкам іх апісаць, пярэ не ў сілах пра іх як след расказаць.

Жыццё на сегасветным базары дзякуючы кахання ў поўным разгары. Чалавечая гаворка нібы нежывое цела, калі кахання няма; луг без кветак, без духмянага мурогу – людскія словы і выразы, калі згасла яго святло, і ўсё дарма.

---

⁷⁰ Цюркі – тут: качавыя жыхары сучаснага Узбекістана, сарты – аседлыя. В. Бартольд выказвае думку, што супрацьпастаўленне мае больш глыбокія карані, таму словам «сарты» могуць абазначацца персы і таджыкі, або персамоўныя жыхары Сярэдняй Азіі.

Свечка без ззяння – гаворка, у якой няма паэтычнага дару, нудная кампанія – паэзія, у якой няма любоўнага жару. Акрамя любові ўсё – пустая казка, няма без любові ні дабра, ні ласкі. Праўду кажуць пра любоў: гэта – сутнасць жыцця і яго кроў.

Бэйт:

*Калі кахання іскры ў словах не гарэла,
То цела мнэ яго бяздушным лічым смела.*

Аповяд пра каханне Маджнуна

Агонь кахання стаў душу Маджнуна саграваць і яго полымя пачало ў яго аслабелым целе жар падымаць. Усімі сродкамі спрабавалі яго лячыць, але не змаглі панізіць жар. Калі хворы стаў пакутаваць у перадсмяротных пакутах, адзін з сяброў пайшоў да Лайлі, каб ёй сказаць пра гэта. Гэтая вестка вельмі засмуціла яе, і яна паслала Маджнуну словы свае. Калі пасланец вярнуўся з паперай той, цела Маджнуна развітвалася з душой.

Міласэрныя сябры пачалі яму той ліст чытаць і сталі жыватворнае ўздзеянне на хворага заўважаць. Кожнае паўторнае ліста чытанне надавала целу хворага сілу і набліжала душы вяртанне. Хоць яму не дапамаглі амулеты і замовы, ацаліла яго пасланне каханай, вярнуўшы да жыцця знову. Для Маджнуна шматразовае чытанне ліста ад каханай стала, нібы граматка⁷¹, якую ён павесіў сабе на шыю. Ад слоў каханья яго хвароба прэч сышла, ад паўтарэння гэтых слоў душа ў яго целе ажыла.

---

⁷¹ Граматка – у беларускіх татар засцерагальны амулет, невялікі аркуш паперы з запісанымі там малітвамі, зашыты ў мяшэчак, які насілі на сабе.

Бэйт:

*Закаханы вечна слабы і пакутуе ад гора,
Але мілую пабачыць – і ён больш ужо не хворы.*

Аповяд пра каханне да Ісціны

Трэці від кахання – гэта каханне праведных, якія без сузірання прыгажосці ззяння Ісціны як бы струпянелыя бываюць, а як глянуць на яе – прытомнасць губляюць. Яны ў моры сузірання пагружаныя і гэтым сузіраннем здужаныя. Яны не будуць адчуваць, калі нават бура падзей лісце кветніка неба падхопіць завей, яны будуць абыякавыя, калі яна пялёсткі зорак на ўсе чатыры бакі развее. Іх пачуцці дранцвеюць пад дзеяннем прыгажосці чароўнай, іх запал разгараецца ад прыступу гэтай любові цудоўнай.

Калі прарокі да іх ідуць, праведнікі ад мэты сваёй позірк не адвядуць, ніякі анёл не зможа ад гэтага іх увагу адцягнуць. Іх мара – на свае вочы прыгажосць Каханай сузіраць, іх занятак – Яе мастацтва і дасканаласць усведамляць. Ад моцы віна спаткання хмялеюць іх сэрцы, ад моцнага ўздзеяння ззяння здужаныя іх целы.

Душа іх нічога не жадае, акрамя спаткання, іх нішто не суцяшае, акрамя нябеснага сузірання. Гэта – людзі, якія дасягнулі ў каханні жаданага, якія зразумелі, як падняцца да Усемагутнага Пана. Яны лічацца пястунамі накіравання, якія дасягнулі мэты ў каханні.

Аповяд аб вышэйшай ступені любові

Шэйхі і святыя, якім выпаў гонар паломніцтва ў Мекку здзяйсняць, маліліся Богу на гары Арафат, імкнучыся тое,

чаго яны жадалі, атрымаць. Большасць з іх прасілі Аллага іх ласкай надзяліць і Сваю праўдзівасць аб'явіць.

Султан падзвіжнікаў, адзін з выбітных мужоў, якія спазналі Ісціну, шэйх Абу Саід Хараз, хай свяціцца яго шаноўнае імя, запячатаўшы маўчаннем свае вусны, стаяў і, скіраваўшы свой позірк да неба, яго прыгажосць сузіраў.

Адзін з прысутных сказаў яму: «О шэйх, малітвы, узнесеныя ў гэтую часіну, будуць прынятыя, усе шэйхі моляцца; чаму ж ты нічога не просіш, нібы табе нічога не трэба, і на скакуне мольбаў не скачаш на неба?»

Шэйх адказаў: «Пра што я павінен маліцца і чаго я павінен прасіць, калі мне дадзена нашмат больш за тое, чаго ўсе гэтыя людзі малітвамі просяць? Яны жадаюць мудрымі быць, а я, каб апрытомнець, павінен на імгненне стаць невукам, таму што пад ударамі нябеснага ззяння я пакутую і смуткую, схіляючыся, нібыта саломінка, пад яго магутным грузам; я так дзіўлюся прыгажосці такой, што губляю прытомнасць і розум свой».

Менавіта такая вышэйшая ступень любові, аб дасягненні канчатковай мэты закаханым сведчаць гэтыя словы. Гэта – закаханыя, якія спаткалі Ісціну, па тэрміналогіі шэйхаў-падзвіжнікаў – «тыя, хто дасягнуў мэты». Іх можна назваць і закаханымі ў Бога і ўмілаванымі Яго, іх можна лічыць жадаючымі Госпада і жаданымі для Яго.

Рубаі:

Як на раба з нябёс высокіх тым дабротам час зляцець,

Разумны можа ў гэтай справе поспех мець:

Бог дае існасць усяму і Ён – вышэй за ўсё.

Збавёны той, хто Бога сэрцам здолеў зразумець.

РАЗДЗЕЛ ТРЭЦІ

РОЗНЫЯ КАРЫСНЫЯ ДУМКІ І ВЫСЛОЎІ

Вызваліцца ад хваробы пыхлінасці, спароджанай вы-
сокім становішчам, разуменне сэнсу панавання Бога і яго
царства дапаможа, сродкам для выкаранення бедства пыхі
з'яўляецца роздум аб велічы ўсемагутнасці Божай.

***

Шчаслівы вучоны нават са слоў невукаў карысную
думку атрымае, а няшчасны невука слуханне вучоных со-
рамам называе. Папраўдзе, няма нічога горшага за неву-
цтва. Якая дурасць быць самазадаволеным! Якое няшчас-
це быць самаўпэўненым!

***

Людзі, прывязаныя да гэтага свету, лічаць, што ўсе да-
броты толькі іх тычацца, таму толькі са сваім меркаваннем
лічацца. Чалавечы род нібыта прэтэндуе на дасканаласць,
а сам не ўсведамляе сваіх заганаў.

***

Той, хто толькі сябе прызнае і самалюбствам жыве, ні за
каго не будзе душой пераймацца, і шкадаваць будзе толькі
сваю працу. А калі ён бачыць, як іншы шануюны чалавек
у найцяжэйшае становішча трапляе, ён ад гэтага нават пры-
красць, як ад сваёй найменшай турботы, не адчувае; калі
ён пачуе, як дарагі яму чалавек церпіць пакуты страшныя,
ён не стане смуткаваць так, як ад сваёй самай малой няго-

ды кашляе. Ён сябе лічыць лепш за ўсіх, сваё меркаванне – лепш меркаванняў усіх людзей – чужых і сваіх.

Людзі такога роду сегасветныя даброты міма сябе не прапускаюць, а іншых ад іх адштурхаюць.

***

Мужчыны, якія прыхарошваюцца, нібыта жанчыны, якія пудрай прыпарошваюцца. Хоць гэта справа няўхвальная для першых і другіх, але для мужчын гэта сорамней за ўсіх. Упрыгожвацца і прыхарошвацца – гэта слабасць людская, і самалюбства ад гэтага занятку расцвітае.

***

Рыфмаплёт, які балбатнёю рогат выклікае, сябе вышэй за Саадзі і Хасрова ўзвышае. Пісар лічыць свой жудасны почырк, падобны на варонія сляды, прыгажэй за літары, выведзеныя знакамітымі каліграфамі Джафарам і Азхарам. Мастак, на вычварныя малюнкi якога нельга глядзець без агіды, лічыць сябе Абульхаем і Мані; размалёўшчык рукапісаў, які кідае цень сораму на ўсіх афармляльнікаў кніг сваімі фарбамі, мяркуе, што па сваёй рабоце ён падобна на Утарыда.

***

Калі рамеснік перабольшвае сваё майстэрства, на любоў да выгод пакутуе яго сэрца.

***

Людзі, якія ў медрэсэ вядуць спрэчкі, самаўпэўнена ўступаюць у размовы – і губляюць вечнасць. Адзін адхіляе меркаванне гэтага, другі – тога, і кожны прызнае толькі сваё меркаванне і сябе самога.

***

Самаўпэнены – неразумны. Мужчына, які прыхарошваецца, – какетлівая прыгажуня. Задаволены сваім багаццем – дурань, пракляты Богам, ганарысты і пануры. Пажадліва закаханы – нізкім запалам апантаны. Самаўлюбёны – ідалапаклоннік.

Толькі сціпасць – паратунак у гэтай бядзе, толькі яна душу ад гэтых небяспекаў да збавення прывядзе.

***

Сціплы чалавек не любіць шмат гаварыць. Ён больш любіць слухаць. Ад слухання чалавек становіцца дасканалей і святлей, а ад многіх размоваў ён робіцца толькі дурней.

Балюча падае той, хто шмат спатыкаецца, той, хто гаворыць без меры, са шляху збіваецца.

Празмернае абжорства цялесныя хваробы выклікае, празмерная гаворка духоўныя хваробы спараджае. Зашмат гаварыць – значыць быць самахвалам, зашмат есці – значыць быць апанаваным запалам. Гэтыя якасці – з ліку заганаў людскіх, любоў да сябе – прычына іх.

Заўвага аб шчодрасці і спрыянні

Шчодрасць – гэта дрэва, што ў садзе чалавецтва цвіце, ці, дакладней, з таго дрэва карысны плод, які на ім расце. Яно – хвалі мора краю людскога ці нават каштоўны жэмчуг дна марскога. Чалавек без шчодрасці – гэта вясновыя хмары без дажджу радаснага, гэта татарскі мускус, які не пахне, някасны. Калі дрэва без пладоў – гэта лес дрывяны, а калі хмара без дажджу – то гэта проста дым.

Чалавек, пазбаўлены шчодрасці, падобны на ракавіну без жамчужыны – каму патрэбен пусты чарапашы панцыр і пустая ракавіна? Скупы не трапіць у Рай, калі нават ён з роду прарокаў, шчодры вернік не трапіць у Пекла, калі нават грахоў мае многа. Шчодры – гэта хмара, што дорыць ураджаю ласку, скупы – нібы мурашка тая, што каласы і зярняты падбірае.

Мужы, уккрытыя ценом велікадушнасці, валодаюць шчодрасцю, бо гэта ёсць якасць Цара святасці. Шчодрасць для чалавека – гэта цела, а велікадушнасць – душа ў целе без хваробы; велікадушныя здзяйсняюць безліч справаў добрых. Чалавека без велікадушнасці чалавекам не заві, бо чалавек без душы – не жывы.

Велікадушны чалавек – гэта сокал, што высока ў небе лятае, а маладушны – каршун, які хіба на мышэй страх наганяе. Сокал на руцэ цара красуецца, шуляк – падлай сілкуецца. Справа льва – карміць звяроў ад свайго палявання, занятак мышы – красці манеты, абшнырваючы куты жытла ў нізкім стане. Велікадушны, калі нават ён бедны, не стане нізкім; маладушны, калі нават знойдзе скарб, не стане высокім. У платана пустыя рукі, але ён ад гэтага не менш высокі, у зямлі хаваецца скарб, але яна ад гэтага не менш нізкая.

Нібыта зорка, высока становішча шляхетных людзей, але яшчэ вышэй становішча людзей шчодрых.

Марнатраўнасць і мантацтва – гэта не шчодрасць, а пахвальба. Таго, хто спальвае сваю маёмасць, вар’ятам назвацца варты, той, хто днём не гасіць камфарныя свечкі, не стане разумным з-за такіх жартаў. Даваць людзям грошы напаказ – гэта подласць, а за гэта называць сябе шчодрым – гэта нахабства, таму не шчодры, а скупы той, хто не дае, пакуль яго не бачаць народ і грамадства. Ад

шчодрасці далёкі і той, хто прывык толькі пасля просьбаў даваць, але лепш ужо не даць, чым потым папрокамі асыпаць. Шчодрым лічы таго, хто паловай апошняга праснака галоднага насычае; сапраўдным чалавекам лічы таго, хто сам не есць, а гаротнага надзяляе.

Як быць шчодрым

Частаваць – людзям дагаджаць, апранаць – заганы пакрываць. Дарыць своечасова паношаную вопратку – шчодрасць, дарыць не ў час расшыты золатам халат – нізкасць. Калі не хочаш, каб твае прадукты харчавання сапсаваліся, іншых частуй; калі не хочаш, каб знасілася твая вопратка, апранаць іншых прастуй.

Такія асаблівасці шчодрасці, аднак высакароднасць – гэта справа іншая.

Пра высакароднасць

Высакароднасць азначае цяжар бедстваў пакутніка на сябе браць і яго ад пакут вызваляць. Гэта значыць – падстаўляць сваё цела пад шыпы яго пакут і квітнець ад іх уколаў, нібы ружа; пра гэта нікому не казаць, нават рот не раскрываць, чалавеку, якому ты зрабіў дабро, пра гэта не нагадваць, нават у твар яму не паглядаць.

Высакароднасць – гэта справа найвысакароднага з высакародных, шчаслівага лёсам; чалавек, якому ўласціва высакароднасць, мае гэту якасць ад Цара нябёсаў.

У цяперашні час траву высакародную можна знайсці хіба толькі ў агурковай краме, а сонца міласэрнасці не сы-

ходзіць з неба на зямлю. У чалавечай прыродзе няма высакароднасці, сярод людзей не знайсці высакароднага...

Пра мужнасць

Мужнасць і высакароднасць – блізкія сваякі, якіх няма ў гэтым жыцці; яны – дваіняты, але іх на зямлі не знайсці. Пасля таго як яны пераканаліся ў нявернасці людзей і былі забыты, яны збеглі ад чалавечага роду ў край нябыту. Чалавек, які валодае высакароднасцю, не лічыць разумным расставацца з гэтым сваім каштоўным таварам, чалавек з мужнасцю не жадае заставацца без гэтай якасці і адпаведнага выразу твару.

Пра адданасць

Адданасць – гэта тая якасць, якая не знайшла высакароднасці і мужнасці між людскога быту і ў іх пошуках схавалася ў край нябыту. Кветнік свету не аздоблены кветкамі адданасці, кветка чалавецтва не мае нават паху вернасці беззаганнай. Адданасць – гэта свечка, якая не асвятляе наш чорны сусвет і не пралівае святло ў сэрцы ненадзейных людзей нашага тленнага часу; гэта – нарцыс, які не раскрываецца на сенажці сучаснасці; а на гэтым лузе раскрываюцца толькі бутоны зайздрасці.

Адданасць – гэта чыстая каханая, якая толькі ў чыстае сэрца пранікае, гэта шчырая каханая, да якой толькі шчырая натура прывыкае. Гэта каштоўная жамчужына, якая аздабляе карону чалавечнасці і якой няма ў гэтым жыцці; гэта агністы лал, які ўпрыгожвае галаву высакароднасці,

якой на зямлі не знайсці. Адданасць звязаная з сумленнем, а сумленне – з адданасцю.

Дадатак пра адданасць і сумленне

Высакароднасць і мужнасць – бацькі, а адданасць і сумленне – іх дзеці-блізняты; колькі велічы і бляску ў бацькоў, столькі ж хараства і зьяння ў дзяцей.

Кожнае сэрца, у якім ёсць адданасць, і сумленне мае, там, дзе адно жыве, і другое бывае. У каго няма адданасці, той не мае і сумлення. У каго няма іх, у таго няма веры, а у каго няма веры, той не мае і чалавечнасці.

Хіба можна спадзявацца на хісткае жыццё? Хіба можна быць разам з нявернай каханай? Дасканалыя людзі – уладальнікі сумлення, непаўнавартасныя людзі – бессаромныя.

Адданасць і сумленне з гэтага чорнага свету сышлі і ў свеце нябыту месца знайшлі. Яны толькі адно з адным сяброўства маюць, а вераломныя ды бессаромныя людзі іх і не ўспамінаюць.

Калі я выказваў камусьці адданасць, – і такіх прыкладаў мноства! – то ўсё заканчвалася толькі тым, што я атрымліваў у адказ сто вераломстваў. Калі я быў міласэрны ў адносінах да людзей наўкола, то справа канчалася тым, што я бачыў ад іх у адказ тысячу уколаў.

Бэйт:

*Ад тых, каму я верны быў,
адказам быў прыгнёт,
Ад тых, каму дарыў любоў,
меў тысячы нягод.*

У свеце стаіць енк ад уціску вераломных людзей, усюды чуюцца крыкі ад прыгнёту – і вінаваты заўжды зладзей. Ад пачатку гэтага свету нікога гэты агонь так, як мяне, не пячэ, з часу з’яўлення вераломства ніхто не адчуў такі прыгнёт яшчэ. Ад вераломства людзей нашага часу ў мае грудзі шыпы ўтыкаюцца, ад бессаромнасці людзей на маіх грудзях раны з’яўляюцца. Цярпення Аюба не хопіць пра іх расказаць, і жыцця Нуха не хопіць, каб усё гэта апісаць. Няхай Госпад наставіць прыгнятальнікаў на шлях міласэрнасці і сумлення або няхай дасць мне, прыгнечанаму, сілу і цярпенне.

Бэйт:

Ці ласкай надзялі таго, хто прыгнятаў,

Ці больш цярпення дай,

каб слёз і след прапаў.

Заўвага аб лагоднасці

Лагоднасць – гэта пладаносны сад чалавечай асобы, гара, у якой тояцца самацветы людской натуры. Лагоднасць – гэта якар карабля чалавечнасці ў моры падзей, гэта гіра вагаў людской сутнасці, гэта дарагое адзенне маральных асоб, гэта каштоўны матэрыял, які ідзе на пашыў таго адзення. Лагоднасць засцерагае ад буяных вятроў варажых злых запалаў і ад буры зласлоўя крывадушнікаў. Ёю чалавек павагу і пашану здабывае, яна ўвагай і добразычлівасцю вялікіх мужоў надзяляе.

Кепікі і блюзнерства веліч старэйшых зводзяць на нішто, недаравальна пбыць легкадумнымі людзям сталых гадоў.

Аднак, паводле меркавання смеццерадобных людзей лёгкіх паводзінаў і ветрападобных асоб непастаяннага норава, людзі, якія вылучаюцца лагоднасцю, маюць цяжкі характар і невыносны нораў. Гэтыя вышэйназваныя людзі, як віхор, пыл у паветра падымаюць і з-за гэтых лёгкадумных паводзінаў самі сябе велічнымі людзьмі называюць. Яны спрабуюць растаптаць горныя хрыбты, да неба уздымаюць стэпавы пыл. Яны не саромеюцца ў кожны дом урывацца, нібы агонь ўсё спальваць і разлятацца.

Хоць вецер і зрывае пялёсткі цюльпана, але скалы ён не зварухне, агонь можа выклікаць пажар ля падножжа гары, але сонца ён не сягне...

Вецер бязважкі, хоць і нябёсаў прагне, а гара, заглыбленая ў зямлю, мае вагу і проста так не спрахне.

Для ветрападобных лагодны – гэта салома, якую можна ў попел ператвараць, для гарападобных лагодны – гэта агністы лал, які можна на шахскую карону прымацаваць.

Бэйт:

*Герацкай гары не страшныя селі⁷²,
хоць і шмат іх вясна прынясла.
Ды па ветры ляціць перакаці-поле і гіне –
да пагібелі лёгкасць яго прывяла.*

***

Дапамагай прыгнечаным і будзеш у бяспецы ад прыгнятальнікаў, прынось карысць падуладным і не зазнаеш шкоды ад уладальнікаў.

---

⁷² Сель (ад араб. сайль - бурны паток), бурны паток горнай ракі, які ўзнікае раптоўна і захоплівае з сабой розныя горныя пароды (камяні, пясок). Часта выклікаецца выпадзеннем вялікай колькасці ападкаў.

***

Разумны сваркі пазбягае, з дапамогай салодкіх слоў пагадненне заключае. Ад разгневаных вос джгання можна чакаць, а ў гандлёвым радзе прысмакаў трэба мёд купляць.

***

Шчаслівы той малойца, які распусце не паддаецца, а распуснаму старому і так нічога не ўдаецца.

***

Словы пакутнікаў – гэта агонь, які змякчае каменныя сэрцы і выціскае слёзы з вачэй жорсткага. Подых людзей, якія ведаюць сапраўдныя словы, – гэта вецер, які выносіць смецце самалюбства і змятае пыл абурэння.

***

Справа закаханага – маліць і сціпласць праяўляць, прыкмета кахання – пакутаваць і бедаваць. Матылёк гарыць і палае, салавей стогне і рыдае. З яркім полымем нельга параўнаць светляка, моль не здольная здзейсніць справу матылька.

Бэйт:

*Хоць чалавек сябе аздобіў, яго ўлюбёным не заві,
Не так гарыць на небе ранак, як ранак ісціннай любві.*

[Пра сяброўства]

Калі хто чый-небудзь сябар ці сябе сябрам называе, той не павінен рабіць яму тое, чаго ён у адносінах да сябе не дазваляе; а яшчэ лепш, калі ён у дачыненні да сябра

не дазваляе сабе нават тое, што дазваляе ў адносінах да сябе. Ён можа душой і целама незлічоныя пакуты цярапець, але свайго сябра ён не павінен у пакутах пакідаць, а дзеля таго, каб пазбавіць сябра ад пакут, ён павінен быць гатовы і жыццём ахвяраваць.

Кыта:

Каханне – вось агонь магутны!

Драбнюткай іскры ад яго

Хапае, каб заслону неба спаліць ушчэнт, як палатно.

А цела чалавека – крохка, танчэй яно за небасхіл.

Як полымя яго ахопіць, скажы, ці выжыве яно?

[Здароўе душы і цела]

Душа – гэта цар краіны цела, калі яна здаровая, здаровае і цела, калі ж яна хворая, дык хворае і яно. Таго, хто валодае душой сваёй, можна лічыць царом цароў. Ад чысціні і бруду душы залежаць чысціня або бруднасць цела, гэтак жа як лад і неўладкаванасць царства залежаць ад справядлівасці і злачыннасці цара.

Цар – душа дзяржаўнага цела, душа – цар цялеснай дзяржавы.

Бэйт:

Каб царства славаю квітнела,

квітней, вялікі гаспадар,

Душа, здаровай будзь у целе,

бо ты ў дзяржаве цела – цар!

[Настаўленні царам]

Цар павінен быць часам міласэрным, а калі – і суровым. Каб адрозніць свайго ад чужога, ён павінен быць праніклівым і мудрым, каб адрозніць сябра ад ворага, ён павінен быць дасведчаным і разумным, бо і сябар, і вораг з-за страху ці надзеі паводзяць сябе як рабы цара. Яны не пакажуць свой сапраўдны твар, пакуль не настане час, каб паднесці дар або нанесці ўдар.

Бэйт:

Як гром раптоўна грымне ўранні,

Слабы набудзе моц, а моцны – слабым стане.

***

Што за карысць у тым, што цар кагосьці карае смерцю, а потым у тым каецца? Ці калі ён ганіць сам сябе, калі кагосьці у сане павышае, а потым паніжае, калі да прытомнасці вяртаецца?!

Бэйт:

У справах улады будзь пільным заўжды,

Інакш не мінуць табе зла і бяды.

***

Цар не павінен з-за ворага так шалець, каб і сябар у бяду трапляў, ён не павінен суперніка караць такім чынам, каб і яго прыхільнік прайграў.

Бэйт:

Змагайся з ворагам, ды не зусім зацята,

Каб засталася цэлай сябра хата.

[Веды – гэта багацце]

Распусны вучоны – гэта чалавек дасведчаны, які сам сябе прыгнятае, скупы багацей – гэта чалавек недасведчаны, які сам сябе пакутамі сцябае. Гэтыя людзі дарма жыццё марнуюць, перад смерцю яны раскайваюцца і шкадуюць. Першы мучыўся, каб набыць веды, а на справе прымяніць іх не ўмеў, другі мучыўся, каб набыць багацце, а скарыстацца ім не паспеў.

Кыта:

Не хоча знаток дадаць справы да ведаў,

Прагне багаты манеты збіраць.

Памруць – і не будзе ні вед, ні манетаў.

І прыклад іх сумны – урок нам, відаць.

***

Ліхіх людзей шкадаваць і рабіць ім дабро – значыць добрым людзям рабіць ліха і чыніць зло. Літаваць ката – значыць знішчаць галубоў, даць волю лісе – значыць усіх курэй знішчыць дазволіць ёй.

Бэйт:

Хто ваўка надумае карміць штодня агнём,

Аленяў той пагубіць няведання агнём.

***

Веды набываюцца, каб веру мацаваць, а не для таго, каб багацце нажываць.

Скупы багацей – жывёла, нагружаная кнігамі; вучоны, які не дзейнічае адпаведна закону, – гэта хмара, якая не прыносіць дажджу.

Бэйт:

*Насільшчык-невук ходзіць з грузам важкім –
карысці ў тым няма зусім.
Заробіць ён на гэтым цяжка,
магчыма, ледзь дырхем адзін.*

***

Скнара адчувае жорсткія пакуты, каб сваю маёмасць захаваць, зайздросны з-за сваіх ганебных паводзін не можа спакойна спачываць. Адзін есць сам сябе, і ад таго гіне, другі хварэе за тое, што чыніць.

Бэйт:

*Таму чужое вочы засціць, вось пакута! –
А гэты да свайго добра прыкуты.*

***

Маёмасць – твая, калі ты яе выкарыстоўваеш, а іншым пакідаеш тое, што сабе захоўваеш. Не шкадуй расходаваць на сябе тое, што зарабіў сваёй працай, не трымай яго ўпотаі, каб яно не дасталася тваім ворагам або сябрам потым.

Бэйт:

*Толькі тое, што карысна, ты маёмасцю лічы,
А што шкоду нам прыносіць, шчыра ворагу ўручы.*

***

Разумныя людзі не спадзяюцца на ласку цароў ды каўтаў, мудрацы – на словы шалёных ды вар’ятаў.

Цары – людзі свавольныя, вар’яты – бязвольныя, і іх усіх пазбягаюць мужы, да развагаў здольныя.

Бэйт:

*Той самавольны, гэты – волі не відаў,
А мудрасці ніводзін не прыдбаў.*

***

З дапамогай маёмасці можна бяды пазбаўляцца, а калі пашкадуеш яе, можаш і з жыццём развітацца. Не ўпускай такога выпадку, бо застацца ў жывых важней!

Кыта:

*Як золата табе даецца за мядзяк,
Памылішся, калі марудзіць
станеш раз за разам,
Хай Бога ты зрабіў аховаю сваёй,
Ды ўсё ж спяшайся і дарма
не марнуй ты часу.*

***

Народ не паважае таго, чый нястрыманы язык выдае яго балбатлівую натуру. Лайдак, які не закрывае рот, падобны на сабаку, які брэша ноч напралёт. Хоць чарнароты чалавек сэрцы людзей ранамі пакрывае, але і на сваю галаву бяду наклікае.

***

Невук, які жахлівай балбатнёй горла дзярэ, падобны на асла, які без дай прычыны горлам бярэ.

***

На саладкамоўнага, які мілы і ласкавы ў сваіх прамовах, людзі не крыўдзяцца нават тады, калі ён прыносіць сумную вестку і засмучае словам.

***

У словах можна знайсці ўсякае дабро, нездарма людзі кажуць, што подых мае душу. Менавіта таму, верагодна, Масіх⁷³ уваскрашаў подыхам мёртвых.

***

Непрыемны чалавек, які агідным голасам усякую лухту бясконца лапоча, падобны на жабу, а голас яго параўнацца з яе кваканнем хоча.

***

Крыніца жывой вады шчасця – язык, але і прычына ўзыходу нешчаслівых зорак – таксама язык.

***

Той, хто стрымлівае язык, – высакародны мудрэц, той, хто распускае язык, – подлы дурань, які можа толькі дурнець.

***

Калі язык красамоўства мае, добра, калі ён з сэрцам за-адно бывае. Сэрца і язык – найлепшыя органы чалавека, як лілея і ружовы бутон – найлепшыя расліны кветніка. Чалавек адрозніваецца языком ад жывёл, і людзей адрознівае адзін ад аднаго таксама язык.

***

Язык – прылада маўлення, але ад непажаданых слоў яму можа прыйсціся дрэнна. Айнуль-Куззат дзякуючы языку Масіхам быў празваны, а Хусэйн Мансур з-за дзёрзкага языка быў пакараны.

---

⁷³ Іса Масіх – біблейскі Ісус Хрыстос.

Бэйт:

*Закаханых можа знішчыць вестка пра расстанне,
Вестка пра спатканне ім душу вяртае.*

***

Выдатна, калі язык салодкі, карысна, калі ён мяккі.
Калі салодкі язык робіцца горкім, ён усім прыносіць за-
смучэнне, калі цукар ператвараецца ў горкае віно, то яго
ўжыванне выклікае грэх.

***

Добрыя словы – слодыч для сэрцаў чыстых, прадавец
халвы – усім дзецям прыемны і блізкі.

Бэйт:

*Добрае слова – як босым абутак,
І сілу яно адбірае ў атруты.*

[Пра хлусню]

Кожны, хто лухту нясе, сам сябе ганьбіць пакрысе.
Краснабай, які праўдападобна схлусіў, падобны да май-
стра залатых спраў, які пазалаціць срэбра мусіў. Хлус-
ня нават у казках сон выклікае, хлус нібыта ў сне лятае.
Хлуслівага цвярозым лічыць не варта нам, за ім ідзе со-
рам па пятам.

***

Гаворка мае шмат разнавіднасцяў, але горш за ўсіх іх –
хлусня. Той, хто на хлусню час губляе, пра гэта не шкадуе,
а нават нос задзірае. Калі ён наіўнага слухача знаходзіць

і той яго хлусню за праўду прымае, гэта яго ў захапленне прыводзіць. З божых рабоў ён горшы за ўсіх, і Бог, і людзі асудзяць такіх. Паколькі да зла ідзе сам няшчасны хлус, з дома шчасця ён сыходзіць прэч без прымусу.

Бэйт:

*З дому шчасця такіх людцаў прэч трэба гнаць;
Наш свет – дом шчасця, значыць,
такім тут не след бываць.*

***

Той, хто сваё ілжывае слова з некім звяза, свой чорны твар алеем памажа.

Хлусня – цяжкі грэх, хоць бы яна была і нязначнай, бо атрута, калі яе нават мала, пагібельная і нясмачная.

Бэйт:

*Атруты хоць і вельмі мала, усё адно заб’е яна,
Хоць вастрыё іголки тонка,
ёй можна асляпіць слана.*

***

Той, хто ад аднаго чалавека да другога плёткі разносіць, адпушчаныя грахі людзей на сябе бярэ і яшчэ просіць. Данос непажаданы нават пра тое, што ёсць насамрэч, а што гаварыць пра яго, калі ён ілжывы? Даносчыкі ўсе, незалежна ад таго, данос іх праўдзівы ці не, – гэта лучыны для распалкі агню апраметнай.

Бэйт:

*Калі хто, сабраўшы плёткі, іх балбатунам аддасць,
Бог такіх, напэўна, кіне ў нетры Пекла за іх жарсць.*

***

Той, хто хлусіць маецца, са шляху асцярожнасці і разважлівасці збіваецца. Непраўдзівае слова да ўвагі праўдзівыя людзі прыняць не гатовы.

***

Хлус адзін ці два разы можа абдурьць людзей, ды ніхто не паверыць яго словам пасля таго, калі ён праславіцца як хлуслівы ліхадзей.

***

Язык з'яўляецца духоўнай скарбніцы замком, а слова – да гэтага замка ключом.

Бэйт:

Слова нам пакажа, што на сэрцы ў прамоўцы.

Хто мудры,

Той зведае, што ў казне – жэмчуг ці просты перламутр.

***

Праўдзівая гаворка вагу мае, кароткая гаворка захапляе. Хто доўга гаворыць, той надакучае, дурны той, хто ўвесь час адно і тое ж паўтарае.

[Заўвага пра вышукванне заганаў]

Той заганны, хто шукае заганы ў іншых, няшчасны той, хто іншым пра іх кажа і піша. Той, хто бачыць у людзях добрае, заўважае годнасці людзей, – гэта ўладальнік правільнага гледжання і чыстых вачэй. У каго розум няладны, той гаворыць няскладна. А хто розумам здаровы, ад таго мы чуем часцяком прыгожае слова.

***

Той, хто слоў не падбірае, у сваіх справах пралік дапускае. Той, хто нясе лухту і ёю захапляецца, потым пра тое шкадуе і каецца.

***

Гаворка без красамоўства можа быць не надта панаднай, але цалкам дастаткова, калі яна будзе ўпрыгожана праўдай. Чым гаворка ашуканца яскравей, тым яго мярзотнасць робіцца ясней. Праўдзівы, хоць яго гаворка і будзе бесцырымоннаю, не стане шкадаваць аб простасці сваіх выказаў. Ружа і ў ірваным пакунку выдатная, жамчужына і ў брыдкай ракавіне прывабная. Гаворка з прыдумкай нідзе, акрамя паэзіі, не ўхваляецца, а той, хто вядзе ілжывую гаворку, – дурнем называецца.

Бэйт:

*Калі падман у словах тоіцца,
мы гэта асуджаем,
Радком вершаваным падман той развянчаем.*

[Невук горш за асла]

Невук – асёл, і нават горшы за яго, бо яго можна куды заўгодна вадзіць і на яго што заўгодна грузіць. Асёл не прэтэндуе на перавагу і досціп, ён заўсёды пакорлівы, дасі ты яму есці ці не. Ён – уючны нявольнік, але ён і цягавіты працаўнік.

У невука няма і якасцяў асла, яго душа кепкія ўласціва-сці набыла. Ён ганарысты і пыхлівы скнара, у галаве яго – сотні распусных мараў. Ён тоіць у сваёй душы сотні шкод-

ных для людзей думак і падманаў, людзі могуць чакаць ад яго тысячы непрыемных неспадзяванак.

Крык асла непрыемны на слых, але іншых заганаў у ім няма. Ён з млына вязе да цябе дадому муку, а каб ты мог вырабіць з яе ежу, ён прывозіць табе дровы. Ён заўсёды гатовы працаваць. Невук будзе злавацца, калі яго ты назавеш аслom, а асёл на любыя словы не адказвае злом.

Бэйт:

*У адных – адны выгоды, заганы – у другіх,
Мудрэц жа лёгка зразумее, хто лепшы з іх.*

[Пра манеры]

Грубіяў з кіслым тварам няшчасны вечна, што б ён ні рабіў, гэта заўжды будзе не дарэчы. Яго нораў – гэта вораг, які яго сорамам пакрывае, гэта жорсткі вораг, які яго перамагае.

***

Ветлівы з усмешкай на твары, які сварак і непрыемнасцяў пазбягае, зямных выгод і нябеснага Раю дасягае. Яго радасны твар дарагі людскому сэрцу, народ захапляецца яго словамі і ім верыць. Ён чалавечнасцю скарае сэрцы, чалавекалюбствам чаруе душы. І вораг, і сябар яго паважаюць; дык няхай жа яго ўсе беды мінаюць.

Маснаві:

*Радасць сэрцам засмучоным
твару рысы прынясуць,
Словы стому і самоту вокамгненна прыб'рауць.*

*Яго ўсмешка, быццам ружа,
вы не знойдзеце чысцей,
Саладосці яго спеваў сам зайздросціць салавей.*

***

Не турбуйся з-за пагроз подлага зласліўца, не прымай за праўду хвалу лісліўца. Калі ты не будзеш звяртаць на іх увагі і не прымеш іх словы за чыстую манету, то першы не адважыцца ажыццявіць свае пагрозы і іх спыніць, а другі – сваю хвалу ў зняслаўленне перакіне.

Маснаві:

*Адзін да бліжняга імкнецца,
каб толькі злоснасць наталіць,
І ў другога мэта ясна – сабе ён хоча свет здабыць.
І калі не пойдзеш ты насустрач,
не спраўдзіш іх жаданні ім,
Той – ворагам заклётым стане,
другі – паклёпнікам тваім.*

***

Хоць непрыемная вестка і праўдзівая, не даводзь яе да слыху сяброў, калі хтосьці праявіў неразумнасць, не кажы яму ў твар аб ёй. Няхай вораг даставіць гэтую вестку першым, хай непрыяцель прымушае неразумнага чырванець за свой учынак.

Маснаві:

*Як слова сорам прынясе,
Ты не кажы, каб зналі ўсе.
Змаўчы, і сябар не забудзе,
Пакінь пагудку злосным людзям.*

***

Мудры той, хто не гаворыць няпраўду, але і не ўсялякую праўду таксама можна казаць. Напрыклад, хтосьці касавокі. Гэта зроблена Богам, а не ім самім. Навошта казаць яму, што ён касавокі? Хоць гэта і праўда, што добрага ў тым, што ты так скажаш? Бо так ты не прызнаеш дзеі Усявышняй Ісціны, дарма збянтэжыш чалавека, выкрыеш сваё невуцтва і засмуціш чужое сэрца. Лепш пазбягай такой непрыемнай праўды, лічы, што прыемная хлусня тут будзе лепш.

Бэйт:

*Калі падман змяшчае суцяшэнне,
Ён лепш за праўду, калі ў ёй – мучэнне.*

***

Смяротныя людзі свае гідкія ўчынкi годнымі называюць, сваіх распусных дзяцей выхаванымі ўяўляюць, як вершаплёты, якія нягодныя вершы складаюць. Бо гэта стварэнні іх – і дзеці, і вершы. Дрэжныя яны ці добрыя, але іх творцу яны здаюцца добрымі. Разумныя так не робяць, яны нічога не перабольшваюць і не прымяншаюць, усё ў натуральным выглядзе ўспрымаюць.

Маснаві:

*Ад Бога ўсё добрае і ўсё благое,
Кліч добрае добрым, а злым заві злое.
Калі ж добрым дрэннае будзеш ты зваць,
За зло ты дабро станеш раптам прымаць.*

[Задоволенасць малым]

Задоволенасць малым – залог незалежнасці, умова ўшанавання і павагі. Бядняк, задаволены малым, – гэта багацей, з якім не можа параўнацца ні цар, ні жабрак. Сквапнасць – прыкмета прыніжэння, сквапны багацей нізкі і нікчэмны.

Калі не бяруць тое, што сквапнасць змушае браць, гэту адсутнасць сквапнасці можна крокам да шчодрасці назваць. Прыхільнікі такой шчодрасці – высакародныя, сквапныя ж людзі – нібы бязродныя.

Бэйт:

*Сорам уджаленым сквапнасці джалам,
Прарок даражыў тым, каму трэба мала.*

[Лёгка прыйшло – лёгка і пайшло]

Усё, што лёгка даецца, не шануецца, яно не заслугоўвае высокай пахвалы. З кожнай печы выходзіць па тысячы гліняных місаў, таму кошт такой місы – медны грош. Калі штодня іх па сто штук будуць разбіваць, ніхто па гэтым не будзе бедаваць. Але кошт фарфаравай місы адпавядае працы, затрачанай на яе выраб, і берагуць яе адпаведна з коштам. А нізкае па кошце, не будзе шанавець ніхто нізавошта.

Бэйт:

*І чым цяжэй знайсці тавар,
тым больш каштоўны ён,
Таму і прагнуць мець яго купцы з усіх-усіх старон.*

[Цярпенне]

Шляхам цярпення многія цяжкія задачы знаходзяць вырашэнне. Той, хто ўвесь час спяшаецца, шмат спатыкаецца, а хто шмат спатыкаецца, часта падае і ўвесь час каецца.

Паспешлівасць у справах – гэта ўласцівасць юнака неспрактыкаванага; цярпліва чыніць любую справу – гэта ўласцівасць мужа сталага і адукаванага.

Бэйт:

*Хто паспешлівасць не любіць,
шпаркіх дзеяў, хуткіх слоў,
Той вырабіць і шоўк з тута,
і мёд з пялёсткаў узяць гатоў.*

[Пра пусты смех]

Подлы чалавек, які прывык смяцца з пустога, пяткі казыча, каб рассяшыць пустасмеха дурнога. Сярод распуснікаў блазен, мэта якога – смяшыць людзей, падобны на блудніцу сваімі паводзінамі і ладам ідэй.

***

Жартаваць непрыстойна, калі гэта закранае кагосьці асабіста. Таго, што дрэнныя людзі ўчыняюць, добрыя людзі – пазбягаюць.

***

Жарт узнікае ў стане весялосці, ён добры, калі з’яўляецца прычынай радасці, а не злосці. Добра, калі ў ім грубых

выразаў не сустракаецца, калі ад яго ніхто не бянтэжыцца і не засмучаецца. Такі досціп дазволены, а тое, што пераходзіць яго межы, – забаронена.

Бэйт:

*Жарт выдатны, як праўда аздобіць яго,
Ад людзей жа за глупства
чакаць нам чаго?*

***

Віно піць бароніць нам Божае слова, набожны адкінуць пляшку гатовы.

Нельга піць на людзях і памногу, не трэба хваліцца п'янствам і піць зрэдчас і трохі. Піць мала – уласціваць мудрых, піць таемна – якасць разумных. Здаровыя людзі могуць трохі глынуць – каб пазабавіцца, але перапіць – значыць здароўя пазбавіцца. Чалавек, пазбаўлены маральнасці, хутка паддаецца распусце, і другі амаральны чалавек лёгка яго ў п'янства апусціць. І чым больш такой слабавольны віна выпівае, тым больш ён волю губляе. Чым больш яму шкоды ад віна, тым мацней яно яму падабаецца. Ад пастаяннага п'янства чаго добрага п'яніца чакае? ён жа, губячы чалавечую годнасць, чаркамі атруту выпівае! Спевы п'яных нахабнікаў і гуляк падобны на брэх шалёных сабак. П'яніцы лічаць цвярозага сярод іх п'яніцам сярод цвярозых.

Напаказ маліцца – забаронена шарыятам, а адкрыта грашыць і наогул не варта.⁷⁴

---

⁷⁴ Тут і ў папярэднім абзацы п'янства прыпадабняецца да паказной богабязнасці. У апошнім сказе гэтай заўвагі робіцца відавочнай метафарычнасць папярэдняга абзаца.

Бэйт:

Каб нам заўсёды жыць шчасліва,
Пан Бог клапоціцца пра нас,
Ён загадаў, каб не чынілі і грэх, і подзвіг напаказ.

***

Той, хто шмат гаворыць і заўжды аб'ядаецца, той хіба што ў Пекла патрапіць спяшаецца. Той, хто любіць балбатаць і абжорствам забаўлены, той гонару і мудрасці пазбаўлены.

***

Зайздроснік – хворы на зайздрасць ліхую, які з-за пагібельнай хваробы страціў здароўе.

***

Той, хто ліхаслоўем жыве, бруд жуе.

***

Тыя, хто опіум і анашу ўжываюць, людское аблічча губляюць.

***

Сквапны ўвесь час па чужой маёмасці бядуе і жыццём рызыкуе.

***

Калі мужчына, стаўшы ўдаўцом, зашмат прыбіраецца, ён да жанчыны прыпадабняецца.

Бэйт:

Мужчыну ўпрыгожваюць веды і мудрасць,
Жанчынаў аздоба – адзенне і пудра.

***

Мужчына ў гадах, які прыхарошвацца стане – нібы падлетак, што яшчэ ані не цяміць.

***

Калі малодшы паводзіць сябе, як старэйшы, гэта сведчыць аб тым, што ён пазбаўлены розуму і сораму.

***

Стары, які фарбуе бараду басмой, падобны на юнака, які мае яе ружовым алеем⁷⁵.

***

Бедны, які бярэ пазыку, каб прамантачыць гэтыя грошы, зрае сваю бараду і робіцца прадметам здэкаў. Калі працэнты па пазыцы ўзрастуць, яму надзенуць на шыю калодку і ў вязніцу павалакуць.

***

Калі мужчына празмерна прыбіраецца, гэта з боку разумных людзей разумным не ўважаецца.

Рубаі:

*У Рамазана ноч сябе намажучь дзеці хной,
Красуня шоўкам стан аздобіць свой,
Але належыць строгай быць бабулі ўбеленай, старой,
Інакш смяцца будзе мудры над прыхаванай сівізной.*

***

Калі багач носіць халат зрэбны – гэта ўсё роўна, што атласныя адзенні будзе насіць бедны.

---

⁷⁵ Маецца на ўвазе празмерны клопат пра знешнасць.

***

Добры застаецца добрым і ва ўборы ірваным, ружа выдатная і ў адзенні з лапікаў тканых.

***

Зорка Зухаль⁷⁶ сонца не засціць, хоць высокае месца займае, вычварны дзіў⁷⁷ нават у райскіх адзеннях ад дзівоснай перы⁷⁸ адрозненне мае. Старая не зможа быць прыгажуняй гарэма, гіена не стане газеллю.

***

Старая блудніца ў румянах і басме – гэта руіна разламаная, у зялёную ды чырвоную фарбу пафарбаваная.

***

Калі гаспадар ў прысутнасці гаспадыні на служанку перакідаецца, падол жаночага гонару гаспадыні рабом апаганьваецца і сорамам пакрываецца.

Бэйт:

*Калі мужчына не жадае праўду славіць,
Хай наракае на сябе, як гора стане правіць.*

***

Невуку не кажы важных рэчаў, ён прагаворыцца па дурасці; не кажы яму аб разумных рэчах, ён не зразумее іх з-за сваёй тупасці. З ім трэба менш размаўляць, а лепш і зусім не рот пры ім не раскрываць.

---

⁷⁶ Планета Сатурн.

⁷⁷ Вычварная істота з іншасвету, джын.

⁷⁸ Казачная красуня з іншасвету.

***

Вьяўляць таемныя недахопы людзей – значыць губляць іх давер і абыходзіцца нядобра з чалавекам, падобным да цябе. Гэтым ты не толькі іншых людзей выкрываеш, але і свае ўласныя падобныя заганы выяўляеш.

Бэйт:

*Хто ўсім людзям нясе свае папрокі, быццам п'яны,
У тога знойдуць яшчэ горшыя заганы.*

***

Той, хто не кіруецца ведамі, якія набывае, падобны на таго, хто крыты канал будзе, а зямлю не засявае, нават калі і засявае, а ўраджаю ўсё адно не мае.

Бэйт:

*Хто веды збіраў, а да справы не стаў іх прыкладаць,
Падобны на сейбіта, што ураджай не думае ўбіраць.*

***

Неразумны ўчынак – трызненні п'янага ўслых асуджаць. Вар'яту лепш сказаць што-небудзь ціха або зусім прамаўчаць.

Бэйт:

*Калі сустрэнеш цяжкасць на жыццёвай пуцявіне,
Хай розум з мудрасцю ў бядзе цябе не кінуць.*

***

Калі ты на кінуты камяк броду адкажаш кулаком, то ў ірванай адзежы і з выдранай барадой вернешся ў свой дом.

***

Той, хто не прыслухаецца да сяброўскай парады, сам сябе карае тым, што каецца ў грахах і сам не рады.

Бэйт:

*Уважліва слухай ад мудрых парады,
Не будзе табе ў іх ні шкоды, ні страты.*

***

Калі няўмека ў прысутнасці майстра псуе справу, ён усю віну звальвае на недастатковае майстэрства яго; калі стрэпет⁷⁹ не адольвае ястраба, саломай закідвае яго.

Бэйт:

*Ляжыць бясільны, ворагам пабіты, ды злуецца,
Не ў сілах біцца ён і ў твар яму плюецца.*

***

Каб задаволіць свой запал, рыбак кідае кручок ў ваду; рыба ж, хочучы супакоіць сваю пашчу, трапляе на вуду.

Бэйт:

*Запал ёсць пастка для дзічыны і для паляўнічых.
Інакш бы не было ні паляўнічых, ні здабычы.*

***

Мала гаварыць – прыкмета мудрасці, мала есці – залог здароўя. Казаць усё, што прыдзе на думку, – якасць невука, у якога розум сышоў з тропу; уласціваць жывёлы – чым папала, набіваць сваё нутро.

---

⁷⁹ Птушка з сямейства драфіных памерам з курыцы.

Бэйт:

*Паменш, мой сябар, балбачы і дурнем бойся быць,
Паменш, мой дружа, еш і пі, бо быдла будуць біць.*

***

Не радуйся, калі магутны вораг становіцца тваім падначаленым, не забывай пра яго сілу, не будзь варонай. Караць яго трэба асцярожна, наглядаць за ім трэба мудра.

Бэйт:

*Ворага можаш хваліць ці пужаць –
не будзе табе паратунку імгнення,
Ворагаў кінь ты штодня нажываць –
тады ад бяды знойдзеш хвілю збавення.*

***

Вучоны, які хоча ў няведанні выкрыць невука і важкімі аргументамі яго акружае, тым самым сам сябе абражае. Вучоны павінен ведаць свой узровень і свае веды любіць, ён не павінен для праверкі жамчужынай па камені біць.

Бэйт:

*Калі самацветам ты будзеш біць аб камень,
Раней што разаб'ецца –
не толькі мудры сцяміць.*

***

Калі пярліна ўпадзе ў бруд, яна застанецца дарагой, калі ракавінку прышыць да кароны, яна не стане ад гэтага бірузой.

Кыта:

*Дзяўчына непрыгожыя – хоць плач,
Красуняй ёй не быць, хоць і шчыруе;
А свечка – чым цямней вакол імгла,
Тым больш яе святло чаруе.*

***

Не выхоўваць здольнага – несправядліва, выхоўваць няздольнага – дарэмная праца. Першага не губі, пакінуўшы без выхавання, на другога не губі працы, каб яго выхаваць.

Кыта:

*Выхаванне здольнага – нібыта жэмчуг,
Хоць у брудзе будзе, ды ачысціш неяк.
А сабачы аточак –
хоць вадой яго мый, хоць віном,
Вінаградам не зробіш: лайно ёсць лайно.*

***

Пачатак насмешкі непавагу выклікае, у канцы насмешкі сварка ўзнікае. Празмерныя заляцанні заслону сарамлівасці разрываюць, пасля чаго нават сарамлівы і ветлівы нахабнымі стануць. Старайся не разбурыць будынку павагі і ветлівасці, не выходзь з пакою пашаны і прыязнасці.

Рубаі:

*Выхаванне і сціпласць ёсць сведчанні веры,
Павага, пакорлівасць – шчасце без меры,
Сарамяжлівы будзе шчаслівым заўсёды,
Перад ім ласкі Божай адчынены дзверы.*

***

Распуснік сярод усіх народаў – невук, і невуцтва яго расце, калі ён хаваецца сярод аскетаў; распуста ганебная ва ўсіх формах, але горш за ўсё, калі яна праяўляецца ў форме пабожнасці. Ты будзь такім, якімі з'яўляюцца тыя, хто разам з табой, паказвай сапраўдны твар свой.

Маснаві:

*Ты сціпла і ветліва руш па жыцці,
Цярплінасць з павагай ты мусіш нясці.
Як людзі навокал, такім будзь і ты,
Дарогай шырокай вам разам ісці.*

***

Пралікі і памылкі дапускаюць усе людзі; хто заўважае і ўлічвае іх, той шчасным будзе. Выпраўляе памылку, хто прызнаецца ў ёй, павялічвае памылку, хто хоча апраўдацца ў дурасці сваёй. Чым больш такі чалавек стараецца давесці сваю правату, тым яго памылка бачней, чым пышлівей стаіць на сваім, тым больш ганьбіць сябе між людзей.

Маснаві:

*Калі сваю віну ты выправіць захочаш,
Прызнаць памылку мусіш, і без пылу ў вочы.
Калі ж пачнеш спрацацца, клікаць сведак,
То асуджэнне пойдзе за табою следам.*

***

Калі пажылыя людзі ў гаротнае становішча трапляюць, калі яны не могуць заняцца рамяством, а прасіць не жадаюць, спяшайся такім на дапамогу і памагай ім што ёсць змогі. Падаваць жа маладому жабраку, які можа рыдлёўку

трымаць ці дровы цягаць, – гэта значыць Божае дабро ў ваду выкідаць.

***

Багацей, прагны да багацця, нават у прыгожай зала-татканай вопратцы падобны на бліскучую муху, якая сядзіць на памыях.

***

Той, хто распытвае аб тым, чаго не ведае, выяўляе сваю вучонасць, а той, хто саромеецца распытваць – паказвае сваё глупства. Патроху пераймаючы веды, чалавек навукоўцам становіцца, калі шмат кропель збярэцца, мора ўтворацца. Той, хто пазбягае вучобы, – гультай, той, хто для гэтага знаходзіць адгаворку, – нягоднік, і тым, хто імкнецца набыць веды, ты перад імі перавагу аддай!

Бэйт:

*Хоць і не ведае нічога дурны і ведаць не імкне,
Мудрэц жа ведаў мае многа,
ды веды вабяць, як раней.*

***

Мудры сын жабрака – суразмоўца вялікіх людзей, ня-дбайны сын багацця – таварыш злодзеяў і сам зладзей. У ведах і вучонасці першага цары маюць патрэбу, з-за невуцтва і упартасці другога ад яго ўцякаюць людзі і шле праклёны неба.

Кыта:

*На свеце многа ёсць цудоўных беднякоў,
Якім султан заўжды удзячны за параду,*

*І багацеяў шмат, духоўных жабракоў,
Якім султан з-за пыхі іх не рады.*

***

Лепш быць спакойным і есці нішчымную зацірку ў або-
зе, чым есці здобныя калачы і жыць увесь час у трывозе.
Лепш сядзець на зямлі ў зношаным халаце, чым перад
некім ў залататканым каптане халопам стаяці.

Кыта:

*Той жабрак, што ў куце
закімарыў на цыноўцы,
Ды вольна ад жыццёвых клопатаў жыве,
І ці не лепш жыве жабрак,
чым пан багаты,
Што на пярыне спіць, ды рабскі існуе?*

***

Сабака – нізкае стварэнне, а чалавек двух сусветаў вар-
ты, безумоўна, ды верны сабака лепш за людскіх сыноў
падступных і вераломных.

Кыта:

*Ад подлых, падступных далей ты трымайся,
Прыгнёту і крыўд іх асцерагайся,
Лепш сабаку служыць, бо той не ўцячэ,
А служэнне падступным не раз апячэ.*

***

Прагны не здольны ні на што, акрамя абжорства за
кошт чужы; ад самалюба нічога не чакай, акрамя балбатні
аб сабе, дзе ты і слова не скажы.

Маснаві:

*Дай яму кавалак больш ды тлусцей падліўкі,
Ён сваю талерку ліжа, аб усіх забыўшы,
Той аб мужнасці балбоча, пра сваю мараль,
Ад нуды ўсе пазяхаюць, сапсаваны баль.*

***

Разумны з памылак іншых набывае ўрок рана і становіцца на праўдзівы шлях перш, чым будзе выкрыта яго загана.

Кыта:

*Мудрэц хібу заўважае – і бярэ з яе ўрок,
Па дарозе праўды рушыць ён дае сабе зарок,
Хібу выправіць павінен, каб не ткнулі на яе,
Мудры мусіць ведаць добра ўсе памылкі сам свае.*

***

Юнацтва – вясна кветніка жыцця, святло жыццёвай спачывальні. Ад гэтай вясны кветкі радасці і весялосці расцвітаюць, яркія прамяні гэтага святла дом захаплення і радасці напаўняюць.

Юнацтва – гэта моц і сіла людзей, у ім прыгажосць чалавека і яго вытанчанасць. У юным узросце ўсё пачуцці вострыя і адчуванні моцныя, цела выдатнае і ўсе яго органы таксама; у душы трывога кахання з’яўляецца, сэрца да хітравокіх прыгажунь звяртаецца.

Ад юнацтва ў маладых людзей вытанчанасць, з-за яе адсутнасці пажылыя праліваюць слёзы. Яна дае сілу імкненню ў заможных да ўлады і дае шпаркасць нагам людзей, што бягуць ад здрады. Юнацтва дазваляе майстэрскім наезнікам на арэне сваё майстэрства паказаць, весялосць юнацтва надае скауну сілы скакаць.

У юнацтве грэшным шляхам запал задавальняюць, і ў юнацтве шляхам набажэнства духоўнай дасканаласці дасягаюць.

Гулякам у шынках у юнацтве прыемна піць і гуляць, а набожным ў юныя гады прыемна быць справядлівымі і Богу малітвы адпраўляць.

Рубаі:

*Шануйма юнацтва, мілая дзятва,
Старым няма радасці ад ежы і пітва,
І жывіце радасна, зайздрасці не меўшы,
Шчасцем суцяшайцеся,
свет абняць умеўшы.*

***

Старасць – гэта пахмелле ад віна юнацтва, гэта хва-равітасць пасля юнацкага здароўя.

Яна жыццярадасных людзей засмучае, да развітання з жыццём іх спіну схіляе.

У сталым узросце галіны мар і спадзяванняў ламаюцца, чалавек ад усялякіх намераў і дзеянняў адракаецца. Ён перастае думаць пра тое, каб узвышацца, ад слёз раскаяння і крыўды цялесная крэпасць пачынае разбурацца.

Старасць – вязніца няздзейсненых надзей, старасць – дом смутку і роспачы.

Сагнёнае тулава пажылога чалавека азначае, што зямля яго чакае, важкі доказ гэтаму – што ён ад прыгажунь агіду мае.

Рукі яго трасуцца, бо ён прагне піць віно існавання неўміручага, вочы яго слязцяцца, бо ён ахоплены хваляваннем пасмяротнай жалобы, калі цела з душой будзе разлучана.

Замест памяці надыходзіць забыццё, пажылы забывае вучэнне, забывае і само жыццё. Цела здароўе губляе, розум галаву пакідае.

Юнакі дзівацца, што ён усяму здзіўляецца, дзеці з яго лядашчасці насміхаюцца. З-пад кожнай валасінкі якая-небудзь хвароба выглядвае, ва ўсім недамаганне, паўсюль – старасць непраглядная.

Жонка і дзеці стамляюцца яго даглядаць, слугі перастаюць яму дагаджаць. У целе яго збіраюцца разнастайныя хваробы. З-за мноства хвароб яму надакучае жыццё.

Жыць яму цяжка з-за непаслушэнства сваякоў, жыццё яго горкае з-за патрэб яго сяброў. Сліна яго соль яго слоў змывае, ваду яму добрыя людзі ў рот сілком уліваюць. Вусны яго не змыкаюцца, нібыта ён сам над сваім станам насміхаецца. Галава яго ўпасці на грудзі гатова, з кувэрка рота сыплюцца самацветы зубоў. Надзея на вылячэнне ад сэрца яго аддаляецца, смерць у параўнанні з такім жыццём у сто разоў лепшай уяўляецца.

Рубаі:

*Маладосць сыходзіць, старасць настае,
І цяпла для крыві ўжо не стае,
І напой жыцця больш не вабіць рот,
Лепей смерць, чым цяжкі ад жыцця прыгнёт.*

Рубаі:

*Шкада, маладосць знікла, прапаў апошні след,
І старасць падабралася з чаргі бясконцых бед.
Калі пражыў заможна хоць сто гадоў, ды ў час
Памерці не жадае, як быць, хто дасць адказ?*

[Пра вартасці падарожжаў]

Наколькі ж далёкая трывалая зямля ад нябёсаў рухо-
мых, як далёка прах зямлі ад зорак вандроўных!

Зямля і прах не рухаюцца, таму іх топчуць ногі мужоў,
нябёсы і зоркі кружацца над галовамі гордых цароў. Ця-
жар і цяжкасць – залог маральнасці і ветлівасці, бо цяжар
і цяжкасць спадарожнічаюць нам толькі ў вандраваннях.

Падарожжы – горан для распаленых металаў, у якім
выпрабоўваецца золата існасці мужчыны.

Падарожжа разлучаных аднаго з адным зводзіць, ня-
ўдачнікаў ў дом поспеху прыводзіць.

Яно прыводзіць да сталення няспелых, спрыяе страва-
ванню, дазваляе ўбачыць цуды свету і пашырыць круга-
гляд.

Падарожжа дазваляе наведаць магілы вялікіх людзей,
дазваляе пабачыць добрых і стаць свяцей.

Яно паводзінам падарожніка пэўную форму надае,
сэрцу імкнуцца ва ўсе бакі не дае. Падарожжа дазваляе на-
быць веды аб селішчах і стаянках. Яно вучыць пераносіць
спёку і сцюжу, слодыч і горыч. На шляху ў нагу падарож-
ніка шыпы перажыванняў і бедстваў утыкаюцца, але на
месцы кожнага шыпа ружы дасягнутай мэты распускаяюц-
ца. Ад цяжкасцяў падарожжа ён будзе сілы губляць, пад
нагамі іншых падарожнікаў ляжаць, цела скрывяніўшы,
але сэрца будзе вылечана і люстэрка душы ачышчана.

Падарожнік прыгажосць кожнай краіны знае, стано-
вішча кожнай стаянкі ўсведамляе. Хто не падарожнічаў, не
ведае, што такое спакой, хто не вандраваў, не ведае і край
родны свой. Вада ў моры не цячэ – і яе нельга ўжываць,
а вада ў рацэ цячэ – і яе кожны можа скарыстаць.

***

Некалькі глыткоў вільгаці ў цела не ўводзь, і некалькі кропель – не выводзь. Ад дзеяння гэтых глыткоў ты пазбавішся спакою, тыя кроплі абярнуцца бядою. Гэтыя глыткі – паток няшчасцяў, які разбурае дом веры, тыя кроплі – вір выпрабаванняў, які пазбаўляе жыцця.

Калі ты выкінеш жамчужыны са скарбонкі цела, то будзеш пазбаўлены маёмасці, калі ты будзеш наліваць колькі глыткоў вільгаці ў келіх цела, ты будзеш нямецць ад злачынстваў жарсці.

Гэтыя глыткі – першапрычына зла, далей трымайся ад іх, а кроплі – вільгаць жыцця, не марнуй дарма іх. Ужыванне першых азначае, што ты крывапійца, растрата другіх – што ты будучага дзіцяці забойца. Глытаючы гэтую вільгаць, сябе не забівай; губляючы кроплі вільгаці жыцця, нашчадкаў сябе не пазбаўляй.

***

Закаханае сэрца – яркая свяцільня, закаханыя вочы – крыніца вады.

***

Нельга нагрузіць страўса, хоць «птушкай-вярблюдам» яго і завуць; хоць у палаткі ёсць крылы, яны па паветры не панясуць.

***

Справа агню – апаляць, справа ветру – змятаць.

***

Вада прыемная з лёдам, страва смачная з соллю, а чалавек упрыгожваецца гаворкай.

***

Прытрымай апетыт, калі хочаш быць здаровы, як бык;
а хочаш быць у пашане – то прытрымай язык!

***

Добрае адзенне ўпрыгожвае цела і дадае славы, улагоджвае душу добрага памочніка добрая справа.

***

Ад скапнага багацея велікадушнасці не чакай і не чакай манет ад жабрака.

***

Хіба можа быць, што скупы будзе добрасумленны да добра чужога, або велікадушны апынецца нядобрасумленным у дачыненні да каго другога?

***

Нельга срэбра маланкі сабраць, нельга нітку дажджу вузлом завязаць.

***

Вар'ята настаўляць – усё адно што спыніць віхуру спрабаваць.

***

Упарты не можа добрым таварышам і сябрам стаць, няверная жонка не стане сапраўднай сяброўкай і маці.

***

Загадзя вядома, што будзе багаты невук прамаўляць і што будзе залацістая муха выбрабляць.

***

Ад распуснага не чакай сумлення, а ад несправядлівага – вернасці.

***

Дарэнне ўсмешкай суправаджаць – гэта да аднаго падарунка другі дадаць.

***

Не бываюць чыстымі ўласцівасці бязбожных; палка, якой адганяюць сабак, царскім жазлом быць не можа.

***

Чым лепш чалавек служыць царам, тым больш ён іх баіцца.

***

Хто здавольваецца малым – мудрэц, вольны ад патрэбаў, задаволенасць малым – гэта скарб невычэрпны.

[Пра сябра-невука]

Сябра-невука сябрам не называй, яго дурнымі байкамі свой розум не зацямяй. Многія дзеці ад неразумнай любові бараду сваім бацькам вырываюць, здзяйсняць намаз ім перашкаджаюць. П'яныя, жадаючы мудрацам ногі цалаваць, падаюць ніцма, ванітуюць і апаганьваюць падол людзей, што побач стаяць.

Вучоны вораг можа быць карысным, а сябар-невука прыносіць толькі шкоду рукамі сваімі, гэта трэба мець на ўвазе падчас зносін з імі.

***

Жыццё трэба заўжды шанаваць, за здароўе і спакой
лёсу малітвы здзяйсняць.

***

За маёмасцю не ганіся, небагатым станам ганарыся.

***

Пра перакананні свае кожнаму не распавядай, грошы
свае на вецер не кідай.

***

Да пакорлівасці прывыкай, сціпласцю душу суцяшай.

***

Не кажы бескарысныя рэчы, не адмаўляйся слухаць
карысныя словы дарэчы. Хто менш размаўляе, рэдка па-
мыляецца, хто менш есць – радзей спатыкаецца.

***

Быць заўсёды трохі галодным – залог мудрасці, сы-
тасць – прычына дрымотнасці.

***

Імкнення да сытасці пазбягай, сам будзь галодным,
а ежу галодным давай.

***

У пышным адзенні ганарыста не гуляй, калі хочаш
быць прыгожым, голых апранай. Чым адзенне прыгажэй,
тым лепш апрануць ім іншых.

Бэйт:

*Хоць ты халат з парчы надзенеш,
то знос павінен надысці.
Калі ж ты голага адзенеш, халата лепей не знайсці.*

[Пра захаванне таямніц]

Кожнага ў захвальнікі таямніцы сваёй не прызначай, у гэтым свеце мала годных людзей – так і знай. Нікому з чалавечага роду не давярай, нават перад анёлам свой рот не разяўляй. Калі ты сам не можаш захоўваць сваю таямніцу, як жа іншы будзе захоўваць яе?

Калі ты сам адкрываеш сваю скарбніцу і раскідаеш з яе жамчужыны, то няма толку маліць таго, хто іх збірае, каб ён іх захоўваў. Ты сам ведаеш, што не можаш захаваць сваю таямніцу, – што ж ты злуешся на іншага за тое, што ён тваю не захаваў?

Дрэнна тое, што ты таямніцу сваю траціш, яшчэ горш – што іншага вінаваціш.

Свае заганы ўвесь час выпраўляй, а на заганы іншых не зважай.

Бэйт:

*Заганы іншых бачыш ты? Свае лепш пашукай!
«А я ці ж так невінават?» – часцей сябе спытай.*

***

Праўдзівую гаворку хлуснёй не пераманьвай; язык, здольны гаварыць праўду, хлуснёй не апаганьвай!

Хлуса нельга чалавекам называць, не справа мужоў – ілгаць. Губляе давер людзей той, хто няпраўду балбоча,

таму што ён жэмчуг, нібы ракавіну, у бруд кідае ахвоча. Той, хто мяшае праўдзівыя словы з падманам, кідае ў бруд каштоўны жэмчуг, нібыта п'яны.

Бэйт:

*Ужо калі ў чорны бруд ты кінуў жэмчуг свой каштоўны,
Дык хіба здзівішся, сябрук, імклівай зменлівасці кону?*

***

Сябрамі Бога лічаць праўдзівых і сумленных мужоў, ворагамі Бога – хлуслівых віжоў.

Языку волі не давай, заўсёды абдуманая слова ўстаўляй! Тое, што трэба казаць, кажы своєчасова, а калі трэба маўчаць, дык не кажы ні слова.

Ёсць словы, якія слухача надзяляюць душой, а ёсць словы, за якія прамовец расплачваецца галавой.

Язык павінен быць з душой заадно, лепшая гаворка ў таго, у каго шчырае напаўненне відно. Пакуль словы ў душы не паспеюць, іх не кажы, не вылівай усё, што маецца на душы.

На душы будзе цяжка, калі язык за зубамі трымаць, але ён прынясе бяду на тваю галаву, калі яму волю даць.

Там, дзе трэба сказаць, кажы, ды не забывай: там, дзе нельга казаць, рот не раскрывай!

Вар'ят не будзе гаварыць няпраўду, але і разумны не павінен казаць усю праўду.

Маснаві:

*І хоць мудрэц нам праўду кажа,
Ды сёе-тое ў мех завяжа.
Выдатна праўды залатое слова,
Ды сцісласць – важная аснова.*

***

Усё, што здараецца з табой, непазбежным вызначай, што б ні бачыў у сне, усё адно толькі добрага чакай.

Не пераймайся з-за ліхаслоўя люду, на зайздрасць хворага; будзь справядлівы, не крыўдзі нават палоннага ворага. Як здарыцца апынуцца ў тваіх руках ворагу твайму, выяві велікадушнасць, акажы яму ветласць і даруй яму!

Не праяўляй дасціпнасці пры несправядлівым і бяздушным, маўчы, калі побач з табой даносчык або няўдзячны двурушнік.

Мудры чалавек пра страчанае гаварыць не можа, мара вярнуць юнацтва не дапаможа.

Мінулы час не вяртаецца, а той хто загадвае наперад, потым каецца. Адзін цюрк выслоўе прывёў: «Наша жыццё – гэта цяперашні час, што прыйшоў і пайшоў».

Бэйт:

Што было і што будзе – што за клопат, мучэнне?

У цяперашнім часе для нас вялячэнне.

І наша жыццё – толькі гэта імгненне,

наша жыццё – толькі гэта імгненне,

наша жыццё –

толькі

гэта

імгненне.

Рубаі:

Паэму, што цяпер я завяршаю,

«Улюбёны сэраў» із надзеяй называю.

Калі ў ёй знойдзеца загана, хай прабачаць.

Хай шчасце чытачоў маіх спаткае.

Хранаграма:

Скончыў кнігу я маю, маіх роздумаў плод,
Буду рады, як людзі карысць з яе возьмуць.
Слова «хуш»⁸⁰ прачытай – напісання то год.
Чытачоў хай жыццё толькі радасцю поіць.

---

⁸⁰ Калі скласці лічбавыя значэння арабскіх літар-складнікаў слова «хуш» (ح 300 + ه 6 + و 600), то паводле сістэмы *абджадзія* атрымаецца 906 г. хіджры, або 1501 г. – год заканчэння кнігі.

СЛОЎНІК

Абдулла ібн Джа'фар (пам. 699) – пляменнік халіфа Алі, праславіўся сваёй шчодрасцю.

Абдулла ібн Мубарак (пам. 787) – Абу Абд ар-Рахман Абдулла ібн Мубарак Марвазі, тэолаг, хадзісазнавец.

Абдульвасі – Фарыд ад-Дзін ібн Умар Гурджыстані – паэт XII ст.

Абдульхасан Куманджы (пам. 959 – вядомы харасанскі суфій.

Абу Бакр (Абу Бекір) – першы з чатырох праведных халіфаў, якія кіравалі пасля Мухамада صلی الله علیه وسلم.

Абу Бакр Варак (пам. 980) – вядомы сярэднеазіяцкі суфій, родам з Тэрмеза.

Абу Бакр Васіты (пам. 932) – вядомы іракскі суфій, родам з Нішапура.

Абу Абас Касаб (X ст.) – суфійскі шэйх, адзін з першых суфіяў на іранскім узбярэжжы Каспійскага мора.

Абу Алі Дакак (пам. 1014) – вядомы харасанскі суфій.

Абу Алі Рудбары – Ахмад ібн Мухамад Абу Алі Рудбары (пам. 934), суфійскі шэйх і пісьменнік.

Абу Алі Сіна (Абу Алі ібн Сіна, Авіцэна) – Абу Алі Хусейн ібн Абдула ібн Сіна (908–1037), вялікі лекар, філосаф і паэт, родам з Сярэдняй Азіі.

Абу аль-Газі – лякаб (ганаровы тытул) Хусейна Байкара (1438–1506), цімурыда, правіцеля Харасана і сябра Наваі па навучанні ў медрэсэ.

Абу Лягаб – дзядзька прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم, які вараваў з ім і быў выкляты Богам у Кур'ане (сура 111).

Абу Саід Хараз – Ахмад ібн Іса Багдадзі (пам. 890/891), вялікі суфій.

Абдульма'лік ібн Марва'н (пам. 705) – халіф з дынастыі Амеядаў.

Абдульх'асан Нуры' (пам. 907) – іракскі суфій.

Абдульхасан Харакані (пам. 1033) – знакаміты харасанскі суфійскі шэйх.

Абдульхай (1360–1420) – мастак і каліграф.

Абу Саід Абулхайра Майханаі (957–1049) – знакаміты харасанскі шэйх і паэт.

Абу Саід Харазі (пам. 899) – вядомы егіпецкі суфій, паслядоўнік Зуннуна.

Абу Хашым Суфі (пам. 777) – адзін з першых суфіяў.

Адам – першы чалавек, створаны Богам. Яго таксама клічуць «Абу-ль-башар» («Айцец чалавецтва») і «Сафіюлла» («абраны раб Аллага»).

Аджам – тэрыторыя, населеная іранскімі (альбо проста неарабскімі) народамі.

Азраіль – анёл смерці.

Азхар – Азхар Табрызі (1422–1502/3), вучань Джафара Табрызі, каліграф.

Айван – адкрытая галерэя, тэраса перад домам, палац.

Акіль ібн Абу Таліб (пам. 670) – стрыечны брат Пра-рока صلی الله علیه وسلم.

Аліды – нашчадкі халіфа Алі (гл. Алі ібн Абу Таліб).

Аліф – першая літара арабскага алфавіту.

Алі ібн Абу Таліб (пам. 661), стрыечны брат і зяць пра-рока Мухамада صلی الله علیه وسلم, чацвёрты праведны халіф.

Аллаг – імя Бога ў ісламе. Звычайна перадаецца як калька з рускай мовы – «Алах», што супярэчыць магчымасцям беларускай фанетыкі ў перадачы слова максімальна блізка да арыгіналу.

Анвары – гл. Аўхад ад-Дзін.

Анка – арабскі назоў міфічнай птушкі Сімург, яка жыве на гары Каф і здольная захіліць сабой сонца, у паэзіі – сімвал недасяжнага.

Аль-Ансары – Абдула аль-Ансары (1005/6–1088), знакаміты тэарэтык і практык суфізму і паэт.

Ансары – літ. «памочнікі», паплечнікі Прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم, з ліку жыхароў Медзіны.

Анушырван (Нушырван) – цар Ірана з дынастыі Сасанідаў Хасроў I Анушырван (531–579), вобраз ідэальнага правіцеля ў персідскай літаратуры.

Арафат – гара на ўсход ад Мекі, уваходзіць у маршрут паломнікаў, якія здзяйсняюць хадж.

Ардашэр – Ардашэр Папакан (224–241), заснавальнік дынастыі Сасанідаў.

Асаф – паплечнік цара-прарока Сулеймана (Саламона), яго міністр (візір) і сваяк.

Асір – Асір ад-Дзін Абдула Аўмані (пам. 1236) – паэт, пісаў на арабскай і персідскай мовах.

Асмаі – Абу Саід Абдुльмалік ал-Асмаі (пам. 828), вядомы арабскі філолаг.

Атар – Фарыд ад-Дзін Мухамад ібн Абу Бакр, вядомы па мянушцы Атар – вядомы суніцкі персідскі суфійскі паэт XII ст.

Аўхад ад-Дзін – Алі ібн Мухамад ібн Ісхак Анвары (1105–1187) – персідскі паэт і мысляр.

Аюб – прарок-цярплівец, які быў выпрабаваны стратай дзяцей, маёмасці і здароўя, аднак не наракаў на Бога і лёс, за што быў вернуты ў нармальны стан і атрымаў яшчэ больш даброт ад Бога.

Аят – верш Кур’ана.

Батман – мера вагі, якая мела ў розных месцах мусульманскага свету рознае значэнне (ад некалькіх кілаграмаў да некалькіх пудоў).

Балхі Шакык (пам. у 810) – вядомы суфій.

Баязід – Баязід (Абу Язід) Бістамі, Тайфур ібн Іса (пам. 874), знакаміты іранскі суфій.

Бэйт – двухрадкоўе.

Бішр Хафі (пам. 841) – іракскі суфій.

Бузурджміхр – легендарны мудры візір Хасрова I Анушыврана (гл.).

Бурак – цудоўная верхавая жывёла Мухамада صلی اللہ علیہ وسلم, на якім ён узнёсся на неба падчас Небашэсця (каля 619 г.).

Візір (вазір) – міністр, саноўнік, саветнік правіцеля.

Ваіз – прапаведнік, які чытае маральнае настаўленне (*ваіз*).

Вакуф – фонд дапамогі людзям, а таксама расходаванне сродкаў на грамадскія патрэбы. Вядомы былі вакуфы, якія мелі мэтай падтрымку вучоных, студэнтаў, пажылых людзей, маламаёмных. Асобныя вакуфы – для пунктаў кармлення галодных, догляд бяздомных людзей і жывёл, утрыманне мячэцяў, дарог, вадаёмаў, каналаў, фантанаў.

Газель – 1) зграбная парнакапытная жывёла; 2) лірычны верш.

Гаман – дарадца Фараона, нявернік, які дапамагаў Фараону супраць Мусы.

Гебры і магі (не блытаць з чараўнкамі) – зараастрыйцы.

Герацкі старац – гл. аль-Ансары.

Гідждувані – Абдулхалік Гідждувані (XII ст.), адзін з заснавальнікаў суфійскага ордэна Накшбандзія.

«Гулістан» («Сад ружаў») – твор Мусліх ад-Дзіна Саадзі Шыразі (1184–1292).

Гулям – раб, слуга.

Гурыя – райская панна.

Давуд – прарок паводле Кур’ана, адпавядае біблейскаму Давіду (пам. 950 г. да н.э.), цара Юдэі і Ізраіля.

Даджал – біблейскі Антыхрыст, вораг Ісы, мір яму, які будзе пераможаны Хрыстом падчас другога прышэсця.

Джарулла – вядомы каментатар Кур’ана імам Замахшары (1074–1143), знаўца арабскай мовы, граматыст.

Дырхем – сярэбраная манета.

Дэвіш – літар.: «бядняк», жабрак, вандроўны манах, суфій, аскет.

Джабраіл – анёл Гаўрыіл.

Джамі – Нур ад-Дзін Абдурахман ібн Нізам ад-Дзін (1414–1492) – паэт і мысляр, настаўнік Алішэра Наваі.

Джафар – Камаль ад-Дзін Джафар ібн Алі Табрызі (пам. 1456/58), урач, каліграф.

Джахіз – Абу Усман Амр аль-Джахіз (770–868), знакаміты арабскі пісьменнік, вядомы таксама сваім непрыгожым абліччам («джахіз» – «лупаты»).

Джамшыд – міфічны правіцель старажытнага Ірана, легендарны багатыр. Паводле падання, Джамшыд валодаў чароўнай чашай у якой можна было бачыць усё, што адбываецца ў свеце.

Джын – дух, дэман, які можа быць карысны і нашкодзіць чалавеку.

Джунайд – Джунайд Багдадзі (пам. 910), знакаміты тэарэтык і практык суфізму.

Дзіван – 1) савет вяльможаў, сход мудрацоў; 2) збор вершаў.

Дзінар – залатая манета.

Дзіў (дэў) – злы дух.

Дуа – мальба, просьба да Бога.

Загір – Загір ад-Дзін Нішапуры, паэт і гісторык XII ст., сярод іншага, аўтар «Сіндбад-намэ».

Зікр – услаўленне Бога, маленне, таксама – роздум і свядомая дзейнасць, цалкам прысвечаная Богу. Бывае адзіночны і калектыўны, гучны і ціхі, звычайна выконваецца без старонніх рухаў.

Зулейха – жонка егіпецкага вяльможы, якая закахалася ў Юсуфа (Іосіфа) Прыгожага. Гэта гісторыя ўзгадваецца ў Бібліі і Кур’ане. Сімвал кахання, якое парушае межы дазволенага, але ў выніку доўгіх перыпетый лёсу прыходзіць да шчаслівай развязкі праз законны шлюб.

Зуннун – Зун-н-Нун аль-Місры (пам. 859), егіпецкі суфій.

Зухаль – планета Сатурн.

Ібрагім – біблейскі прарок Абрагам, яму прысвечаны шэраг аятаў і асобная сура Кур’ану.

Ібрагім ібн Сулейман ібн Абдульмалік ібн Марван (пам. 744) – апошні халіф дынастыі Амеядаў.

Ібрагім Сітнаба – адзін з папличнікаў Ібрагіма Адхама, вядомы пад куньяй Абу Ісхак. Родам з Кірмана, жыў у Герцае. Пахаваны ў Казвіне.

Ібрагім Хавас (першая палова IX ст.), тэарэтык адной з містычных плыняў.

Ідрыс – біблейскі прарок Энах.

Ільяс – біблейскі прарок Ілля, часам атаясамліваецца з Хызрам (гл.).

Імам – літар.: «той, хто стаіць наперадзе», святар, адміністратар мячэці, кіраўнік мусульманскай рэлігійнай абшчыны.

Ірам – назва саду, падобнага на райскі, якім валодаў міфічны цар Шаддад.

Іракі – шэйх Фахр ад-Дзін Ібрагім Іракі (1213–1289), суфій, тэолаг.

Іса – Ісус, якога мусульмане ўважаюць за прарока, які папярэднічаў Мухамаду. Згодна з уяўленнямі ісламу, Іса валодаў дарам уваскрашаць мёртвых, па волі Боскай, адным сваім дыханнем. Мае тытул «Рухулла» («дух Божы»).

Іскандэр (Іскандар, Іскандар Румі) – Аляксандр Македонскі (356–323 гг. да н.э.).

Кааба – храм у Мецы, галоўная святыня мусульманскай веры.

Кайс – імя напаўлегендарнага арабскага паэта, які атрымаў мянушку Маджнун (гл.) за сваю палкую любоў да Лайлі.

Каландар – тое ж, што і дэрвіш (гл.).

Калям – трысняговае пярэ, прылада для пісьма.

Карун – легендарны багацей, сучаснік прарокаў Мусы і Гаруна, які быў пакараны за хцівасць. Згадваецца ў Кур’ане.

Касыда – ода, верш-услаўленне.

Каф – легендарныя горы, якія нібыта апярэзваюць зямны шар; часам атаясамліваюцца з Каўказам.

Кебаб – смажанае мяса.

Кайсар, кесар – зборнае імя візантыйскіх імператараў.

Кацібі Нішапуры – Шамс ад-дзін Мухамад ібн Абдула (пам. 1435), каліграф.

Кісра – адно з імёнаў цара Ірана з дынастыі Сасанідаў Хасрова I Анушырвана (Нушырвана, 531–579).

Кічык Мірза – сучаснік Наваі, звязаны з Хусейнам Байкара, выяўляў схільнасць да дэрвішаў.

Кубра, Наджм ад-Дзін (забіты у 1221) – знакаміты харэзмскі шэйх.

Кунья – «імя па сыне», састаўная частка арабскага імя, якая мае значэнне «бацька такога і такога». Напрыклад, Абу Бакр – «бацька Бакра», Абу Ісхак – «бацька Ісхака».

Кур'ан – святое Пісанне ісламу, якое Бог пасылаў пра-року Мухамату صلی الله علیه وسلم праз анёла Гаўрыіла цягам 23 гадоў. Адна са святых кніг чалавецтва. Складаецца са 114 сураў (раздзелаў) і звыш 6 тысяч аятаў (вершаў). Назва звычайна няправільна калькуецца з рускай мовы, як «Каран», што недарэчна з улікам беларускай фанетыкі і сусветнай прак-тыкі, якая перадае назвы святых кніг максімальна блізка да арыгіналу.

Куфа – горад у Іраку, адзін з навуковых і духоўных цэн-траў свету ісламу.

Кыбла – кірунак у бок Мекі, куды трэба звяртаць твар падчас малітвы, у пераносным сэнсе – прадмет пільнай увагі.

Кыта – вершаваная форма, кароткі монарыфмічны верш.

Лайлі (Лейла, Ляйлі) – гераіня падання пра Маджнуна, вобраз цудоўнай каханай.

Лал – састарэлая зборная назва для большасці самацве-таў пунсовага, чырвонага або крывава-чырвонага колеру. У асноўным, маецца на ўвазе рубін або гранат.

Лукман – легендарны мудрэц, якому прысвечана сура Кур'ана. У прыватнасці вядомы парады, якія Лукман да-ваў свайму сыну.

Мааруф Кархі (пам. 815) – адзін з ранніх суфійскіх шэйхаў.

Магрыб – паўночна-заходняя Афрыка (Алжыр, Туніс, Марока).

Мадаін – горад Ктэсіфон, сталіца дзяржавы Сасанідаў.

Ма'мун – халіф (813–833) з дынастыі Абасідаў.

Мані – легендарны старальнік рэлігіі маніхейў, яго пісанне – Арджанг – лічылася багата аздобленым прыгожымі выявамі. Нярэдка яго імя азначае таленавітага мастака.

Мар’ям – імя маці Ісы, мір яму, у Кур’ане, біблейская Марыя.

Махмуд Сабуктэгін (998–1030) – заснавальнік дынастыі Газневідаў.

Махдзі – чалавек, які паўстане перад канцом святла, попlech з Хрыстом, мір яму, каб супрацьстаяць Даджалу.

Маджнун – літар. «апантаны джынам». Імя героя народных паданняў і шматлікіх літаратурных апрацовак іх, што палаў моцнай любоўю да Лайлі. Правобразам Маджнуна быў арабскі паэт Кайс (VII ст.). У шырокім сэнсе Маджнун – вар’ят, апантаны нейкім запалам.

Маснаві (масневі) – літар.: «здвоенае», вершаваная форма, якая складаецца з двухрадкоўяў з парнымі рыфмамі.

Маўляна (маўлана) – літар.: «наш пан», ганаровы тытул Прарока صلی الله علیه و سلم, выбітных вучоных і іншых славурых асоб. Адным з вартых носьбітаў гэтага тытула быў Джалял ад-Дзін Румі, суніцкі суфійскі паэт XIII ст.

Маўляна Джалял ад-Дзін – Ібн Джафар Фарахані (пам. 1336 г.) – прыдворны паэт і мысляр.

Маўляна Шамс ад-Дзін – суфій XV ст.

Мейхана – таверна, кабак, карчма.

Мінбар – кафедра прапаведніка ў мячэці.

Міскаль – мера вагі каштоўнасцяў.

Місра – адзін радок у двухрадкоўі.

Міхраб – ніша ў сцяне мячэці, звернутая ў бок Мекі, куды звяртаюцца з малітвай.

Міхрджан (Мехрган) – свята ўраджаю ў вогнепаклоннікаў (8–12 кастрычніка).

Мубад, мабед – кіраўнік зараастрыйскага духавенства ў даісламскім Іране.

Муршыд – суфійскі настаўнік.

Муса – біблейскі Майсей.

Муфцій – знаўца мусульманскага права, які выдае рэлігійна-прававыя рашэнні (фетвы).

Мухтасіб – назіральнік за захаваннем законаў шарыяту.

Муэдзін (муаззін) – літар.: «які абвешчае», служыцель пры мячэці, якія заклікае мусульман на малітву; павінен мець моцны і прыемны голас.

Мюрыд – суфій, вучань і паслушнік суфійскага настаўніка.

Намаз – рытуальная малітва, якую кожны мусульманін абавязаны выконваць пяць разоў на дзень.

Намруд, Німрод – цар-нявернік, сучаснік і антаганіст прарока Ібрагіма (гл.).

Насіры Бухары (пам.1371/72) – лірычны паэт, пада-рожнік.

Нукер – слуга, целаахоўнік.

Нуры – Абу аль-Хусейн Ахмад ібн Мухамад Нуры (пам. 964 г.) – адзін з выбітных суніцкіх суфійскіх багасловаў.

Нух – біблейскі Ной. Лічыцца доўгажыхаром сярод людзей, паводле Кур’ану, пражыў 950 год.

Нушырван – гл. Анушырван.

Падзішах – тытул іранскіх манархаў.

Перы – добрая фея; у паэзіі – вобраз жаночай прыгажосці.

Пір – настаўнік, выхавальнік.

Порса – хаджа Мухамад Порса (пам. у 1419 г.), знакаміты бухарскі шэйх.

Рамітані – хаджа Алі Рамітані (XIII ст.), сярэднеазіяцкі суфій.

Рэй – славути старажытны горад, разбураны манголамі ў XIII ст., паблізу Тэгерана.

Рыда – кавалак тканіны, які служыць верхняй часткай адзення мужчын, нароўні з ізарам, які з’яўляецца ніжняй часткай, падчас хаджу.

Руайм, Абу Мухамад (пам. 915) – вядомы іранскі суфій.

Рубаі – чатырохрадкоўе, катрэн.

Рум – Візантыя, Малая Азія, у паэзіі – ўсе заходнія краіны.

Рустэм – легендарны герой персідскага народнага эпаса, адзін з цэнтральных фігур паэмы Фірдаўсі «Шах-намэ».

Саадзі, Мусліх ад-Дзін (Абу Мухамад Абдула ібн Мушраф (1184–1292) – вялікі персідскі паэт і пісьменнік, суфійскі шэйх.

Самнун ал-Музібб (пам. 910) – вядомы іракскі шэйх.

Салман Саваджы – Джамал ад-Дзін хаджа Салман ібн хаджа Аля ад-Дзін Мухамад (1310–1376) – славути паэт.

Санаі – Загір ад-Дзін Абд аль-Маджыд Мухмуд ібн Адам Санаі (1079–1140) – персідскі суфій-паэт.

Сары Сакаты (пам. 870) – багдадскі суфійскі шэйх.

Сахіб Аббад (938–995) – арабскі пісьменнік, майстар рыфмаванай прозы «садж’», іранец па паходжанні.

Сахль, Абдаллах Тустары (пам. 816) – вядомы іракскі суфій.

Светац прароцтваў – Прарок Мухамад صلی الله علیه وسلم.

Сулейман – біблейскі Саламон (пам. 928 г. да н.э.), цар Ізраіля і Юдэі, паводле Кур’ана – прарок, сімвал мудрасці, багацця і магутнасці.

Сыддык – праведны халіф Абу Бакр (гл.), цесць Мухамада صلی الله علیه وسلم.

Тарыкат – шлях духоўнага ўдасканалення суфія.

Туран, Туркестан – тэрыторыі на паўночны ўсход ад Ірана, заселеныя ўсходнеіранскімі і цюркскімі народамі.

Ухуд – гара, ля якой у 624 г. адбылася бітва паміж мусульманамі на чале з Прарокам صلی الله علیه وسلم супраць паганацаў.

Умар (Амар) ібн аль-Хатаб аль-Фарук (пам. 644) – другі праведны халіф, папличнік Прарока صلی الله علیه وسلم.

Утарыд – планета Меркурый. У міфалогіі гэту «зорку» лічаць звязанай з пісьменнікамі. «Сябрам» Утарыда лічыцца Месяц, а варажымі знакамі лічаць Сонца і Венеру (Зухру).

Факіх – правазнаўца, законнік, знаўца мусульманскага права.

Фараздак – Абу Фірас Хамман аль-Фараздак (641–732), арабскі паэт, панегірыст і сатырык.

Фараон – згодна Кур’ану, злы і несправядлівы ўладар, які прэтэндаваў на боскі статус.

Фарыдун (Афрыдун) – кіраўнік з легендарнай дынастыі Пішдадзідаў, адзін з галоўных герояў «Шах-намэ» Фірдаўсі.

Фарсанг – мера даўжыні (вагаецца ад 6 да 8 км у краінах мусульманскага Усходу).

Фатха, кясра, дамма – дыякрытычныя знакі, агаласоўкі ў арабскім пісьме.

Фетва – юрыдычнае заключэнне аб адпаведнасці якога-небудзь дзеяння шарыяту.

Фузайл, Аяз (Фудэйль ібн ‘Іяд, пам. 802) – багаслоў і пустэльнік, ураджэнец Хорасана.

Фута – фартух, які закрывае саромныя месцы, надзяваецца ў лазні.

Цімур Караган (Тамерлан) (1336–1405) – знакаміты заваёўнік, заснавальнік дынастыі Цімурыдаў.

Хадж – паломніцтва ў Мекку да святых мясцін ісламу, якое прынамсі раз у жыцці абавязаны выканаць кожны мусульманін.

Хаджа – першапачаткова нашчадак аднаго з чатырох праведных халіфаў, пазней – ветлівы зварот да паважанага чалавека.

Хаджа Хафіз Шамс ад-Дзін Мухамад (1321–1389) – вядомы паэт з сям’і купцоў.

Хаджа Камал – Камал ад-Дзін Амід, паэт XII ст., на творчасць якога паўплываў Анвары.

Хаджу-і Кірмані – Абуль-Ата Камаль ад-Дзін Махмуд ібн Алі (1290–1354) – персідскі паэт-містык.

Хадзіс – паданне пра словы і ўчынкі прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم і яго паплечнікаў.

Хакані Шырвані – Афзаль ад-Дзін Безділь ібн Алі (1120–1198) – персідскі паэт, прадстаўнік «закаўказскай школы» персідскай паэзіі.

Халладж, шэйх Мансур – Мансур аль-Халладж (858–922), знакаміты суфій-пакутнік, пакараны смерцю ў Багдадзе за бязбожнае выказванне «*Ана-ль-Хакк*» («Я ёсць Ісціна!», г.зн. «Я – Бог!»). Аднак яго апраўдваюць тым, што ў гэты час ён знаходзіўся ў экстатычным, несвядомым стане, не разумеў свае словы, а гэта ў ісламе не павінна быць прычынай смяротнага пакарання.

Халід – Халід ібн Абдулла (пам. 743), правіцель Ірана, які меў рэзідэнцыю ў Басры.

Халілюлла – «блізкі сябар Бога», гл. Ібрагім.

Халіф («халіфа» – «намеснік») – пасля Прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم рэлігійны (імам), а пазней і палітычны (эмір) кіраўнік мусульман.

Хамадані – хаджа Юсуф Хамадані (пам. 1140), адзін з найбуйнейшых суфійскіх шэйхаў Сярэдняй Азіі і Хорасана.

Ханака – прыстанак дэрвішаў і суфіяў, звычайна непадалёк мячэці, які, як і мячэць, часта быў і заезджым дваром, і шпіталем, і школай.

Хасан (625–669) і Хусэйн (626–680) – унукі Прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم, сыны яго дачкі Фатымы і стрыечнага брата, халіфа Алі.

Хасры – Алі ібн Ібрагім Хасры (X ст.), знакаміты суфій.

Хафіз – Шамс ад-Дзін Мухамад Хафіз Шыразі (1320–1389), найвялікшы паэт-лірык Ірана, суфій, класік сусветнай літаратуры, жыў, памёр і пахаваны ў Шыразе.

Хашым – прадзед Прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم.

Хашыміты – род Прарока Мухамада صلی الله علیه وسلم.

Хіджаз – вобласць у Аравіі, дзе размешчаны Мека і Медзіна.

Харасан – вобласць на паўночным усходзе Ірана, частка якой у цяперашні час належаць Ірану, Афганістану і дзяржавам Сярэдняй Азіі.

Хасрой (Хасроў) – зборнае імя кіраўнікоў дынастыі Сасанідаў (Хасроў I Анушырван, Хасроў II Парвіз і інш.).

Хатэм – Хатэм ібн Абдула ібн Са’д Таі (VII ст. н.э.), арабскі паэт і ваяр, які праславіўся сваёй шчодрасцю.

Хусэйн Байкара – султан Хусэйн Бахадор-хан (1438–1506), кіраўнік Харасана, вучань Джамі і сябар дзяцінства Наваі.

Хызр – міфічны мусульманскі персанаж, заступнік падарожнікаў, які лічыцца захавальнікам крыніцы «жывой вады».

Хырка (хірка) – літар.: «рыззё», адзенне суфіяў і дэрвішаў.

Хыркані (пам. 1033) – адзін з знакамітых шэйхаў.

Чанг – струнны музычны інструмент тыпу арфы.

Шарыят – літар.: «прадпісанне, закон», звод мусульманскіх законаў і правілаў, складзены на аснове Кур’ана і Суны.

Шах – цар, гаспадар.

Шахіншах – літар.: «цар цароў», тытул цароў Ірана.

Шах-і Сабзавары – Амір Акмалік ібн Малік (1385–1453) – паэт.

Шах Зіяратгахі – адзін з вялікіх шэйхаў Харасана XV ст.

Шэйх – літар.: «старац», першапачаткова – правадыр арабскага племені, пазней – кіраўнік суфійскай абшчыны, ганаровае званне суфійскіх настаўнікаў і іншых вялікіх вучоных ісламу.

Шыблі – Абу Бакр Дулаф ібн Джафар аш-Шыблі (861–946), знакаміты багдадскі суфій.

Эмір – літар.: «той, хто аддае загады», міністр, ваявода, кіраўнік, князь.

Юсуф Андзіджані – паэт, які пісаў пад псеўданімам «Бадзі». Наваі адзначаў яго прыгожую дэкламацыю, хоць і ўшчуваў за невялікую пыху.

Юсуф ібн Хусайн ар-Разі (пам. 913), вядомы суфійскі шэйх з Рэя.

Юсуф Цярплівец (Іосіф Прыгожы) – біблейскі патрыярх Іосіф, яму прысвечана 12-я сура Кур’ана, дзе ўхвалена яго знешняя і ўнутраная прыгажосць, мудрасць і здольнасць тлумачыць сны.

Яздіджурд – Яздзігерд I (399–420), цар Ірана з дынастыі Сасанідаў.

Літаратурна-мастацкае выданне

Наваі Алішэр
(Нізам ад-Дзін Мір Алішэр)

УЛЮБЁНЫ СЭРЦАЎ

Адказны за выпуск *А. Хаміцкі*
Пераклад з рускай мовы: *Д. Радкевіч*
Падрадкавы пераклад з мовы арыгіналу: *Дз. Сеўрук*
Карэктары: *І. Карачун, М. Тарэлка*
Камп'ютарная вёрстка *М. Аксой*

12+

Падпісана ў друк 01.02.2021. Фармат 60x84/16.

Папера афсетная. Друк лічбавы.

Ум. друк. арк. 10,46. Ул.-выд. арк. 6,16.

Наклад 99 экз. Заказ 484.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:
ТАА «Белпрынт». Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў
№ 1/97 ад 02.12.2013, № 3/699 ад 22.08.2014.
Пр. Незалежнасці, 77, 220013, г. Мінск.

ISBN 978-985-459-557-3

9 789854 595573 >

علی شیر نوایی

مَحَبُّوبُ الْقُلُوبِ

بیتا راویس بیتا
بیتا راویس بیتا

ترجمان: داؤد رادکوچ

—•—
АҶИЛЛАҶ НАБАИ • УҶНОБИ САРЛАҶ
—•—